

PATRONAT HONOROWY

Joanna Kluzik-Rostkowska
Minister Edukacji Narodowej

Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Adam Struzik
Marszałek Województwa Mazowieckiego

Projekt wystawienniczy „Z Orłem Białym przez wieki” – modernizacja stałej wystawy muzealnej został dofinansowany ze środków Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz ze środków Samorządu Województwa Mazowieckiego

Ministerstwo
Kultury
i Dziedzictwa
Narodowego.

Mazowsze.
serce Polski

Partner

BIURO TŁUMACZEŃ DIUNA

Patroni medialni

90 POLSKIE
RADIO

TVP
HISTORIA

STOLICA

Kurier365
kurier365.pl

Myśl Polska

www.muzeum-niepodlegosci.pl

Z ORŁEM BIAŁYM PRZEZ WIEKI

TOGETHER WITH THE WHITE EAGLE THROUGH THE AGES

Z ORŁEM BIAŁYM PRZEZ WIEKI

Symbol władców, państwa i narodu

TOGETHER WITH THE WHITE EAGLE
THROUGH THE AGES

A Symbol of Rulers, the State, and the Nation

Z Orłem Białym przez wieki

Symbol władców, państwa i narodu

Together with the White Eagle through the Ages
A Symbol of Rulers, the State, and the Nation

Patronat honorowy

Joanna Kluzik-Rostkowska
Minister Edukacji Narodowej

Ministerstwo
Kultury
i Dziedzictwa
Narodowego.

Adam Struzik
Marszałek Województwa Mazowieckiego

Projekt wystawienniczy „Z Orłem Białym przez wieki” – modernizacja stałej wystawy muzealnej
został dofinansowany ze środków Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz ze środków
Samorządu Województwa Mazowieckiego

Ministerstwo
Kultury
i Dziedzictwa
Narodowego.

Mazowsze.
serce Polski

Z ORŁEM BIAŁYM PRZEZ WIEKI

Symbol władców, państwa i narodu

TOGETHER WITH THE WHITE EAGLE
THROUGH THE AGES

A Symbol of Rulers, the State, and the Nation

Pod redakcją
Tadeusza Skoczka

Edited by
Tadeusz Skoczek

Warszawa 2015

Wystawa stała w Muzeum Niepodległości w Warszawie
Wernisaż 10 września 2015 r.

Permanent exhibition of the Museum of Independence in Warsaw
Vernissage, 10th September 2015

Zespół kuratorski wystawy (Authorsteam):

Krzysztof Mordyński, autor scenariusza, kurator (scenario author, curator)

Stefan Artymowski, kurator (curator)

Członkowie zespołu (Team members): **Krzysztof Bąkała, Paweł Bezak, Regina Madej-Janiszek, Magdalena Przybylska, Michał Rybak, Tadeusz Skoczek, Jolanta Załączny**

Projekt plastyczny (Exhibition design): **Elżbieta Jadwiga Kaszuba**

Koordinacja i promocja projektu (Project promotion and coordination): **Magdalena Przybylska**

Katalog (Exhibitioncatalogue)

© copyright by Muzeum Niepodległości, Warszawa 2015

Autorzy (Authors): **Stefan Artymowski, Krzysztof Bąkała, Paweł Bezak, Andrzej Kotecki, Regina Madej-Janiszek, Krzysztof Mordyński, Emil Noiński, Michał Rybak, Tadeusz Skoczek, Jolanta Załączny**

Redakcja (Edited by): **Tadeusz Skoczek**, Dyrektor Muzeum Niepodległości w Warszawie (Director of the Museum of Independence in Warsaw)

Opracowanie katalogu (Catalogue prepared by): **Krzysztof Mordyński**

Projekt graficzny (Graphic design): **Mateusz Ryszkowski**

Tłumaczenia na język angielski (Translation into English): **Biuro Tłumaczeń DIUNA**

Korekta (Proofread by): **Marzena Milewska**

ISBN 978-83-62235-79-7

Wydawca: **Muzeum Niepodległości w Warszawie**
Published by: **Museum of Independence in Warsaw**

Czapka ułańska 1 Pułku Ułanów Legionów Polskich.
Na przodzie legionowy orzeł z cyfrą „1”.
Kat. 27.
Muzeum Niepodległości w Warszawie

Uhlan shako of the first Uhlan Regiment of the Polish Legions.
At the front the eagle of the Legions with the number "1".
Cat. 27.
The Museum of Independence in Warsaw

PODZIĘKOWANIA

Muzeum Niepodległości w Warszawie składa serdeczne podziękowania Instytucjom, które udostępniły zdjęcia eksponatów ze swoich zbiorów:

THANKS

Museum of Independence in Warsaw expresses grateful thanks to the Institutions who contributed the photos of the exhibits from their own collections:

Archiwum Diecezji Pelplińskiej
Archiwum Główne Akt Dawnych
Archiwum Narodowe w Krakowie
Benediktinské Arciopatství Svatého Vojtěcha a Svaté Markéty v Praze – Břevnově (Praga – Czechy)
Bernadottebiblioteket, Kungliga Slottet (Sztokholm - Szwecja)
Biblioteca Real del San Lorenzo del Escorial (Eskurial – Hiszpania)
Biblioteka Jagiellońska
Biblioteka Klasztoru Paulinów na Jasnej Górze
Biblioteka Kórnicka Polskiej Akademii Nauk
Biblioteka Narodowa w Warszawie
Biblioteka Sejmowa
Dworek Jana Matejki w Krzesławicach – Oddział Towarzystwa Przyjaciół Sztuk Pięknych w Krakowie
Instytut Heraldyczno-Weksylologiczny
Klasztor Sióstr Klarysek w Krakowie
Kuria Diecezjalna we Włocławku
Moderna Galerija Zagreb (Zagrzeb – Chorwacja)
Museo dell'educazione dell'Università degli Studi di Padova (Padwa – Włochy)
Muzeum Historyczne Miasta Krakowa
Muzeum Mazowieckie w Płocku
Muzeum Narodowe w Krakowie
Muzeum Narodowe w Poznaniu
Muzeum Narodowe w Warszawie
Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu
Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie
Muzeum Skarbcza Katedralnego im. Jana Pawła II
Muzeum Warszawy
Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie
Muzeum Zamoyskich w Kozłówce
Muzeum Ziemi Dobrzyńskiej i Kujawskiej
Universitätsbibliothek Heidelberg (Heidelberg – Niemcy)
Wielkopolskie Muzeum Wojskowe – Oddział Muzeum Narodowego w Poznaniu
Zamek Królewski na Wawelu
Zamek Królewski w Warszawie – Muzeum Rezydencja Królów i Rzeczypospolitej

SPIS TREŚCI

11

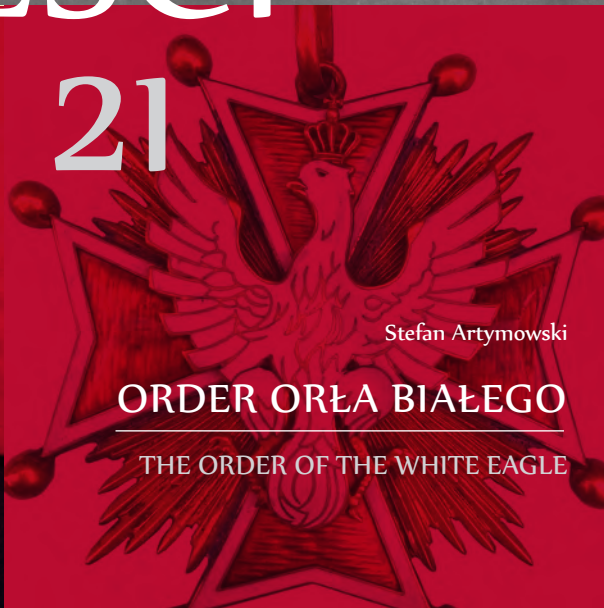

Krzysztof Mordyński

O IDEI WYSTAWY

ABOUT THE IDEA BEHIND
THE EXHIBITION

21

Stefan Artymowski

ORDER ORŁA BIAŁEGO

THE ORDER OF THE WHITE EAGLE

33

Paweł Bezak

ORZEŁ BIAŁY

Znak żołnierza polskiego

THE WHITE EAGLE
A Symbol of the Polish Soldier

49

Krzysztof Bąkała

CORONA REGNI POLONIAE

W KRAKOWIE
W Drukarni Wiskolata Szarffenbergera,
Krola Jego Milosci Typographa.

65

Emil Noiński

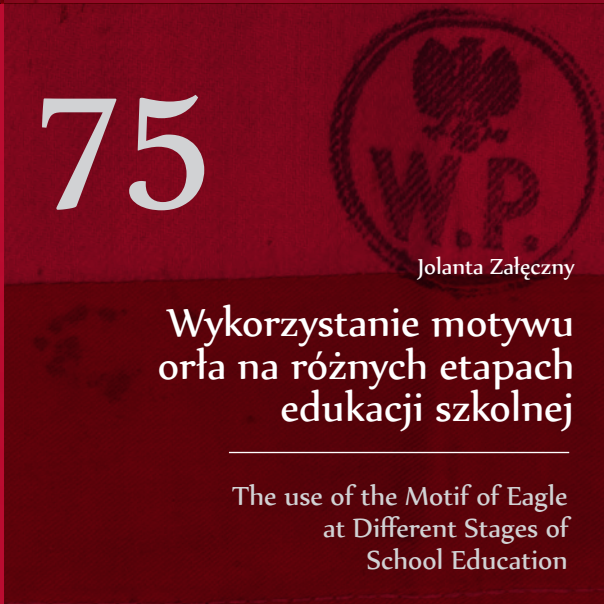
„OBOK ORŁA ZNAK POGONI”

Znaki i symbole tajemnego państwa polskiego
z czasów Powstania Styczniowego

“PAHONIA SIDE BY SIDE
WITH THE EAGLE”

Emblems and Symbols of the Secret Polish State
during the January Uprising

75

Jolanta Załączny

Wykorzystanie motywu orła na różnych etapach edukacji szkolnej

The use of the Motif of Eagle
at Different Stages of
School Education

TABLE OF CONTENTS

87

Regina Madej-Janiszek

**WIZERUNEK ORŁA JAKO SYMBOL
NARODU BEZ PAŃSTWA**
Rola pocztówki patriotycznej w walce z zaborcą
na przełomie XIX i XX wieku

THE IMAGE OF THE EAGLE
AS A SYMBOL OF NATION WITHOUT A STATE

The Role of Patriotic Postcard in the Fight
against Partitioning Powers
at the Turn of the 19th Century

105

Michał Rybak

MAZUREK DĄBROWSKIEGO
pieśń nieśmiertelna

DĄBROWSKI'S MAZURKA

An immortal song

115

Andrzej Kotecki

BANDERA POLSKA
Zarys historii

POLISH MARITIME FLAG
A Historical Outline

123

Tadeusz Skoczek

**Z ORŁEM BIAŁYM
PRZEZ WIEKI**

TOGETHER WITH THE WHITE
EAGLE THROUGH THE AGES

132

Bibliografia

Bibliography

134

Spis muzealiów
na wystawie ze zbiorów
Muzeum Niepodległości w Warszawie

List of exhibits
at the exhibition from the collection
Museum of Independence

TOGETHER WITH THE WHITE EAGLE. A Symbol of Rulers, the State, and the Nation

Krzysztof Mordyński

O IDEI WYSTAWY

ABOUT THE IDEA BEHIND
THE EXHIBITION

Rewers pieczęci majestatowej króla Przemysła II z 1295 roku. Na tarczy gotyckiej Orzeł Biały.
Archiwum Diecezjalne w Pelplinie

Reverse of the royal seal of King Przemysł II from 1295 White Eagle on a Gothic shield
The Diocesan Archives in Pelplin

Pieczęć wielka koronna króla Zygmunta Starego z 1548 r. Orzeł Biały w otoczeniu herbów ziemskich.
Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie

Great royal seal of King Sigismund I the Old from 1548. White Eagle surrounded by territorial coats of arms.
The Central Archives of Historical Records in Warsaw

Dumny znak Orła Białego ze złotą koroną i potężnym dziobem, z szeroko rozpostartymi skrzydłami, fantazyjnym ogonem i groźnymi szponami towarzyszy nam przy wielu okazjach. Jest obecny zarówno w podniosłych momentach uroczystości, jak i w zupełnie powszednich sytuacjach. Widzimy go więc w herbie państwowym, na tablicach urzędów, w szkolnej klasie, na strojach sportowców, monetach i banknotach. Odnajdujemy go czasem ze zdziwieniem na zabytkach w formie nieco odmiennej od tej, do której przywykliśmy. Ten znak ma długą historię, która spleta się z dziejami naszego państwa i narodu. Na wystawie chcielibyśmy przedstawić tę fascynującą historię, wzbogacając ją o kontekst ludzi, miejsc i wydarzeń.

Przekazywana z pokolenia na pokolenia tradycja przedstawia nam opowieść wiążącą bezpośrednio moment powstania państwa z przyjęciem znaku Orła Białego. Legendarny książę Lech miał wybrać symbol dumnego ptaka na godło swego państwa i założyć stolicę, Gniezno. Chociaż źródła historyczne potwierdzają używanie symbolu orła już za pierwszych Piastów, to jednak Orzeł Biały w formie heraldycznej pojawił się dopiero wraz z przyjęciem w Polsce zachodnioeuropejskiej kultury rycerskiej. W XIII w. większość linii dynastii Piastów – choć nie wszystkie – przyjęły orła za swój znak rozpoznawczy. Różniły się one szczegółami, barwą upierzenia ptaka i pola tarczy w takim stopniu, że nie możemy mówić o jednym typie orła „piastowskiego”, ale o orłach piastowskich. Dopiero ustalenie tego znaku przez Przemysła II w związku z koronacją na króla Polski w 1295 r. wprowadziło na trwałe charakterystyczne elementy godła: białą barwę (zastępującą heraldyczną srebrną), złoty dziób i skoki (łapy) oraz koronę, której brak w niektórych późniejszych przedstawieniach niósł istotną, zamierzoną treść.

Od końca XIII wieku Orzeł Biały pełnił kilka oddzielnych, ale mocno spletających się ze sobą funkcji. Był to przede wszystkim znak Królestwa Polskiego, oficjalny symbol państwa. Ówczesny ustroj – monarchia – wiązał godło państwa ze znakiem dynastii panującej. Posługiwali się więc nim Piastowie, a później Jagiellonowie jako symbolem panującego domu królewskiego, choć posiadali też własne rodowe znaki. Władcy elekcyjni umieszczali na piersiach orła tarczę z godłem rodowym. Jeszcze na początku XVI w. Orzeł Biały bywał identyfikowany z godłami ziemskimi, przede wszystkim z Ziemią Krakowską, gdzie zlokalizowana była stolica państwa. Kolejną ważną zmianę

The proud symbol of the White Eagle, with its golden crown, mighty beak, widely spread wings, fancy tail, and fearsome claws, has been with us on many occasions. It is used both during official ceremonies and in everyday situations. We can find it in the national emblem, on plates on government buildings, in classrooms, on sports outfits, coins, and banknotes. Surprisingly, we can sometimes find it in monuments in a form slightly different than the one we are used to. The symbol has a long history, which intermingles with that of our country and nation. The goal of the exhibition is to present this fascinating history by putting it in context including people, places, and events.

The tradition passed from generation to generation tells a story which links the establishment of Polish state directly to the adoption of the White Eagle as national symbol. The legendary prince Lech is said to have chosen the symbol of a proud bird as emblem of his state and established its capital, Gniezno. Although historical sources confirm that the symbol of eagle had already been used during the reign of the first members of the Piast dynasty, the White Eagle in a heraldic form emerged only with the adoption of the western European chivalry culture in Poland. Throughout the 13th century the majority of members of the Piast dynasty (not all, though) adopted the eagle as their distinguishing symbol. Individual eagles differed in terms of the bird's plumage and shield area to such an extent that there has been no single type of "the Piast eagle". We can only talk of a variety Piast eagles. The symbol's appearance was finally settled by Przemysł II when he was crowned as king of Poland in 1295. From then on the emblem had some common features: white colour (replacing the heraldic silver), golden beak and paws, and a crown, which is missing in some of the later representations.

Since the end of the 13th century the White Eagle has played several separate but closely tied roles. It was primarily the symbol of Kingdom of Poland, the official symbol of the state. The then political system, i.e. monarchy, linked the national emblem to the ruling dynasty. Thus it was used by the Piast dynasty and later the Jagiellonian dynasty as a symbol of the ruling monarchy, although they continued to use their own coats of arms. The elected kings placed a shield with their coat of arms on the eagle's chest. Even as late as in the early 16th century the White Eagle was often associated with coats of arms of individual regions, most

Odcisk pieczęci dyktatora powstania listopadowego Jana Chłopickiego, 1831
Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie

Impression of a seal of the dictator of the November Uprising, Jan Chłopicki, 1831
The Polish Army Museum in Warsaw

w postrzeganiu znaku przyniósł okres zaborów w XIX w., kiedy Orzeł Biały stał się symbolem narodu polskiego walczącego o niepodległość. Po odrodzeniu Polski w 1918 r. znak dumnego ptaka zyskał nieco inne zabarwienie znaczeniowe i emocjonalne, stając się także symbolem obywateli państwa polskiego.

W 1927 roku zaprojektowany został przez prof. Zygmunta Kamińskiego wizerunek Orła Białego, który z niewielkimi modyfikacjami służy nam do dziś. Polska odrodziła się jako republika, a nie monarchia. Specyficzną interpretacją tej zmiany po II wojnie światowej było usunięcie korony z głowy orła. Idea takiej modyfikacji wizerunku godła sięgała połowy XIX w., gdy orzeł z nienakrytą głową symbolizował ruchy demokratyczne. W powojennych realiach oznaczał on umieszczenie Polski w Bloku Wschodnim, zależnym od ZSRR. Korona powróciła jednak w 1990 r. po demokratyzacji ustroju, jako znak suwerenności państwa.

Wystawa, którą obecnie otwieramy w Muzeum Niepodległości, jest ukoronowaniem dorobku pracowników instytucji, kilkunastu lat kwerend, badań i zbierania doświadczeń w prezentacji tematu. Na przełomie 2004 i 2005 roku z okazji 710. rocznicy ustanowienia

of all with the Krakow region, where the then capital was located. Another significant change in perception of the symbol came with the period of partitions in the 19th century, when the White Eagle became symbol of the Polish nation fighting for its independence. Following the restoration of Poland as an independent state in 1918, the symbol of proud eagle gained a slightly different meaning and emotional connotations, becoming a symbol of Polish citizens.

In 1927 professor Zygmunt Kamiński designed the White Eagle which, with slight modifications, has been used ever since. Poland was reborn as a republic, not a monarchy. One peculiar manifestation of the change was the removal of the crown from the eagle's head after World War II. Such idea dates back to the mid-19th century, when the eagle with an uncovered head symbolised democratic movements. In the aftermath of World War II it meant putting Poland in the Eastern Bloc, dependent on the Soviet Union. However, the crown returned in 1990 as a symbol of sovereignty, after the political system had been changed to democracy.

The exhibition we are now opening in the Mu-

Rewers medalu pamiątkowego wybitego w Paryżu w pierwszą rocznicę powstania listopadowego. Proj. Jean Jacques Barre, 1832. Kat. 3.

Muzeum Niepodległości w Warszawie

Reverse of a commemorative medal minted in Paris on the first anniversary of the November Uprising. Design by Jean Jacques Barre, 1832. Cat. 3.

The Museum of Independence in Warsaw

Orła Białego znakiem Królestwa w Muzeum zorganizowana została wystawa pt. „Znaki Państwa Polskiego. Herb – Barwy – Hymn”¹. Imponujący materiał zebrany przez Panią kustosz Helenę Wiórkiewicz składał się z ponad 450 obiektów przedstawiających znak Orła Białego, związanych z naszym hymnem narodowym i barwami. Ta spektakularna ekspozycja, cenna także pod względem naukowym, mogła trwać zaledwie kilka miesięcy, gdyż prezentowane obiekty pochodziły z kolekcji kilkudziesięciu instytucji i zbiorów osób prywatnych. Tymczasem ogromne zainteresowanie społeczeństwa dobitnie pokazało, jak wielka jest potrzeba zorganizowania stałej formy ekspozycyjnej, której tematem byłyby symbole narodowe Polski. Opracowania nowej wystawy w Muzeum Niepodległości podjął się niżej podpisany. Przy wykorzystaniu wyników kwerend przeprowadzonych przez Panią kustosz Helenę Wiórkiewicz i wzbogaceniu ich o nowe

seum of Independence is the ultimate collection of a dozen or so years of work, experiences, studies, and research conducted by employees of our institution in order to present the topic. At the turn of 2004 and 2005, as part of celebrating the 710th anniversary of making the White Eagle the symbol of the Kingdom, the Museum held an exhibition titled *Symbols of the Polish State: Emblem, Colours, and Anthem*¹. The impressive material gathered by Ms. Helena Wiórkiewicz, the curator, consisted of more than 450 objects containing the White Eagle and connected with our national anthem and colours. This extraordinary exhibition, valuable also from the scientific point of view, could be opened only for several months as the displayed objects came from collections of several dozen institutions and individuals. Nonetheless, the huge interest of the society has clearly shown that there is great demand for a permanent exhibition with Polish

¹ „Znaki Państwa Polskiego. Herb – Barwy – Hymn”, wystawa 10 listopada 2004 – 13 lutego 2005. Scenariusz: Helena Wiórkiewicz, projekt plastyczny: Violetta Damińska, Agnieszka Putowska-Tomaszewska, Żaneta Govenlock. Publikacja: katalog pod tym samym tytułem.

¹ *Symbols of the Polish State: Emblem, Colours, and Anthem*, an exhibition from 10th November 2004 to 13th February 2005. Scenario: Helena Wiórkiewicz, visual design: Violetta Damińska, Agnieszka Putowska-Tomaszewska, Żaneta Govenlock. Publication: catalogue under the same title.

Kokarda biało-czerwona z orzełkiem, ozdobiona piórem pawim, 1863. Kat. 13.
Muzeum Niepodległości w Warszawie

White and red bow with a small eagle decorated with a peacock feather, 1863. Cat. 13.
The Museum of Independence in Warsaw

Obrączka Legionisty z orłem w koronie i wygrawerowanym napisem „Legiony 16/VIII 1914 Polskie”.

Kat. 22.

Muzeum Niepodległości w Warszawie

Legionnaire's ring with an eagle with a crown and with an engraved inscription reading "Polish Legions 16 August 1914".

The Museum of Independence in Warsaw

Odnaka Naczelnego Komitetu Narodowego z wizerunkiem
orła bez korony, w otoku napis
„N.K.N. 1914. Walka o niepodległość”. Kat. 18.
Muzeum Niepodległości w Warszawie

Badge of the Supreme National Committee depicting an eagle
without a crown, with a semicircular inscription in the rim
reading "N.K.N. 1914. Fighting for independence". Cat. 18.
The Museum of Independence in Warsaw

Odnaka Sołtysa. Wytwórnia Bracia Łopieńscy, [1920-1930].
Kat. 44.
Muzeum Niepodległości w Warszawie

Badge of Sołtys (Mayor) Manufactured by Łopieński Brothers,
[1920-1930]. Cat. 44.
The Museum of Independence in Warsaw

wątki – szczególnie zbiorów pieczęci królewskich oraz znaku Orła Białego w kolekcjach instytucji poza granicami Polski – powstał nowy scenariusz ekspozycji, tym razem stałej. Ze zrozumiałych względów, na nowej wystawie otwartej w 2007 r.² prezentowane były głównie zbiory własne Muzeum Niepodległości, dotyczące przede wszystkim ostatnich 200 lat, podczas gdy starsze obiekty przedstawiono na reprodukcjach. Pomimo skromnego lokum, ekspozycja cieszyła się dużym zainteresowaniem publiczności polskiej i międzynarodowej, stanowiąc przez 7 lat podstawę dla lekcji muzealnych, wykładów i wydarzeń kulturalnych.

Nowa aranżacja wystawy stałej „Z Orłem Białym przez wieki” zakłada umiejscowienie jej w dwóch reprezentacyjnych salach pierwszego piętra pałacu Przebendowskich. Naturalny podział przestrzenny ekspozycji na dwie części został wykorzystany do czytelnego uformowania koncepcji merytoryczno-użytkowej. Pierwsza z sal porusza tematykę wcześniejszą chronologicznie (do 1795 r.), druga natomiast czasy nam bliższe, które stanowią szczególny przedmiot zainteresowania Muzeum pod względem gromadzenia kolekcji. W tym drugim pomieszczeniu zwiedzający znajdzie liczne muzealia ze zbiorów własnych instytucji. Pierwsza sala, która porusza tematy prezentowane głównie za pomocą reprodukcji, makiet i instalacji, użytkowana będzie także do działań edukacyjnych, warsztatów plastycznych i wydarzeń kulturalnych. Zastosowany podział umożliwił rozwiązanie problemu wielofunkcyjności ekspozycji, jako bezpiecznego miejsca prezentacji zbiorów a zarazem przestrzeni edukacyjno-warsztatowej.

Zgromadzony materiał jest podzielony w grupy tematyczne, których zadaniem jest zobrazowanie najważniejszych wydarzeń i treści związanych z Orłem Białym. Można wydzielić poszczególne ścieżki tematyczne: funkcję godła, przesłanie ideowe oraz stylistykę wizerunku. Przedstawione zostały zarówno dzieje legendarne, jak i okres przedheraldyczny, moment uznania Orła Białego za godło Królestwa, używanie znaku przez władców dynastycznych i elekcyjnych, wreszcie okres w historii godła jako symbolu narodu bez suwerennego państwa, dążeń demokratycznych i odrodzonej Polski.

national symbols as the main theme. I took up the task of organising a new exhibition in the Museum of Independence. Using the results of the research conducted by Ms. Helena Wiórkiewicz, and supplementing them with new elements, in particular with collections of royal seals and symbols of the White Eagle obtained from the collections of institutions based outside Poland, a scenario was developed for the new, this time permanent, exhibition. For obvious reasons, the new exhibition, opened in 2007² included primarily own collections of the Museum of Independence, covering mainly the last 200 years, whereas older objects were displayed as reproductions. Despite limited space, the exhibition enjoyed considerable interest of visitors, both from Poland and abroad, and for 7 years has provided a basis for museum lessons, lectures, and cultural events.

The new layout of the permanent exhibition *Together with the White Eagle through the Ages* provides for placing it in two representative rooms on the first floor of the Przebendowski Palace. The natural spatial division of the exhibition into two parts was employed to develop a clear subject-matter and utility concept. The first room addresses, in a chronological fashion, the earlier period (up to 1795), whereas the second one the later years, which are of particular interest to the Museum in terms of gathering collections. In the second room, visitors will find numerous exhibits from the institution's own collection. The first room, which addresses the topics presented mainly using reproductions, mock-ups, and installations, will also be used for educational activities, arts workshops, and cultural events. The adopted division enabled the exhibition to fulfil many functions, for example serve as a place for presenting the collections or conducting educational classes and workshops.

The gathered materials are divided into thematic groups whose aim is to present the most important content and events related to the White Eagle. One can differentiate between individual thematic paths: the emblem's function, the message, and the style of the image. The exhibition covers the times of legends, the pre-heraldic period, the moment of adopting the White Eagle as emblem of the Kingdom, the use of the symbol by ruling dynasties and elected kings, and fi-

² *Z Orłem Białym przez wieki*, wystawa stała od 8 maja 2007. Scenariusz: Krzysztof Mordyński, projekt plastyczny: Alicja Ilgiewicz, konsultacja naukowa: Alfred Znamierowski. Publikacja: przewodnik po wystawie pod tym samym tytułem.

² *Together with the White Eagle through the Ages*, permanent exhibition since 8th May 2007. Scenario: Krzysztof Mordyński, visual design: Alicja Ilgiewicz, subject-matter support: Alfred Znamierowski. Publication: exhibition guidebook under the same title.

Zgodnie z założeniami scenariusza zwiedzający nie tylko otrzymuje pewną ilość informacji, lecz także powinien aktywnie i samodzielnie do nich dotrzeć. Służą temu instalacje manualne i elementy multimedialne, których zadaniem jest postawienie konkretnego problemu i oddanie w ręce zwiedzającego poszukiwania jego rozwiązania. Starano się także w miarę szerokim zakresie nawiązać do podstawy programowej nauczania w szkołach. Szczególna uwaga została zwrócona na umożliwienie poznania ekspozycji przez osoby z dysfunkcją wzroku. Dzięki systemowi audio-deskrypcji oraz licznym elementom wystawy poznawany manualnie, treści mogą być przyswojone bez użycia oczu.

Forma ekspozycji zaprojektowana przez artystkę-plastyk Elżbietę Jadwigę Kaszubę zakłada utworzenie kompozycji przestrzennej otwartej, o rozrzeźbionych ścianach, które zostały wzbogacone w aneksy do prezentacji tematów szczegółowych. Koncepcja plastyczna wyrasta z założenia, że w wypadku wystaw narracyjnych, przestrzeń ekspozycyjna nie może być obojętna wobec prezentowanego tematu, ale powinna z nim współgrać i wzmacniać jego merytoryczne przesłanie. Służy temu odpowiednia organizacja wnętrza, kształt nadany architekturze wystawienniczej, utworzenie wyraźnych akcentów i napięć, operowanie światłem, kolorem i materiałem.

nally the period when the emblem symbolised a nation without a sovereign state, the democratic efforts, and the reborn Poland.

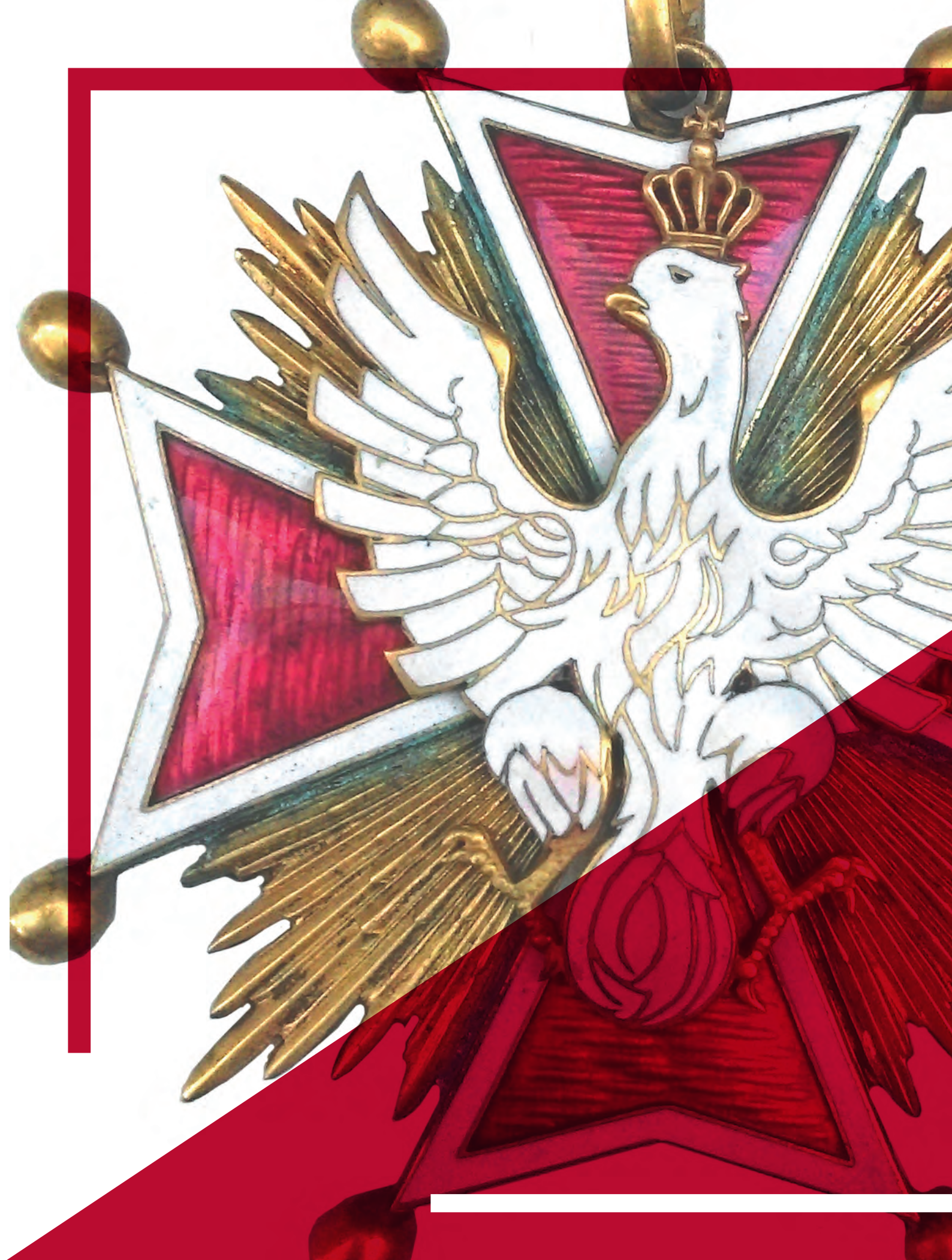
The scenario assumes that visitors not only receive a certain amount of information, but are also encouraged to actively and independently seek it. This can be achieved thanks to manual installations and multimedia elements, whose task is to bring up a particular problem and leave it up to the visitor to address it. We also tried to align the exhibition, to a largest extent possible, with the core curricula of schools. Particular emphasis was put on enabling visually challenged people to appreciate the exhibition. Thanks to an audio description system and numerous elements experienced manually, the content can be appreciated without using eyes.

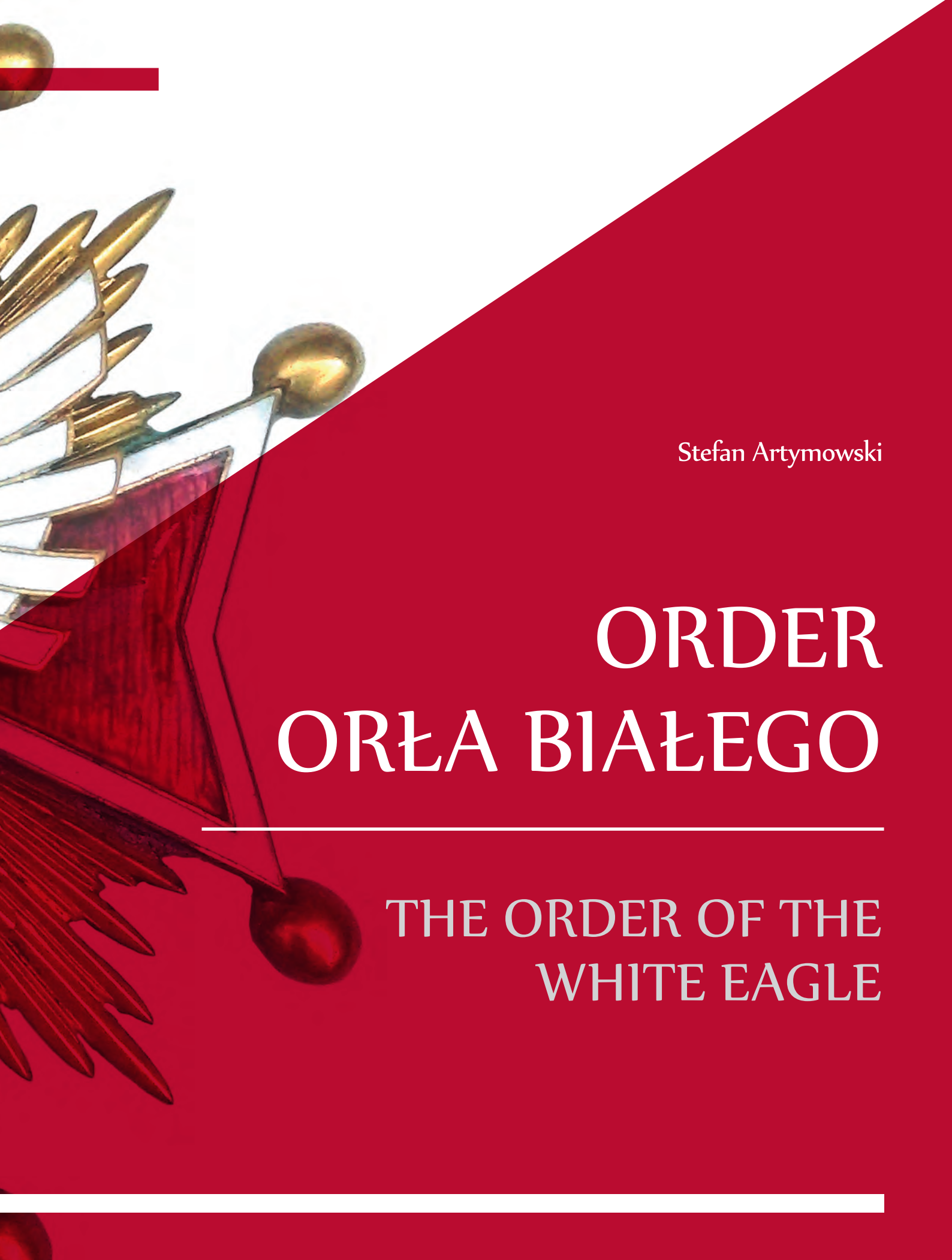
The concept of the exhibition, developed by artist Elżbieta Jadwiga Kaszuba, provides for an open space arrangement with irregular walls, which have been extended with wings to present detailed topics. The visual concept is based on the assumption that for narrative exhibitions, the exhibition space may not be indifferent to the presented topic, but should rather fit in with it and bolster its message. This can be achieved by properly arranging the interiors, ensuring the right exhibition architecture, putting clear emphasis and building tension, as well as skillfully using the light, colours and materials.

Gwiazda Pamiątkowa Ochotniczej Legii Kobiet.
Proj. Kazimierz Chodziński, Sobczyk i Włosiński, 1920.
Kat. 25.
Muzeum Niepodległości w Warszawie

Commemorative Star of Ochotnicza Legia Kobiet (Voluntary Legion of Women) Design by Kazimierz Chodziński, Sobczyk and Włosiński, 1920. Cat. 25.
The Museum of Independence in Warsaw

Stefan Artymowski

ORDER ORŁA BIAŁEGO

THE ORDER OF THE
WHITE EAGLE

Awers Orderu Orła Białego
Wzór 1992. Fot. S. Artymowski.
Muzeum Niepodległości w Warszawie

Obverse of the Order of the White Eagle designed in 1992.
Photo by S. Artymowski.
The Museum of Independence in Warsaw

Orzeł Biały – symbol władców piastowskich, królów polskich i Korony Królestwa Polskiego – połączony został z najważniejszym odznaczeniem polskim nadawanym już od 310 lat. W 1705 r. król August II ustanowił pierwszy¹ order polski nadając mu nazwę Orła Białego.

W Rzeczypospolitej Obojga Narodów odznaczenia te pojawiły się relatywnie późno w stosunku do innych państw europejskich. Przyczyną tej sytuacji był ustrój Rzeczypospolitej². Nagminnie głoszona równość i wolność szlachecka stała w sprzeczności z nadawaniem wyróżnień honorowych przez panującego władcę jedynie części szlachty (z tego samego powodu w Polsce nie wprowadzono gradacji tytułów szlacheckich). Idea ustanowienia orderu traktowana była także jako narzędzie frakcji królewskiej mające zjednywać stronników władcy.

Order jest formą nagrody i wyróżnienia. W czasach monarchii jego nadaniu towarzyszyły rozmaite rytuały. Republikańskie władze państwowe pozbawiły je religijnych i zakonnych rytuałów, tworząc z nich najważniejsze państwowe nagrody lub wyróżnienia. W Rzeczypospolitej Obojga Narodów istniały trzy ordery z wizerunkiem godła Królestwa Polskiego: Orła Białego, Świętego Stanisława i *Virtuti Militari*. Order Orła Białego, ustanowiony początkowo jako nagroda dla stronników Augusta II podczas wojny domowej, szybko zyskał uznanie jako wyróżnienie dla najbardziej zasłużonych osób. Za formalną datę jego ustanowienia przyjmuje się rok 1705, chociaż nadawano go już wcześniej. 22 października 1703 r. po raz pierwszy Order Orła Białego przyznano Iwanowi Mazepie³.

Początkowo miał on formę owalnego medalu emaliowanego na kolor czerwony. Z jednej strony znajdował się wizerunek Orła Białego z owalną tarczą na piersi, na której widniał biały krzyż na dwóch mieczach (symbol godności elektora saskiego arcy marszałka Rzeszy)⁴. Z drugiej strony znajdowały się litery „AR”

The White Eagle, i.e. a symbol of rulers from the Piast dynasty, Polish kings, and the Crown of the Kingdom of Poland, is connected with the most important Polish order which has been awarded for 310 years now. In 1705, king Augustus II introduced the first¹ Polish order, giving it the name of White Eagle.

In Polish-Lithuanian Commonwealth these orders emerged relatively late as compared to other European countries. The reason behind this was Poland's political system². The widely advocated equality and freedom of the nobility were in contrast with awarding honourable orders by the ruler only to selected members of the class (for the same reason, no scale of noble ranks was ever introduced in Poland). The idea of introducing the order was also perceived as a tool of the royal faction to win over the ruler's supporters.

An order is a form of reward and distinction. In the times of monarchies, awarding orders was accompanied by various rituals. Republican governments stripped order-awarding procedures of their religious and monastic aspects by making the orders the most important state awards and distinctions. In Polish-Lithuanian Commonwealth there were three orders with the emblem of the Kingdom of Poland: the White Eagle, Saint Stanislaus, and *Virtuti Militari*. The Order of the White Eagle, initially introduced as a reward for supporters of king Augustus II during the civil war, quickly gained recognition as distinction for the most distinguished individuals. The year of 1705 is assumed as the formal date of its introduction, although the order had been awarded earlier. On 22nd October 1703 the Order of the White Eagle was awarded for the very first time to Iwan Mazepa³.

Initially, it was an oval medal enamelled in red. On the one side of it there was an image of the White Eagle with an oval shield on its chest depicting a white cross against two swords (a symbol of dignity of Elec-

¹ Pierwszą próbę utworzenia orderu w Rzeczypospolitej podjął król Władysław IV. Zamierzał ustanowić Order Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny. W tym odznaczeniu, także miał znajdować się wizerunek Orła Białego, umieszczony na rewersie. W wyniku sprzeciwu szlachty król został zmuszony do odstąpienia od ustanowienia tego orderu.

² W. Bigoszevska, *Polskie ordery i odznaczenia*, Warszawa 1989, s. 5-6.

³ J. Staszewski, *Rzeczpospolita u początków orderu Orła Białego* [w:] *Za ojczyznę i naród. 300 lat Orderu Orła Białego*, red. M. Męclewska, A. Szczecina-Berkan, M. Zawadzki, Warszawa 2005, s. 56.

⁴ S. K. Kuczyński, *Orzeł Biały – znak Państwa Polskiego do czasów Augusta II* [w:] *Za ojczyznę i naród ...*, s. 24.

¹ The first attempt to introduce the order in Poland was made by king Władysław IV Vasa. He intended to introduce the Order of Immaculate Conception of the Blessed Virgin Mary. The order was also to include an image of the White Eagle on the reverse. Due to the nobility's objection, the King was forced to withdraw from introducing the order.

² W. Bigoszevska, *Polskie ordery i odznaczenia*, Warsaw, 1989, p. 5-6.

³ J. Staszewski, *Rzeczpospolita u początków orderu Orła Białego* [in:] *Za ojczyznę i naród. 300 lat Orderu Orła Białego*, ed. M. Męclewska, A. Szczecina-Berkan, M. Zawadzki, Warsaw, 2005, p. 56.

Rewers Orderu Orła Białego
wzór 1992. Fot. S. Artymowski.
Muzeum Niepodległości w Warszawie

Reverse of the Order of the White Eagle designed in 1992.
Photo by S. Artymowski.
The Museum of Independence in Warsaw

(*Augustus Rex*) nad którymi umieszczona była korona, a pod literami – wieniec. Order noszony był na błękitnej wstążce, a jego dewiza brzmiała „PRO FIDE, REGE ET LEGE” (za wiarę, króla i prawo). W 1709 roku, po przywróceniu władzy, August II wprowadził Order Orła Białego w formie złotego krzyża maltańskiego emaliowanego na czerwono z białymi brzegami. Na środku krzyża znajdował się Orzeł Biały w koronie, a pomiędzy jego ramionami rozchodziły się faliste promienie. Ramiona krzyża zwieńczone były ośmioma diamentami, a na jego szczycie znajdowała się korona. Order noszono na wstędze czerwonej z białymi paskami po bokach. Przypominał swym kształtem odwrócony Order Świętego Ducha. W 1713 r. zmieniono część elementów odznaczenia. Na awersie zmianie uległy faliste promienie, które przybrały prosty kształt. Na rewersie pośrodku krzyża znajdowała się tarcza, w której umieszczono dwa skrzyżowane miecze, na których znajdował się biały krzyż przeplatany literami

tor of Saxony, the Archmarshal of the Reich)⁴. On the other side there were the initials “AR” (Augustus Rex), with a crown above them and a wreath below. The order was worn on a blue ribbon and its motto was “PRO FIDE, REGE ET LEGE” (“For Faith, Law and King”). Following his return to power in 1709, king Augustus II introduced the Order of the White Eagle in the form of a golden Maltese cross enamelled in red with white edges. In the middle of the cross there was the White Eagle in a crown, with wavy rays spreading between its wings. Arms of the cross were finished with eight diamonds, and on top of the cross there was a crown. The order was worn on a red ribbon with white stripes on the sides. Its shape resembled that of the inverted Order of the Holy Spirit. In 1713 some of the order’s elements were changed. On the face the

⁴ S. K. Kuczyński, *Orzeł Biały – znak Państwa Polskiego do czasów Augusta II* [in:] *Za ojczyznę i naród ...*, p. 24.

Gwiazda Orderowa Orderu Orła Białego
wzór 1992. Fot. S. Artymowski.
Muzeum Niepodległości w Warszawie

Breast star of the Order of the White Eagle
designed in 1992. Photo by S. Artymowski.
The Museum of Independence in Warsaw

Wstęga orderowa Orderu Orła Białego
wzór 1992. Fot. S. Artymowski.
Muzeum Niepodległości w Warszawie

Ribbon of the Order of the White Eagle designed in 1992.
Photo by S. Artymowski.
The Museum of Independence in Warsaw

AR. Na ramionach krzyża znajdował się napis „PRO FIDE, REGE ET LEGE”. Usunięto koronę zwieńczającą order, zawieszony na błękitnej wstędze, noszoną od lewego ramienia na prawy bok. Dodano także gwiazdę orderową w kształcie haftowanego srebrnego krzyża na złotej gwieździe z napisem „PRO FIDE, REGE ET LEGE”. Gwiazda orderowa noszona przez króla posiadała napis „PRO GREGE” (za naród).

Święto Orderu Orła Białego ustanowione zostało w dniu imienin króla: 2 sierpnia – podczas panowania Augusta II i 3 sierpnia – podczas panowania Augusta III. Podczas świąt orderowych obowiązywał strój orderowy⁵. Ordery i gwiazdy były często bogato zdobione. Ponieważ same odznaczenia nie były

wavy rays were changed into a simple shape. On the reverse, there was a shield in the middle of the cross on which two crossed swords were placed with a white cross interlaced with letters “AR” on top of them. On the arms of the cross there was the motto “PRO FIDE, REGE ET LEGE”. The crown was removed from the order worn on a blue ribbon from the left arm to the right side. Also, an order star was added in the form of an embroidered silver cross against a golden star with the motto “PRO FIDE, REGE ET LEGE”. The order star worn by the king had the motto “PRO GREGE” (“For the People”) on it.

The Day of the Order of the White Eagle was established on the king’s name day: 2nd August – during the reign of Augustus II, and 3rd August – during the reign of Augustus III. During order-related holidays an order outfit was mandatory⁵. Orders and stars

⁵ Wizerunek Orderu Orła Białego umieszczany był także na różnego rodzaju strojach i uzbrojeniu. Zob. więcej: M. Siciński, *Symbole Orderu Orła Białego w znakach wojska i na uzbrojeniu w XVIII wieku* [w:] *Za ojczyznę i naród ...*, s. 231 i n.

⁵ An image of the White Eagle was also placed on a range of outfits

wykonywane wg. ścisłego wzoru, ilość ozdób, drogich kamieni itp. zależała jedynie od pozycji i sytuacji majątkowej odznaczonego. Za czasów saskich Order Orła Białego był wysoce ceniony w hierarchii orderowej w Europie. Liczba nadań była niewielka, co powodowało jego elitarność. Po śmierci odznaczonego jego rodzina zwracała królowi insygnia orderowe.

Podczas panowania Stanisława Augusta Order Orła Białego uległ przekształceniom. Zmieniony został wizerunek Orła Białego, pojedyncze promienie pomiędzy ramionami krzyża zastąpione zostały pękami złocistych promieni. Na rewersie zmieniono inicjały „AR”, krzyż i miecze na imię „MARIA”, które całkowicie zajęło powierzchnię tarczy. Gwiazda orderowa nie uległa zmianie. Stanisław August hojnie rozdawał Order Orła Białego (nadał więcej tych odznaczeń niż jego poprzednicy razem wzięci). Wraz z rozbiorem Rzeczypospolitej w 1795 r. jego nadawanie zostało zawieszono.

W czasach Księstwa Warszawskiego przywrócono ordery z czasów Rzeczypospolitej, w tym Order Orła Białego. Zmianom uległa odznaka orderowa. Biały Orzeł pozbawiony został korony, pęki promieni pomiędzy ramionami krzyża zastąpione zostały wielopromienistą gwiazdą. Na rewersie tarcza z napisem „MARIA” wymieniona została na biały krzyż z literami „AR”, nad którymi znajdowała się korona. Gwiazda orderowa pozostała w dotychczasowym kształcie, zmianom zaczęła ulegać jedynie technika jej wykonania; powoli odchodzono od haftu na rzecz przyszywanych blaszek lub gwiazdy wykonanej z metalu.

W utworzonym w 1815 r. Królestwie Polskim Order Orła Białego pozostawał najwyższym odznaczeniem państwowym. Jego kształt nie uległ zmianie, jedynie gwiazdę orderową zaczęto wyrabiać przeważnie z metalu. Po upadku Powstania Listopadowego Order Orła Białego włączono w 1831 r. w poczet odznaczeń Cesarstwa Rosyjskiego i zaszerogowano pod względem rangi na trzecim miejscu.

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 roku przywrócono Order Orła Białego⁶. Towarzyszyły temu spory polityczne, ponieważ był on przez dziesiątki lat nadawany przez carów rosyjskich jako ich własne odznaczenie, przez co w opinii wielu stracił swój polski charakter. Ostatecznie uznano wartość dla historii i tradycji tego odznaczenia, które jest także podkreśleniem znaczenia godła Polski. W republice,

were often richly ornamented. Since the orders as such were not designed according to any specific pattern, the number of ornaments, precious stones etc. depended on the position and financial standing of the decorated individual. During the reign of the Saxons, the Order of the White Eagle was highly esteemed in the hierarchy of orders in Europe. It was rarely awarded, which contributed to its elite status. After the decorated individual had died, their family returned the order insygnia to the king.

During the reign of Stanisław II August the Order of the White Eagle underwent changes. The image of the White Eagle was changed: the individual rays between arms of the cross were replaced with bundles of golden rays. On the reverse, the initials “AR”, the cross and the swords were replaced with the name “MARIA”, which covered the entire area of the shield. The order star did not change, though. Stanisław II August was generous in awarding the Order of the White Eagle (he awarded more orders than all his predecessors combined). With the partition of Poland in 1795, awarding the order was suspended.

In the times of the Duchy of Warsaw, orders from the era of Polish-Lithuanian Commonwealth, including the Order of the White Eagle, were restored. The order badge was changed. The crown was removed from the White Eagle and the bundles of rays between the arms of the cross were replaced with a star with multiple rays. On the reverse, the shield with the name “MARIA” was replaced with a white cross with the initials “AR” with a crown on top of them. The order star remained unchanged, only the production technique began to change. Embroidery was gradually being replaced by sewed plates or a metal star.

In the Kingdom of Poland established in 1815, the Order of the White Eagle remained the highest state distinction. Its shape did not change, only the order star began to be made of metal. After the fall of the November Uprising, in 1831 the Order of the White Eagle became one of the orders of the Russian Empire, ranked as third most important.

When Poland regained independence in 1918, the Order of the White Eagle was restored⁶. This triggered political disputes as the order had been

and weaponry. See more: M. Siciński, *Symbole Orderu Orła Białego w znakach wojska i na uzbrojeniu w XVIII wieku* [in:] *Za ojczyznę i naród ...*, p. 231 and subsequent pages.

⁶ Ustanowiony przez Sejm RP 4 lutego 1921r. jako najwyższy w hierarchii order Polski.

⁶ Introduced on the 4th February 1921 by the *Sejm* (lower house of the Polish parliament) of the Republic of Poland as the highest in rank.

jaką stała się Polska, Order Orła Białego nadawał Prezydent RP.

Nieznacznie uległ zmianie wizerunek tej odznaki, doprecyzowany jednak stosownymi przepisami i regulacjami. Na czerwonym krzyżu maltańskim, emaliovanym na czerwono z białymi brzegami, znajdował się Orzeł Biały w koronie. Ramiona krzyża były zakończone złotymi kulkami, a z pomiędzy nich wychodziły złote pęki promieni. Największym zmianom uległ rewers, gdzie krzyż został całkowicie pozłożony z napisem „ZA OJCZYZNĘ I NARÓD”, pośrodku okrągła biała tarcza była otoczona wieńcem koloru zielonego z literami „RP”. Modyfikacji uległa także gwiazda orderowa wykonana w całości z metalu w kształcie ośmiu pęków srebrnych promieni, na których znajduje się krzyż maltański w kształcie rewersu Orderu, w kolorze czerwonym z białymi brzegami. Wstęga orderowa pozostała koloru błękitnego. Odznaczenie nadawane było osobom zasłużonym dla chwały i pożytku Rzeczypospolitej Polski. Koszt pokrywało państwo, a otrzymanie go wiązało się z prawem awansu, prawem wyborczym do Senatu i pierwszeństwem w zatrudnieniu w służbie państwowej⁷.

W czasie trwania II wojny światowej władze na obczyźnie nadawały Ordery Orła Białego, co kontynuowały także do 1990 r. Każdy Prezydent RP na uchodźstwie był najwyższym zwierzchnikiem tego odznaczenia, co podkreślane było w oficjalnych wizerunkach. Ostatni Prezydent na Uchodźstwie, Ryszard Kaczorowski, przekazał swe insygnia władzy, w tym m.in. insygnia orderowe Orderu Orła Białego, Prezydentowi Lechowi Wałęsie na Zamku Królewskim w Warszawie 22 grudnia 1990 r.

W czasach Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej odznaczenie to nie zostało formalnie zlikwidowane, ale także nie było nadawane. Dekrety PKWN z 1944 r. wymieniły obowiązujące ordery i odznaczenia, a wśród nich także Order Orła Białego. Swego czasu rozważano nadanie go Józefowi Stalinowi⁸.

W grudniu 1990 r. Prezydent RP został kolejnym zwierzchnikiem Orderu Orła Białego. W 1992 r. przyjęto nową ustawę orderową regulującą wygląd i zasady nadawania. W 1993 r. powołano Tymczasową Radę Orderu, a w 1995 r. Kapitułę Orderu Orła Białego. Pierwsze nadania miały miejsce w 1993 r.

awarded by Russian tsars for several dozen years as their own distinction, which in the opinion of many made the order lose its Polish character. In the end, the value of the order for history and tradition was recognised as well as its importance for the national emblem of Poland. As Poland became a republic, the Order of the White Eagle was awarded by the President.

The badge's appearance underwent slight modifications, as set forth in relevant laws and regulations. On the Maltese cross enamelled in red with white edges there was a crowned White Eagle. Arms of the cross were finished with golden balls, with golden ray bundles emerging from between them. The reverse underwent greatest changes. The cross was fully covered in gold with the sign "FOR THE FATHERLAND AND NATION", whereas the round white shield in the middle was circled by a green wreath with the letters "RP". The order star was also modified and was now made completely of metal, shaped as a bundle of silver rays on which there was a Maltese cross shaped as the reverse of the Order, in red with white edges. The order ribbon remained blue. The distinction was awarded to people of merit to glory and benefit of the Republic of Poland. The cost was covered by the state, and being awarded the order meant the right to be promoted, the right to run for the Senate, and preference for employment in public administration⁷.

During World War II the Polish government in exile also awarded the Order of the White Eagle, and continued to do so until 1990. Every Polish president in exile was at the same time the principal of the distinction, which was emphasized in official representations. On 22nd December 1990, in the Royal Castle in Warsaw, Ryszard Kaczorowski, the last Polish president in exile, handed over his government insignia, including the Order of the White Eagle insignia, to president Lech Wałęsa.

In the times of the People's Republic of Poland, the distinction was never formally abolished, but neither was it awarded. Decrees of the Polish Committee of National Liberation listed the orders and distinctions in force, including the Order of the White Eagle. At one point, awarding the order to Joseph Stalin was contemplated⁸.

In December 1990, President of the Republic of Poland became another principal of the Order of the White Eagle. In 1992 a new act was adopted setting forth the appearance of the order and awarding criteria.

⁷ W. Bigoszevska, *Polskie ordery ...*, s. 45.

⁸ K. Filipow, *Order Orła Białego*, Białystok 2005, s. 188.

⁷ W. Bigoszevska, *Polskie ordery ...*, p. 45.

⁸ K. Filipow, *Order Orła Białego*, Białystok, 2005, p. 188.

Każdorazowo kawalerami Orderu Orła Białego są urzędujący Prezydenci RP, będący jednocześnie Wielki Mistrzami tego odznaczenia. Za wzorzec Orderu przyjęto wzór z 1921 r., określane jednak obecnie od ustawy orderowej wzorem z 1992 r. Obecnie odznaczenie wykonuje, wg przyjętych przepisów, Mennica Państwowa.

Order Orła Białego dzielił kolejno losy Polski i Polaków. Powołany do istnienia w 1705 r. zniknął w 1795 r. wraz z rozbiorem Rzeczypospolitej Obojga Narodów, aby powrócić w Księstwie Warszawskim. Następnie przyjęty został – nadal jako najwyższe odznaczenie państwowe – w Królestwie Polskim i włączony w 1831 r. w poczet odznaczeń Cesarstwa Rosyjskiego. Władze II Rzeczypospolitej przywróciły go w 1921 r., następnie nadawany był przez władze emigracyjne do 1990 r. W czasach Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej Order nie został formalnie zlikwidowany – lecz nie był nadawany. Od 1992 roku ponownie jest wręczany jako najwyższe odznaczenie państwowe, podkreślając znaczenie symbolu Orła Białego dla historii Polski.

In 1993 the Interim Order Council was established and in 1995 the Jury of the Order of the White Eagle. The first orders were awarded in 1993.

Being the Grand Masters of the distinction, each president of the Republic Poland is awarded the Order of the White Eagle. The design from 1921 was adopted, with specifications set forth in the Order Act of 1992. Currently the order is produced by the State Mint in line with the adopted regulations.

The Order of the White Eagle has accompanied Poles throughout history. Introduced in 1705, it disappeared in 1795 with the partition of Polish-Lithuanian Commonwealth, only to return in the Duchy of Warsaw. It was then introduced in the Kingdom of Poland, still as the highest state distinction, and in 1831 became one of the orders of the Russian Empire. Government of the Second Polish Republic restored it in 1921, and it was subsequently awarded by the government in exile until 1990. In the times of the People's Republic of Poland the order was never formally abolished, but neither was it awarded. Since 1992 the order has been awarded again as the highest state distinction, emphasizing the importance of the White Eagle for the history of Poland.

Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski,
1936. Kat. 35.
Muzeum Niepodległości w Warszawie

Knight's Cross of the Order of Polonia Restituta,
1936. Cat. 35.
The Museum of Independence in Warsaw

Odnaka Pamiątkowa „Za waleczność” ustanowiona przez Naczelną Komendę Straży Ludowej w Poznaniu, 1919. Kat. 31.

Muzeum Niepodległości w Warszawie

Commemorative Badge "Za waleczność (For valour)" established by the Headquarters of People's Guard in Poznań, 1919. Cat. 31.
The Museum of Independence in Warsaw

Medal Zwycięstwa i Wolności ustanowiony przez Krajową Radę Narodową za czynny udział w walkach podczas II wojny światowej, 1946. Kat. 69.

Muzeum Niepodległości w Warszawie

Medal of Victory and Freedom established by the State National Council for active participation in combat during World War II, 1946. Cat. 69.
The Museum of Independence in Warsaw

Medal złoty „Za Zasługi dla Obronności Kraju”,
Wacław Kowalik, 1966.

Muzeum Niepodległości w Warszawie

Gold medal "Za Zasługi dla Obronności Kraju (For Merit
in Defending the Country)", Wacław Kowalik, 1966.

The Museum of Independence in Warsaw

Medal 40-lecia Polski Ludowej „Walka, Praca, Socjalizm”,
proj. Edward Gogol, 1984. Kat. 71.

Muzeum Niepodległości w Warszawie

Medal for the 40th anniversary of Polish People's Republic
"Walka Praca, Socjalizm (Fight, Work, Socialism)", design by
Edward Gogol, 1984. Cat. 71.

The Museum of Independence in Warsaw

Medal „Za udział w wojnie obronnej 1939”,
proj. Edward Gogol, 1981. Kat. 72.
Muzeum Niepodległości w Warszawie

Medal "Za udział w wojnie obronnej 1939 (For Participation in the 1939 Defensive War)", design by Edward Gogol, 1981. Cat. 72.
The Museum of Independence in Warsaw

Medal „Pro Memoria”, proj. Andrzej Nowakowski,
2005. kat. 86.
Muzeum Niepodległości w Warszawie

Medal "Pro Memoria", design by Andrzej Nowakowski,
2005, cat. 86.
The Museum of Independence in Warsaw

Paweł Bezak

ORZEŁ BIAŁY

Znak żołnierza polskiego

THE WHITE EAGLE

A Symbol of the Polish Soldier

Plakat propagandowy PKWN *Polacy do broni!*
proj. Ék Sándor „Keil Alex”, 1944
Muzeum Niepodległości w Warszawie

Propaganda poster *Polacy do broni!* (*Poles to arms!*)
of the Polish Committee of National Liberation,
design by Ék Sándor „Keil Alex”, 1944
The Museum of Independence in Warsaw

Początki stosowania wizerunku Orła Białego jako znaku wojskowego sięgają czasów Władysława Łokietka. Wówczas jednak ów królewski ptak, noszony w formie klejnotu na hełmie i haftu czy aplikacji na tunice i płaszczu przysługiwał jedynie władcy; walczący u jego boku rycerze królewscy mogli malować ten znak na chorągwiach, proporcach i tarczach, jako symbol swojej przynależności do podlegającego bezpośrednio monarsze oddziału.

Na żołnierskie nakrycia głowy orzeł zawędrował cztery wieki później: król August II Mocny wprowadził jego wizerunek jako jeden z elementów, zdobiących kaszkiety grenadierów gwardii pieszej koronnej. Ich premiera miała miejsce w roku 1732, kiedy to nowe znaki, uzupełnione królewskimi inicjałami, zobaczyli mieszkańcy stolicy podczas przeglądu wojsk polskich i saskich, odbywającego się pod Czerniakowem.

Niemal trzy dekady później, w dobie Sejmu Czteroletniego, blaszany orzeł z monogramem królewskim, przeznaczony do noszenia na nakryciu głowy, stał się, na mocy przepisów mundurowych z 1 marca 1791 roku, znakiem ogółu polskich mas żołnierskich. Wówczas rozpowszechnił się – używany przede wszystkim w najliczniejszej już wówczas piechocie – niesymetryczny, ukoronowany orzeł, o zerozoko rozpostartych skrzydłach i z przechylonym na bok korpusem, dzierżący w szponach atrybuty władzy królewskiej.

Dalszy rozwój polskiego godła wojskowego miał miejsce w połowie marca 1807 roku. Unormowano przepisami mundurowymi formę godła, noszonego na czapce przez żołnierzy Księstwa Warszawskiego. Zazwyczaj pod orłem umieszczano różnych kształtów blachy, z wytłoczonym numerem pułku czy znakiem rodzaju broni. W niektórych pułkach owa blacha zyskała kształt półksiężyca, czy raczej tzw. *pelty*, czyli półokrągłej tarczy amazonek. W ten sposób, i w wypadku galanterii mundurowej, sięgano po motywy antyczne, tak modne w początkach XIX wieku. Podobną formę przybrały – o czym warto wiedzieć – rozwiązania francuskie z roku 1812 oraz carskie z połowy XIX wieku.

Lata istnienia Królestwa Polskiego to okres, na początku którego pojawił się nowy orzeł wojskowy, o kształcie stosowanym, z niewielkimi zmianami, do czasów współczesnych. Wtedy to, w miejsce godeł uzupełnionych blachami o rozmaitych kształtach,

The use of the White Eagle as a military symbol dates back to the times of Ladislas I of Poland. However, back then this royal bird, worn in the form of a crest on a helmet, or as embroidery or appliqué on a tunic and coat, was reserved for the ruler alone. Royal knights fighting at his side were allowed to paint the symbol on their banners, streamers and shields to show that they belonged to the unit reporting directly to the monarch.

Four ages later, the eagle could be found on soldiers' headgear. King Augustus II the Strong introduced the eagle's image as one of the decorative elements of caps of grenadiers who formed the royal foot guard. The new caps, supplemented with royal initials, were shown for the first time in 1732 to the citizens of the capital during the inspection of Polish and Saxon troops held near Czerniaków.

Almost three decades later, in the times of the Great Sejm, a tin eagle with the royal monogram, intended to be worn on headgear, became, under uniform regulations of 11th March 1791, a symbol of all Polish military formations. It was then that an asymmetrical, crowned eagle with widespread wings and body leaning to the side, holding the attributes of royal power in its claws, gained popularity among the infantry (back then the largest formation).

The Polish military emblem was further developed in mid-March 1807. The form of the emblem worn on caps by soldiers of the Duchy of Warsaw was laid down in uniform regulations. Typically, metal plates of different shapes, with regiment number or type of weapon embossed, would be placed under the eagle. In some regiments, the metal plate had the shape of a crescent, or the so called *pelta*, i.e. the half-round shield of the Amazons. In this way, and for uniform haberdashery, antique motifs, so popular in the early 19th century, were used. It is also worth noting that French solutions from 1812 and tsarist ones from the mid 19th century were similar in form.

The years of existence of the Kingdom of Poland was a period at the beginning of which a new military eagle emerged. It had a low-key shape, with slight modifications, reflecting the modern times. It was then when emblems supplemented with metal plates of various shapes were replaced by an eagle in a closed crown topped with a cross,

Orzełek wojskowy na czapkę, tłoczony w blasze, w formie i rozmiarach orłów produkowanych na potrzeby Wojska Polskiego w okresie Królestwa Polskiego 1815-1831, XIX w. Kat. 2.

Muzeum Niepodległości w Warszawie

Military headgear eagle, pressed in tin, having the form and the size like the eagles produced for the Polish Army at the times of the Kingdom of Poland 1815-1831, 19th century. Cat. 2.

The Museum of Independence in Warsaw

Orzeł 2 Pułku Ułanów Legionowych [1915-1918], Kat. 28.
Muzeum Niepodległości w Warszawie

Eagle of the 2nd Regiment of Uhlans Legionnaires [1915-1918], Cat. 28.

The Museum of Independence in Warsaw

Orzełek wojskowy do furazerek, bity według wzoru
1917/1919. Kat. 19.

Muzeum Niepodległości w Warszawie

Small military eagle for side caps, produced based on the
1917/1919 design. Cat. 19.

The Museum of Independence in Warsaw

Orzeł wojskowy Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie,
1940-1945. Kat. 56.

Muzeum Niepodległości w Warszawie

Military eagle of the Polish Armed Forces in the West,
1940-1945. Cat. 56.

The Museum of Independence in Warsaw

wszedł orzeł w zamkniętej koronie zwieńczonej krzyżem, z rozpostartymi skrzydłami, wsparty o tarczę amazonek, na której umieszczano rozmaite symbole. Model ów obowiązywał też w Powstaniu Listopadowym, choć podczas jego trwania ze względów praktycznych zastępowano wysokie – kilkunastocentymetrowe – orły z lat Kongresówki niewielkimi godłami bez pelty, umieszczanymi na kokardach, przyczepianych do niskich furazerek.

Wzór godła z armii Królestwa Polskiego znalazł uznanie w jednostkach polskich, tworzonych podczas Wiosny Ludów, choć tu orzeł tracił niekiedy koronę na znak demokratycznych poglądów jej uczestników. Lata Powstania Styczniowego związane były w tradycji orła wojskowego z ukłonem w kierunku stosunkowo niewielkich godeł, możliwie podobnych do znaków z dwubarwnych kokard poprzedniego zrywu powstańczego; także te noszono na tekstylnych lub imitujących je, metalowych podkładkach. Przepisy z roku 1863 przewidywały do noszenia na czapkach „po lewej stronie kłamrę z orłem białym w czerwonym polu”. Warto zaznaczyć, że również i w tym zrywie zdarzały się orły bez korony, jak gdyby dla podkreślenia kontrastu z ukoronowanym orłem carskim, ale i położenia nacisku na postępowy charakter Rządu Narodowego.

Z początkiem XX wieku na ziemiach zaboru austriackiego, gdzie pod berłem Franciszka Józefa zapanowała względna (przynajmniej w porównaniu z pozostałymi zaborami) swoboda manifestowania przynależności narodowej w obrębie wielokulturowej monarchii, orzeł w zamkniętej koronie, wsparty na tarczy amazonek, pojawił się na czapkach weteranów Powstania Styczniowego. Działające wówczas w Galicji organizacje o charakterze paramilitarnym eksperymentowały z innymi formami godła, sięgając po stylizowane orły jagiellońskie (Polskie Drużyny Strzeleckie) czy zygmuntofskie (Drużyny Bartoszewskie); obok nich czerpano z XIX-wiecznych tradycji wojskowych – Związki Strzeleckie wprowadziły w roku 1913 niewielkiego orła bez korony, poza tym ściśle naśladującego rysunek godeł wojskowych z lat Królestwa Kongresowego. Na tarczy amazonek – określanej wówczas jako ryngraf! – umieszczono tarczkę z literą „S”.

Lata I wojny światowej przyniosły liczne odmiany godeł: obok wielu typów orłów strzeleckich, na czapkach żołnierskich pojawiły się rozmaite w szczególności rysunku godła legionowe, z literą „L”

with spread wings, resting on the Amazons' shield on which various symbols were placed. The model was also applicable during the November Uprising, although in the course of it, for practical reasons, the dozen or so centimetres' tall eagle from the years of Congress Poland would be replaced by small emblems without *peltas*, placed on bows and attached to short side caps.

The design of the emblem of the army of the Kingdom of Poland was appreciated by Polish units created during the Revolutions of 1848, although in this case the eagle was sometimes stripped of the crown to reflect the revolutionaries' democratic views. In the tradition of the military eagle, the years of January Uprising saw a shift towards relatively small emblems, possibly similar to the symbols from the two-colour bows used in the previous uprising. They too were worn on textile pads, or metal ones. Regulations of 1863 provided that “a buckle with a white eagle in a red field” should be worn on the left side of caps. Note that during this uprising one could also encounter crownless eagles, as if to emphasize contrast with the tsarist eagle but also to stress the progressive character of the National Government.

In early 20th century, in the Austrian partition, where under king Franz Joseph I there was relative freedom (at least as compared to other partitions) to manifest national affiliation in a multicultural monarchy, an eagle in a closed crown, resting on the Amazons' shield, appeared on caps of January Uprising veterans. The paramilitary organizations which at the time operated in Galicia experimented with other forms of the emblem by using Jagiellonian-like (Polish Rifle Squads) or Sigismund (Bartoszewski Squads) eagles. In addition to them, military traditions from the 19th century were adopted. In 1913, Polish Rifle Squads introduced a small crownless eagle, closely imitating the design of military emblems from the years of Congress Poland. A small shield with the letter “S” was placed on the Amazons' shield, at the time referred to as gorget!

The years of World War I brought numerous changes to emblems. In addition to many types of rifle squad eagles, various designs of legionary emblems with the “L” letter on a small shield appeared on soldiers' caps. In the years 1914-1915 large crowned eagles were made for uhlans, whereas

na tarczce; w latach 1914-1915 wykonano duże orły w koronach, przeznaczone dla ułanów, a mniej więcej w połowie roku 1916 kilku wytwórców zaczęło produkować na potrzeby Legionów Polskich stosunkowo niewielkie orły w koronie, z numerami pułków umieszczonymi na tarczach. Warto podkreślić, iż projekty ogromnej większości opisywanych orłów legionowych opierały się na wzorze z lat 1815-1831.

W formacjach tworzonych u boku Rosji noszono na czapkach zróżnicowane orły: w początkowym okresie były to niewielkie orzelki w koronie, nawiązujące do wzoru znanego z godeł obu XIX-wiecznych powstań narodowych, nielegalnie nakładane na carskie kokardy. Od roku 1916 pojawiały się rozmaite formy historyzujące, na czapkach noszone nadal nieoficjalnie; dopiero jesienią 1917 roku, po utworzeniu Korpusu Polskiego w Rosji wprowadzono orły w koronie, wsparte na tarczy amazonek. Część z nich miała koronę zamkniętą, inne – otwartą, z tradycji pierwszych Jagiellonów. Wiele z nich charakteryzowało się szczególnie bogatym i precyzyjnym wykonaniem, różniły się też między sobą wieloma szczegółami: detalami rysunku, wymiarami, numerami, symbolami i hasłami umieszczanymi na peltach. Warto wspomnieć tu o fakcie noszenia orłów również przez Polaków, walczących po stronie rewolucji październikowej.

Żołnierze polscy we Francji nosili godła jagiellońskie, haftowane białą nicią na czerwonych i amarantowych podkładkach, zamienione z czasem na godła metalowe o dosyć charakterystycznym kształcie: w otwartej koronie, ze skrzydłami wpisującymi się w okrąg, wsparte na niewielkiej tarczy z numerem lub symbolem oddziału. Rysunek zaprojektowanego dla nich godła był na tyle ciekawy, że orły tego typu noszono również – nawet do lat trzydziestych! – w jednostkach formowanych na ziemiach polskich, po zakończeniu I wojny światowej.

Wojska Wielkopolskie używały w początkowym okresie rozmaitych typów orłów o charakterze biżuterii patriotycznej, wykonywanych w oparciu o wzory XIX-wieczne projektowanych wówczas polskich godeł państwowych. Produkcję orłów w otwartej koronie, pozbawionych tarczy amazonek, o rozpostartych szeroko skrzydłach i rozbudowanym ogonie (podobnym do ogona orła carskiego!), a wzorowanych na przywiezionej z Rosji oznace należącej do generała Dowbor-Muśnickiego, rozpoczęto najprawdopodobniej w połowie 1919 roku. Szybko

in mid-1916 several manufacturers began to produce relatively small crowned eagles, with regiment numbers indicated on small shields, for the purposes of Polish Legions. Worth noting is the fact that the vast majority of designs of the described legionary eagles were based on the pattern from 1815-1831.

The formations created at Russia's side wore a number of different eagles on their caps. Initially, these were small crowned eagles referring to the design used in both 19th century national uprisings, illegally put on tsarist bows. From 1916 different forms of the symbol with historical connotations appeared, still unofficially worn on caps. It was only in 1917, after creating Polish Corps in Russia, when crowned eagles resting on the Amazons' shield were introduced. Some of them had a closed crown while others an open one, referring to the tradition of the first Jagiellonians. Many of them were characterised by a particularly rich and fine design. They also differed in many respects: design details and sizes, as well as numbers, symbols and mottos placed on *peltas*. Also worth noting is the fact that eagles were worn also by Poles fighting at the side of the October Revolution.

Polish soldiers in France wore Jagiellonian emblems, embroidered with white thread on red and amaranth pads, over time replaced with metal emblems with a fairly characteristic shape: open crown, with wings inscribed in a circle, resting on a small shield with the number or symbol of the unit. The design of the emblem was so interesting that such eagles were worn even up to the thirties in units formed on Polish territories after the end of World War I.

Initially the Greater Poland Army used various types of eagles as patriotic jewellery, made based on 19th century designs of the then produced Polish national emblems. The production of eagles in an open crown, stripped of the Amazons' shield, with widely spread wings and a developed tail (similar to the tsarist eagle's tail!), and based on the design of general Dowbor-Muśnicki's badge brought from Russia, was likely started in mid-1919. They quickly gained popularity and started to be used by soldiers from other units from all across Poland.

The year 1919 saw the start of the works on standardising the uniform of Polish Armed Forc-

Odznaka pamiątkowa Samodzielnej Brygady Strzelców
Karpackich, 1942. Kat. 59.
Muzeum Niepodległości w Warszawie

Commemorative badge of the Polish Independent Carpathian
Brigade, 1942. Cat. 59.
The Museum of Independence in Warsaw

Orzeł wojskowy 1 Dywizji Piechoty im. Tadeusza
Kościuszki, proj. Janina Broniewska, 1943. Kat. 55
Muzeum Niepodległości w Warszawie

Military eagle of the Polish 1st Tadeusz Kościuszko Infantry
Division, design by Janina Broniewska, 1943. Cat. 55
The Museum of Independence in Warsaw

Orzeł regulaminowy Gwardii Ludowej i Armii Ludowej, 1943. Kat. 51.

Muzeum Niepodległości w Warszawie

Statutory eagle of the People's Guard and the People's Army, 1943. Cat. 51.

The Museum of Independence in Warsaw

Orzełek Armii Krajowej o oryginalnym kształcie wycięty z blachy, 1942-1944. Kat. 63.

Muzeum Niepodległości w Warszawie

Originally shaped small eagle of the Home Army cut out of sheet metal, 1942-1944. Cat. 63.

The Museum of Independence in Warsaw

zyskały sporą popularność, trafiając w ręce żołnierzy z innych jednostek, z terenów całej Polski.

Rok 1919 był momentem podjęcia prac nad ujednoczeniem munduru całego Wojska Polskiego, w którego skład weszli żołnierze rozmaitych formacji polskich z lat Wielkiej Wojny, jak też liczni jej weterani, służący dawniej w armiach zaborczych. Wówczas wprowadzono orła wojskowego, nawiązującego do czasów Księstwa Warszawskiego i Królestwa Kongresowego. Charakteryzował się rozpostartymi do lotu skrzydłami i zamkniętą koroną. Wykonany był z białej, ciemno oksydowanej blachy, miał wysokość 5 cm (w praktyce różną, między 5,5 a 6,2 cm, zależnie od wykonawcy). Początkowo na tarczach wybijano niekiedy numer pułku. W roku 1920 wprowadzono orły dla weteranów Powstania Styczniowego: wzoru wojskowego, z literą „W” na piersiach i datą „1863” na tarczy. Wtedy też pojawiły się godła marynarskie, ze złotą kotwicą umieszczoną na „granatowym ryngrafie”. Dla oficerów i urzędników marynarki orła uzupełniono haftowanym wieńcem laurowym. Do furazerek produkowano orły wysokości około 4 cm, w koronie, z dodatkową tarczką na tarczy amazonek. Z końcem maja 1936 roku, w związku z wprowadzeniem munduru lotniczego, do użytku wszedł orzeł „wzoru dotychczasowego w obramowaniu skrzydeł husarskich”. Rok później wprowadzono – na nowych czapkach polowych i beretach – orły wysokości około 4 cm, haftowane maszynowo na sukiennych podkładkach.

Ogromne zróżnicowanie polskich godeł wojskowych miało miejsce w latach II wojny światowej – żołnierze naszych formacji, organizowanych na całym niemal świecie, nosili orły miejscowej produkcji: francuskiej, angielskiej, kanadyjskiej, rosyjskiej, syryjskiej, palestyńskiej, irańskiej, irackiej, egipskiej, włoskiej i niemieckiej. Internowani w Szwajcarii nałożyli na berety i czapki orły produkowane na miejscu przez firmę grawerską, przebywający w Rumunii oraz w obozach jenieckich na terenie Niemiec i ZSRR – wytwarzali je we własnym zakresie. Podobnie postępowali partyzanci różnych orientacji politycznych z organizacji, działających na terenie kraju oraz żołnierze kolejnych armii: Andersa i Berlinga, formowanych w Związku Radzieckim. Na potrzeby kolejnych formacji: rozmaitych grup podziemnych i jednostek 1 i 2 Armii Wojska Polskiego wykonywano też fabrycznie: tłoczono i odlewano godła na terenie Polski.

Orły wytwarzane na potrzeby Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie nawiązywały do wzorów

es, which included soldiers of various formations from the years of the Great War, as well as many veterans formerly serving in the armies of partitioning powers. It was then when a military eagle referring to the times of the Duchy of Warsaw and Congress Poland was introduced. It had widely spread wings and a closed crown. It was made of white, black-oxide metal sheet and was 5 cm tall (in reality, the height differed from 5.5 to 6.2 cm, depending on the manufacturer). Initially, regiment numbers would sometimes be embossed on the shields. In the year 1920 eagles for January Uprising veterans were introduced based on the design with the letter “W” on the chest and the date “1863” on the shield. Naval emblems also appeared at the time, with a golden anchor placed on a “navy-blue gorget”. For naval officers and civil servants, the eagle was supplemented with an embroidered laurel wreath. For short caps, eagles 4 cm high, with a crown and an additional small shield on the Amazons’ shield, were produced. By the end of May 1936, due to the introduction of an air force uniform, an eagle with “the existing design framed with Hussars’ wings” began to be used. A year later, ca. 4 cm tall eagles, machine-embroidered on cloth pads, were introduced on new fields caps and berets.

During the years of World War II, Polish military emblems were extremely diverse. Soldiers of our formations, organised all over the world, wore eagles manufactured locally: in France, England, Canada, Russia, Syria, Palestine, Iran, Iraq, Egypt, Italy, and Germany. Those interned in Switzerland wore berets and caps manufactured locally by an engraving company, whereas those in Romania and in prisoner-of-war camps in Germany and Soviet Union produced them on their own. Guerrillas with different political views, from organisations operating domestically, as well as soldiers of the Anders’ and Berling’s Army formed in the Soviet Union, did the same. For the purposes of various underground units as well as units of the First and Second Polish Army, emblems were pressed and cast in Poland.

Eagles produced for the purposes of Polish Armed Forces in the West referred to the pre-war designs. In the case of land forces, however, their shape changed, referring to the design based on which several series of eagles were produced in

stosowanych w latach przedwojennych, przy czym zmienił się ich kształt w wojskach lądowych, gdzie nawiązywał do projektu, według którego wybito we Francji kilka serii orłów w latach 1939-1940. Tam też pojawiły się godła produkowane na wzór hallerowskich, proste orły z filcu – miały postać zarysu godła państwowego wz. 1927, umieszczonego na okrągłej, czerwonej podkładce oraz znaki o rysunku orła wojskowego, tłoczone na suknie khaki z szarej gumy. Na hełmach wojskowych malowano orzełki przez szablon lub mocowano emblematy metalowe – wykonane na modłę francuską.

Na wyspach brytyjskich tłoczono, według przyjętego we Francji wzoru, orły z metalu, a pod koniec wojny – również z masy plastycznej. Powielano też, różnymi metodami, małe godła do noszenia na beretach i furazerkach, produkowano także oznaki tekstylne – tkane i haftowane na podkładkach w barwie nakryć głowy. W Kanadzie, na Bliskim Wschodzie, a od 1944 również we Włoszech, bito orły o rysunku zbliżonym do najpopularniejszego wzoru stosowanego w PSZ. Na wszystkich teatrach działań stosowano też godła ręcznie haftowane bajorkiem – metaliczną nicią, dającą niekiedy szczególnie ciekawy i estetyczny efekt wizualny. Warto wspomnieć też o orle, wykonanym dla żołnierzy 12 pułku ułanów – w nawiązaniu do dawniejszej tradycji; na jego tarczy amazonek umieszczono cyfrę pułkową, wpisaną w literę U.

W krajach Bliskiego Wschodu orły bito matrycowo lub powielano poprzez odlewanie ich w formach piaskowych z rozmaitych stopów; odlewane warsztatowo ze stopów miedzi czy ołowiu godła powstawały też, na mniejszą skalę, w pozostałych miejscach stacjonowania wojsk polskich.

Żołnierze polscy, po klęsce Francji, internowani na terenie Szwajcarii nosili orły z inicjałami swojej jednostki: DSP, oznaczającymi Dywizję Strzelców Pieszych. Dla żołnierzy polskich, stacjonujących na terenie Niemiec po zakończeniu wojny oraz dla wyzwolonych z tamtejszych obozów byłych jeńców wojennych, wytwarzano kilka odmian orłów w koronie, wspartych na tarczy amazonek, nawiązujących w ogólnym zarysie do godeł WP sprzed 1939 roku oraz PSZ.

Lotnicy i marynarze zachowali podczas wojny swoje zasadnicze oznaki według wzoru z roku 1939, jednak również dla nich wytworzono wiele charakterystycznych odmian orłów we Francji czy Wielkiej Brytanii. Również i oni dublowali utracone

France in the years 1939-1940. It was in France where emblems produced based on general Haller eagles (simple eagles made of felt) appeared. They had the outline of the national emblem of 1927: placed on a round red pad and symbols of military eagle embossed on a khaki fabric made of grey rubber. Eagles were painted on military helmets using a template, or French-like metal emblems were mounted.

In Great Britain, eagles were made of metal, according to the design adopted in France, whereas towards the end of the war – also of plastics. Small emblems worn on berets and side caps were also copied using various methods. In addition, textile symbols were produced: woven and embroidered on pads in the colour of headgear. In Canada, the Middle East, and from 1944 also in Italy, eagles with a design similar to the most popular one in Polish Armed Forces were produced. In all war theatres, emblems were also manually embroidered with *bajorek* – a metallic thread creating a particularly interesting and aesthetic visual effect. Also worth mentioning is the eagle made for soldiers of the 12th Uhlán Regiment, referring to the old tradition. On its Amazons' shield the regiment number was placed, inscribed in the letter "U".

In Middle East countries, eagles were drop-forged by casting them in sand moulds using different alloys. To a lesser extent, emblems were shop cast of copper or lead in other places where Polish forces were deployed.

After France's failure, the Polish soldiers interned in Switzerland wore eagles with their unit's initials: DSP, meaning Rifle Division. For Polish soldiers deployed in Germany after the war and liberated from the former prisoner-of-war camps, several versions of crowned eagles were produced, resting on the Amazons' shield, whose general outline referred to the pre-1939 emblems of Polish Armed Forces.

During the war, the navy and the air force kept their primary symbols made based on the 1939 design. However, they also received many characteristic versions of eagles made in France or Great Britain. They too copied the lost emblems along with their attributes, i.e. Hussars' wings or anchor, by embroiding them or cutting them out of thin metal sheet.

Prisoners of war placed in camps in Germa-

Orzeł Gwardii Ludowej Okręgu Warszawskiego.
Wzór 1919 z usuniętą koroną, 1944. Kat. 54.
Muzeum Niepodległości w Warszawie

Eagle of the Warsaw District People's Guard.
1919 design with the crown removed, 1944. Cat. 54.
The Museum of Independence in Warsaw

Orzeł wojskowy Armii Krajowej w formie wypukłej
tarczy z wybitym na niej orłem.
Wzór 1919, w koronie zamkniętej.
Na tarczy amazonek litery „AK”, 1942-1944. Kat. 52.

Muzeum Niepodległości w Warszawie

Military eagle of the Home Army in the form of a convex
shield with an eagle stamped on it.
1919 design, in closed crown. The peltarion bears the letters
"AK", 1942-1944. Cat. 52.

The Museum of Independence in Warsaw

Orzełek wojskowy Polskich Sił Zbrojnych
na Zachodzie, 1944-1945. Kat. 60.
Muzeum Niepodległości w Warszawie

Small military eagle of the Polish Armed Forces in the
West, 1944-1945. Cat. 60.

The Museum of Independence in Warsaw

Orzełek wojskowy, kombatanski. Andrzej Panasiuk,
po 1980. Kat. 81.
Muzeum Niepodległości w Warszawie

Small military veteran eagle. Andrzej Panasiuk,
after 1980. Cat. 81.

The Museum of Independence in Warsaw

godła wraz z przypisanymi im atrybutami: skrzydłami husarskimi lub kotwicą, haftując je lub wycinając z cienkiej blachy.

Jeńcy wojenni, rozmieszczeni w obozach na terenie Niemiec i żołnierze polscy, zwalniani z niewoli w ZSRR, wycinali, grawerowali i cyzelowali orły z kawałków aluminium, pozyskanych z uszkodzonych naczyń lub pracowicie wyszywali je na kawałkach tkanin mundurowych. Z takimi orzełkami na czapkach pełnili w pierwszym okresie służbę żołnierze formowanych w ZSRR jednostek: generała Andersa i generała Berlinga.

W roku 1943 pojawiły się w kraju i na terenie ZSRR nowe odmiany orłów, pozbawione korony. Lewicowe grupy polityczne: PPR i Gwardia Ludowa, stanowiąca jej zbrojne ramię, przyjęły wówczas orła „piastowskiego” bez korony, wspartego na tarczy amazonek; sporządzono go według projektu Mariana Spychalskiego i Stanisława Nowickiego – architektów. Dla 1 Dywizji Piechoty im. Tadeusza Kościuszki i Polskich Sił Zbrojnych w ZSRR zaprojektowany został orzeł piastowski bez korony i tarczy amazonek, wzorowany na XIX-wiecznym wyobrażeniu takiego godła, zamieszczonym na sarkofagu Władysława Hermana w plockiej katedrze. Ten ostatni – produkowany w ZSRR, a pod koniec wojny na ziemiach polskich, bywał – ze względu na swoją formę – pogardliwie nazywany „kuricą”, „kurą” lub „wroną”.

Znaki większości żołnierzy podziemia nawiązywały do wzorów przedwojennych, mniej lub bardziej udolnie naśladowanych przez ich wykonawców. Na tarczy amazonek tych orłów pojawiały się niekiedy emblematy („kotwica Polski Walczącej”), inicjały WP (Wojsko Polskie) czy inicjały poszczególnych organizacji: AK (Armia Krajowa), AL (Armia Ludowa), U (Uderzeniowe Bataliony Kadrowe). Grupy lewicowe używały często przedwojennych orłów, pozbawionych korony.

W roku 1944, w szeregach 1 i 2 Armii Wojska Polskiego pojawiły się godła wojskowe według wzoru z roku 1919; ich noszenie usankcjonowano rozkazem z 1 stycznia 1945 roku, przy założeniu, że orzeł będzie pozbawiony korony. Rozkaz zastosowano w praktyce, jednak wielu żołnierzy nie przestrzegało tego zalecenia, nosząc nadal tradycyjne, polskie orły wojskowe sprzed 1939 roku bez wskazanej modyfikacji. W tym samym czasie, w Zgrupowaniach Piechoty Polskiej we Francji, podległych PKWN, pojawiły się godła tamtejszej produkcji, pozbawione korony.

as well as Polish soldiers released from prisons in the Soviet Union, cut out, engraved and chased the eagles from pieces of aluminium obtained from damaged dishes, or carefully embroidered them on pieces of uniform cloth. Such eagles were initially used on the caps of soldiers in the Anders' and Berling's Armies formed in the Soviet Union.

In 1943, new, crownless versions of eagles appeared in Poland and the Soviet Union. The then left-wing groups, Polish Workers' Party and People's Guard, its military arm, used the crownless Piast eagle, resting on the Amazons' shield. It was made according to the design by architects Marian Spychalski and Stanisław Nowicki. For Polish 1st Tadeusz Kościuszko Infantry Division and for Polish Armed Forces in the Soviet Union, a Piast eagle without a crown and the Amazons' shield was designed. It was based on the 19th century representation of the emblem placed on the sarcophagus of Władysław Herman in the cathedral in Płock. Due to its shape, the eagle, produced in the Soviet Union and towards the end of war also in Poland, was scornfully called a hen, or a crow.

Symbols of the majority of soldiers referred to pre-war designs, more or less successfully copied by its producers. Sometimes, on the Amazons' shields of these eagles, emblems (anchor of the Polish Underground State) appeared, as well as “WP” (Polish Armed Forces) initials, or initials of individual organisations: “AK” (Home Army), “AL” (People's Army), or “U” (Striking Cadre Battalions). Left-wing groups often used crownless pre-war eagles.

In 1944, in the First and Second Polish Army, military emblems appeared based on the design from 1919. Wearing them was regulated in an order of 1st January 1945, provided that the eagle would be crownless. The order was carried out. However, many soldiers did not comply with it and continued to wear traditional pre-1939 Polish eagles without the required modification. At the time, in Polish Infantry Groups in France reporting to Polish Committee of National Liberation, locally produced crownless emblems appeared.

Subsequent uniform reforms in the post-war period introduced in the Polish People's Army, for individual types of armed forces, emblems based on the design used up to September 1939 in the Polish Armed Forces, however without a crown. They were made of metal and fabric, in versions for various

Kolejne reformy mundurowe lat powojennych wprowadziły w Ludowym Wojsku Polskim, dla poszczególnych rodzajów sił zbrojnych, godła wzorowane na noszonych do września 1939 roku w Wojsku Polskim, jednak pozbawione korony. Wykonywano je z metalu oraz tkanin, w odmianach przeznaczonych do noszenia na rozmaitych nakryciach głowy: czapkach garnizonowych, polowych i beretach; na hełmach – malowano je przez szablon.

W pierwszych latach III RP trwało „donaszenie” godła z lat PRL, niekiedy uzupełnianych koroną. Wprowadzone z początkiem lat dziewięćdziesiątych wzory, oparte na wielowiekowej tradycji, reguluje ustawa o znakach Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 19 lutego 1993 roku wraz z późniejszymi zmianami.

headgear: garrison caps, side caps, and berets; for helmets, the eagles were painted using a template.

In the first years of the Third Polish Republic, emblems from the Polish People's Republic, sometimes supplemented with a crown, continued to be used. The designs introduced in early 90s, based on centuries of tradition, are regulated in the Act on Insignia of Polish Armed Forces of 19th February 1993 as amended.

Orzeł wojskowy, kombatancki, z symbolem Polski Walczącej na tarczy amazonek
Andrzej Panasiuk, po 1980. Kat. 50.
Muzeum Niepodległości w Warszawie

Small military veteran eagle with the symbol of Fighting Poland on the peltarion
Andrzej Panasiuk, after 1980. Cat. 50.
The Museum of Independence in Warsaw

Krzysztof Bąkała

*CORONA REGNI
POLONIAE*

Rewers pieczęci majestatowej króla Kazimierza Wielkiego
Zbiór dokumentów pergaminowych, sygn. 29/657/ Perg.38
Archiwum Państwowe w Krakowie

Reverse of the royal seal of King Casimir the Great
Parchment documents collection, No. 29/657/ Perg.38
The National Archives in Kraków

Herb Królestwa Polskiego z inicjałem Zygmunta I Starego.
Drzeworyt w *Statuta Serenissimi Domini Sigismundi Primi
Polonie Regis...* Kraków 1524
Biblioteka Narodowa w Warszawie

Coat of arms of the Polish Kingdom with the initials of King
Sigismund I the Old. Woodblock print in *Statuta Serenissimi
Domini Sigismundi Primi Polonie Regis...* Kraków 1524
The National Library in Warsaw

Od wieków symbolem polskości jest Orzeł Biały w złotej koronie, umieszczony w czerwonym polu tarczy herbowej. Jednakże uwagę zwraca fakt, iż u progu naszej państwowości korona nie występowała w ogóle, a bynajmniej nie zachowały się takie wizerunki na zabytkowych elementach będących surogatami władzy jak: pieczęcie, numizmaty czy też weksylia (przede wszystkim chorągwie).

Warto zatem prześledzić symbolikę orła i korony oraz zastanowić się nad motywami, które spowodowały, że obydwie te, heraldyczne godła, zostały zespolone. Orzeł jest znakiem niebios, symbolizuje panowanie, moc, siłę, dumę, dostojność, a także wspaniałość. Jest uważany za ptaka solarnego i królewskiego, pana przestworzy. Dzięki swemu bystromu, wszytkowidzącemu wzrokowi, jest też postrzegany jako oko Boga. W chrześcijaństwie stanowi emblemat Ducha Świętego, modlitwy, wniebowstąpienia oraz łaski, a z uwagi na fakt, iż ma w zwyczaju pozostawiać resztki swej zdobyczy innym ptakom, jest również znamię szczodrości. Nic więc dziwnego, że w wiekach średnich – odnosząc się wyłącznie do interesującego nas okresu, w którym kształtowała się nasza państwowość – stanowił godło chętnie w Europie przybierane. W postaci jednogłowej, z rozpostartymi skrzydłami, zwrócony w prawo (dla patrzącego w lewo) używany był jako godło zwłaszcza na obszarach Europy Środkowej. Od tego czasu dostrzegamy go współcześnie m.in. w heraldyce Moraw, Brandenburgii, Bawarii, Tyrolu, Tyrolu Południowego, Górnej i Dolnej Austrii, Krainy, Trydentu Górnej-Adygi. Na ziemiach polskich stanowił ulubione godło Piastów. Znajdujemy go więc m.in. w symbolice Śląska, Górnego Śląska, Mazowsza, Wielkopolski i Ziemi Krakowskiej (Małopolski). Warto też pamiętać, iż posługiwano się nim w Zakonie Krzyżackim. Oczywiście zarówno barwa godła, jak i pola tarczy w poszczególnych krainach były różne, jednak zasadnicza symbolika pozostawała niezmienna.

Poświęćmy teraz słów kilka koronie, która przede wszystkim jest symbolem władzy, a także prawa. Warto zwrócić uwagę, iż w tzw. „żywej heraldyce” dodanie korony do godła oznacza uszczerbek heraldyczny – w naszym konkretnym przypadku ukoronowanie figury (czyli orła) wyrażać by musiało zależność lenną, czego przykładem może być herb Prus Królewskich, gdzie korona zawisała na szyi orła. Biorąc pod uwagę nierozstrzygalną polemikę historyków, dotyczącą zinterpretowania rodzaju ptaka w koronie, umieszczonego

For centuries the White Eagle in a golden crown, placed in a red field of a coat-of-arms shield, has been a symbol of the Polish nation. However, what draws attention is the fact that in the early days of our statehood, the crown was not used at all. No such images survived on historical symbols of power, such as seals, coins, or flags (most of all, banners).

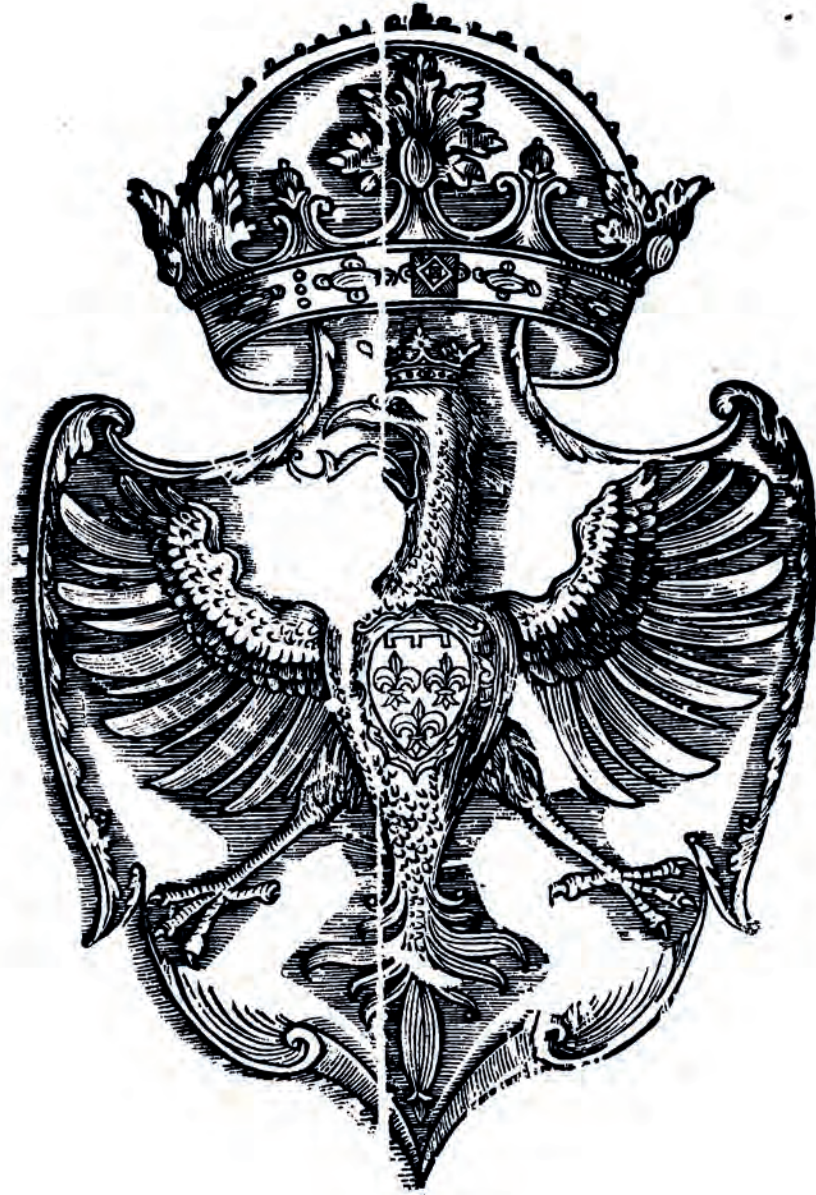
Therefore, it is worth to analyse the symbolism of crown and eagle and think about the motives which resulted in merging the two heraldic emblems. The eagle is a symbol of heaven, reign, power, strength, pride, dignity, and generosity. It is considered a solar and a royal bird, a master of the skies. With its sharp, all-seeing eyes, it is also seen as the eye of God. In Christianity, the eagle represents the emblem of the Holy Spirit, prayer, ascension, and mercy. And as the eagle typically leaves leftovers of its prey to other birds, it also symbolizes generosity. So no wonder that in the Middle Ages (I am only referring to the period in which our statehood was being formed) emblems with the eagle were so frequently used in Europe. A single-headed, right-leaning (left-leaning for the viewer) eagle with spread wings was used as an emblem particularly in Central Europe. From that time onwards we could see it in, among others, the heraldry of Moravia, Brandenburg, Bavaria, Tyrol, South Tyrol, Upper and Lower Austria, Carniola, or Trentino-Alto Adige. On Polish territory, it was the favourite emblem of the Piast dynasty. Thus we can find it, among others, in symbols of Silesia, Upper Silesia, Mazovia, Greater Poland, and Krakow region (Lesser Poland). Note that the eagle was also used by the Teutonic Order. While the colours and shield fields of emblems of individual regions differed, the general symbolism remained the same.

Let us now say a few words about the crown, which is primarily a symbol of power, but also law. It is worth noting that in the so called “living heraldry”, adding a crown to an emblem means heraldic damage. In our particular case, crowning the figure (i.e. eagle) would have to signify feudal relationship. One example of this is the coat of arms of Royal Prussia where the crown hangs on the eagle’s neck. Taking into consideration the unresolved dispute of historians concerning interpreting the type of bird in the crown featured on a coin minted by Bolesław I Chrobry (eagle, pigeon, peacock, cock?), it seems that the crown with an eagle appeared for the first time during the reign of Przemysław

Orzeł Biały z herbem Stefana Batorego na piersi w *Herbach rycerstwa polskiego na pięcioro ksiąg rozdzielonych* Bartosza Paprockiego, Kraków 1584
Biblioteka Narodowa w Warszawie

White Eagle with the coat of arms of Stefan Batory on its chest in *Herby rycerstwa polskiego na pięcioro ksiąg rozdzielone* (Coats of Arms of the Polish Knights in Five Books) Bartosz Paprocki, Kraków 1584
The National Library in Warsaw

Orzeł Biały z herbem Henryka Walezego na piersi
Biblioteka Jagiellońska w Krakowie

White Eagle with the coat of arms of Henry III
of France on its chest
The Jagiellonian Library in Kraków

CONSTITVCIE
SEYMV WALNEGO
WARSZAWSKIEGO
Roku Bozego
M D. LXXXIX.

W KRAKOWIE
W Drukárni Nikoláia Szárffenbergiera,
Krolá Jego Miłości Typográphá.

Herb Rzeczypospolitej z tarczą średnią Królestwa Szwecji i tarczą sercową ze „Snopkiem” Wazów.
Karta tytułowa *Constitucie seymu walnego warszawskiego Roku Bożego MD. LXXXIX.*
Kraków 1589.

Biblioteka Jagiellońska w Krakowie

Coat of arms of the Republic of Poland with a middle escutcheon of the Kingdom of Sweden and an inescutcheon depicting the "Sheaf" of the House of Vasa. Title page of *Constitucie seymu walnego warszawskiego Roku Bożego MD (Constitutions of the General Sejm of Warsaw Anno Domini MD). LXXXIX.* Kraków 1589.

The Jagiellonian Library in Kraków

Orzeł Biały z herbem Jana III Sobieskiego na piersi. *Poczet herbów szlachty Korony Polskiej y Wielkiego Xięstwa Litewskiego przez Waclawa z Potoka Potockiego Podczaszego Krakowskiego* wstępem opatrzył Dariusz Dybek, Seria Biblioteki Stowarzyszenia Dom Polski Sarmacja, Warszawa 2008.

White Eagle with the coat of arms of Jan III Sobieski on its chest, *Poczet herbów szlachty Korony Polskiej y Wielkiego Xięstwa Litewskiego przez Waclawa z Potoka Potockiego Podczaszego Krakowskiego* (List of the coat of arms of the nobility from the Crown of the Kingdom of Poland and the Grand Duchy of Lithuania by Waclaw Potocki from Potok, Cupbearer of Kraków), introduction by Dariusz Dybek, Seria Biblioteki Stowarzyszenia Dom Polski Sarmacja Series, Warsaw 2008.

Banknot dziesięciomarkowy Polskiej Krajowej
Kasy Pożyczkowej
Muzeum Niepodległości w Warszawie

Ten mark note of the Polish National Loan
Association
The Museum of Independence in Warsaw

na monecie bitej przez Bolesława Chrobrego (orzeł, gołąb, paw, kogut?), wydaje się, że po raz pierwszy korona wraz z orłem pojawiła się w okresie panowania Przemysła II, wszakże króla niezależnego. Jak więc wyjaśnić można ową zagadkę? Otóż w XIII w. w całej Europie zaczęła nabierać znaczenia prawno-polityczna idea „Korony Królestwa”. Sprzyjał temu fakt upadku uniwersalizmu cesarskiego i okres wielkiego bezkrólewia w Niemczech, który zaowocował wykształceniem się w Europie Środkowej właśnie „Koron Królewskich”. Proces ten zapoczątkowany został na zachodzie Europy, w Anglii i Francji, które nie tylko były całkowicie niezależne od cesarstwa, lecz także pokonały wewnętrzny partykularyzm. Polski charakter terminu *Corona Regni Poloniae* uosabiał instytucję suwerennego państwa, istniejącą niezależnie od osoby sprawującej w nim władzę i wyznaczał jednocześnie władcy jak gdyby zawód z określonym zakresem obowiązków, czyli praw i przywilejów, będących częścią jego uprawnień. Co więcej, podkreślał też szczególną rolę, wyznaczoną we współzrządzeniu, możnowładztwu. Należy też zwrócić uwagę na terytorialne znaczenie terminu, gdzie w odróżnieniu od *regnum* dotyczył on nie tylko terytoriów aktualnie znajdujących się bezpośrednio w granicach

II, an independent king. So how to explain this conundrum? In the 13th century, the legal and political issue of the Crown of the Kingdom of Poland began to gain importance across Europe. Conducive to this were the fall of emperor's universalism and the period of great interregnum in Germany, which resulted in the emergence of “Royal Crowns” in Central Europe. The process started in Western Europe, namely in England and France, which not only were totally independent of the empire, but also overcame the internal particularism. The Polish character of the term *Corona Regni Poloniae* embodied the institution of a sovereign state, existing independently of the ruling person, and at the same time defining, so to speak, a “profession” of the ruler with a specific scope of duties, i.e. rights and privileges being part of his entitlements. What is more, the term also stressed the special role of the aristocracy in sharing power. Also worth noting is the geographical importance of the term. Contrary to *regnum*, the term denoted not only the territories currently located within the country's borders, but also the ones belonging to the country in legal and ethical terms, yet currently not located within its borders. Thus *Corona Regni Poloniae* should be understood as a political and legal

Flaga Naczelnika Państwa według ustawy
z 1 sierpnia 1919 r.
Muzeum Niepodległości w Warszawie

Flag of the Chief of State as by the Act of
1 August 1919.
The Museum of Independence in Warsaw

państwa, lecz także obszarów mających przynależność etniczną lub prawną, a nie będących aktualnie w jego granicach. Należy więc *Coronę Regni Poloniae* uważać za konstrukcję polityczno-prawną, która jest ucieleśnieniem państwa i jego praw niezależnych od osoby króla. Odnosi się zarówno do ziem będących pod panowaniem króla, jak i do wszystkich innych historycznych i etnicznie polskich w stosunku, do których rozciągała się zwierzchność monarchy, co było niezwykle istotne w okresie rozbitcia dzielnicowego. Sama *Corona Regni* za podstawę przyjęła zasadę pełnej suwerenności króla i królestwa oraz niepozbywalności i niepodzielności terytorium państwa symbolizowanego właśnie przez Orła Białego w koronie. Można więc wysnuć przypuszczenie, iż godło Polski składa się z dwóch równoważnych sobie godeł i w żadnym wypadku korona nie może być traktowana jako ozdoba Orła Białego, o czym w ogóle dawno już zapomniano. Na wielu historycznych wyobrażeniach widnieje wizerunek godła przedstawiającego orła w koronie w polu tarczy herbowej, która jest zwieńczona królewską koroną. I dopiero takie właśnie wyobrażenie, z tarczą zwieńczoną koroną, ma charakter rangowy, wskazujący na herb królestwa, czyli Orła Białego w koronie. Analogicznie,

framework which is an embodiment of the state and its rights, independent of the ruling king. The term refers both to the territories under the king's rule and to all other territories which were historically and ethnically Polish and were within the monarch's jurisdiction. This was particularly important during the period of fragmentation of Poland. *Corona Regni* itself assumed as its basis the principle of full sovereignty of the king and kingdom, as well as non-transferability and indivisibility of the state symbolised by the White Eagle in the crown. So we may assume that the Polish emblem comprises two equally important emblems, and in no case should the crown be treated as ornament of the White Eagle, which has been long forgotten. Many historical representations feature an emblem depicting a crowned eagle in the field of a coat-of-arms shield topped by a royal crown. And only such representation, with a shield topped with a crown, has a rank-based character indicating the kingdom's coat of arms, i.e. the White Eagle in a crown. Likewise, to better understand the issue, it should be noted that there are other rank-based crowns in heraldry. These include (in the order of precedence): i.) *princely crowns*, the so called *mitres* – if granted by pope or emperor, it was a golden

Wzór herbu Rzeczypospolitej Polskiej projektu
Zygmunta Kamińskiego z roku 1927
Muzeum Niepodległości w Warszawie

Design of the coat of arms of the Republic of Poland
by Zygmunt Kamiński in 1927.
The Museum of Independence in Warsaw

dla lepszego zrozumienia zagadnienia, należy nadmienić, iż w heraldyce występują inne korony rangowe. W kolejności: książęca, tzw. mitra – w przypadku otrzymania od papieża bądź cesarza była nią złota korona z podwójnym kabłąkiem i krzyżem (tzw. korona zamknięta). Natomiast inni książęta posługiwali się koroną podobną do otwartej korony królewskiej z pięcioma fleuronami (sterczynami w kształcie kwiatów lub

crown with a double arch and a cross (the so called closed crown). Other princes used crowns similar to an open royal crown with five fleurons (flower- or leaf-shaped ornament) and, just like a royal crown, it was placed directly above the shield while omitting the helmet and jewel; ii.) *count crowns*, i.e. a golden rim with nine sticks topped with pearls; iii.) *baron crowns*, also with a golden rim with seven sticks topped with

Metalowe zwieńczenie drzewca sztandaru w formie Orła Białego dla Szkoły Powszechnej nr 7 w Łucku, 1921-1939.
Kat. 48.

Muzeum Niepodległości w Warszawie

Metal head of the flagpole in the form of the White Eagle for Elementary School No. 7 in Łuck, 1921-1939.
Cat. 48.

The Museum of Independence in Warsaw

liści) i podobnie jak koronę królewską umieszczano ją bezpośrednio nad tarczą, pomijając hełm i klejnot; hrabiowska, czyli złota obręcz z dziewięcioma pałkami zakończonymi perłami; baronowska, także złota obręcz z siedmioma pałkami zakończonymi perłami; szlachecka, przedstawiana w dwojaki sposób: złotej obręczy z pięcioma pałkami zakończonymi perłami lub bardziej popularny, przedstawiający obręcz z trzema

pearls; iv.) *crowns of nobility*, depicted in two ways: a golden rim with five sticks topped with pearls, or the more common one – with a rim with three vine leaf-shaped ornaments between which two pearls are placed. However, please note that crowns of nobility were placed on a helmet topping the field of the coat-of-arms shield. To sum up, an emblem (or emblems), placed in the field of the coat-of-arms shield, do not

Plakat *Władza należy do ludu pracującego miast i wsi.*
Proj. Włodzimierz Zakrzewski, 1952.
Muzeum Niepodległości w Warszawie

Poster *Władza należy do ludu pracującego miast i wsi*
(*Power belongs to the working people of towns and villages*).
Design by Włodzimierz Zakrzewski, 1952.
The Museum of Independence in Warsaw

Plakat *Władza należy do ludu pracującego miast i wsi.*
Proj. Włodzimierz Zakrzewski, 1952.
Muzeum Niepodległości w Warszawie

Poster *Władza należy do ludu pracującego miast i wsi*
(*Power belongs to the working people of towns and villages.*)

Design by Włodzimierz Zakrzewski, 1952.
The Museum of Independence in Warsaw

sterczynami w kształcie stylizowanych liści winnych, pomiędzy którymi zostały umieszczone dwie perły. Przy czym należy zauważyć, iż korony szlacheckie umieszczane były na hełmie zwieńczającym pole tarczy herbowej. Reasumując, godło bądź godła, umieszczone w polu tarczy herbowej nie stanowią same w sobie herbu. Dopiero nałożenie na tarczę odpowiedniej korony rangowej, dodatkowo uzupełnionej o płaszcz lub namiot (*paludamenta*) sprawia, że możemy mówić o herbie. W przypadku zaś herbu szlacheckiego, elementami koniecznymi, poza tarczą herbową z godłem, są jeszcze hełm – ze szlachecką koroną oraz zwieńczający go klejnot. W przypadku tego rodzaju herbu uzupełnieniem są labry.

Z uwagi na powyższe, należy uważać dyskusję o obecnej zasadności umieszczania w godle Polski korony za bezprzedmiotową, gdyż wyraża ona historyczne godło *Corony Regni Poloniae*, a dopiero ewentualne umieszczenie nad polem jego tarczy drugiej korony świadczyłoby o herbie i ciągłości monarchicznych. Dlatego też w większości przypadków określając Orła Białego w koronie zdecydowanie częściej używamy terminu godło Polski niż herb. Warto też zaznaczyć, iż występują inne, analogiczne systemy rangowe. W heraldyce kościelnej rolę korony spełnia kapelusz zwieńczający pole tarczy herbowej. Jego barwa oraz liczba chwostów wskazują na miejsce w hierarchii. System rangowy nieobcy był też heraldyce napoleońskiej, stosującej w tym względzie biret.

Jednakże powróćmy do korony, której stosowanie wielokrotnie dostarczało gorących emocji. W różnych okresach, po utracie suwerenności oraz czasach porozbiorowych, wiele środowisk i ugrupowań przyjmowało wizerunek orła bez korony, który najmocniej utrwalił się w świadomości w okresie PRL. Z uwagi na charakter opracowania pominę aspekty, którymi się w tym względzie kierowano. Warto jedynie nadmienić, iż powstał nawet wielce oryginalny pomysł zastąpienia korony czapką frygijską. Zastanówmy się nad innym, często i współcześnie podnoszonym problemem. Mianowicie, czy korona powinna być otwarta czy też ma być zamknięta? Otóż, podobnie jak wizerunek orła, korona zmieniała swą stylizację zgodnie z przyjętymi w danym czasie trendami. Oczywiście jest fakt, iż w całej średniowiecznej Europie dominował typ tzw. otwartych koron. Jednakże już na początku XVI wieku pojawia się w Polsce korona królewska o charakterze zamkniętym, najczęściej z podwójnym kabłąkiem zwieńczonym jabłkiem i krzyżem.

constitute a coat of arms as such. Only by placing a relevant type of rank-based crown on the shield, additionally supplemented with a coat (*paludamenta*) or a tent, can we talk of a coat of arms. Whereas in the case of coat of arms of the nobility, in addition to a coat-of-arms shield with an emblem, the necessary elements also include a helmet with a crown of nobility and a jewel on top of it. For this particular coat of arms, it is supplemented by mantling.

Due to the above, it should be noted that the discussion about purposefulness of placing a crown in the Polish emblem is irrelevant since it reflects the historical *Corona Regni Poloniae* emblem. Only placing another crown over the field of its shield would represent a coat of arms and monarchical inclinations. Therefore, in most cases, by referring to the White Eagle in a crown we more often use the term “Polish national emblem” rather than “coat of arms”. It is also worth noting that there are other, similar rank-based crown systems. In church heraldry, crown’s role is played by a hat topping the field of the coat-of-arms shield. Its colour and number of tassels signify the place in the hierarchy. A rank-based crown system was also present in Napoleon heraldry, which used birettas.

However, let us return to the crown, whose usage sparked heated discussions on many occasions. Following the loss of sovereignty and in the aftermath of partitions, many groups adopted the image of a crownless eagle, which was deeply rooted in the collective consciousness, especially in the Polish People’s Republic. Due to the character of this paper, I shall omit the motivations behind this. It is worth noting, though, that at one point an idea of replacing the crown with a Phrygian cap was put forward. Let us now think about one problem frequently brought up nowadays. Should the crown be open or closed? Similarly to the image of the eagle, the crown changed its style in line with trends applicable in a given period. Clearly the so called open crowns dominated the entire medieval Europe. However, already in early 16th century a royal, closed eagle emerged in Poland, usually with a double arch topped with an orb and a cross. Such style was prevalent until the loss of independence. It is worth stressing here that the White Eagle received the insignia of power, i.e. a golden sceptre and an orb topped with a cross, held in claws, only in the late 17th century.

The emergence of a closed crown was a pan-European trend. Such crown was used by all European monarchies, including in Russia, Swe-

Taka stylizacja trwała aż do utraty niepodległości. Warto w tym miejscu dodać, iż w insygnia sprawowanej władzy, czyli złote berło i jabłko zwieńczone krzyżem, trzymane w szponach, wyposażono Orła Białego dopiero w końcu XVII wieku.

Owo pojawienie się zamkniętej korony było tendencją ogólnoeuropejską, stosowaną w zasadzie we wszystkich monarchiach europejskich począwszy od Rosji, poprzez Szwecję, Danię, Niemcy, Niderlandy, Francję, Wielką Brytanię, Włochy, aż do Hiszpanii. Stylizacja ta stosowana była zarówno w symbolice królewskiej, jak i książęcej. Najbardziej zaś „drażliwym” elementem tego typu korony, stało się w naszej przestrzeni publicznej, zwieńczenie jej jabłkiem i krzyżem. Stąd pewnie ustalony w 1919 roku wizerunek godła w koronie „zamkniętej” zastąpiony został w 1927 roku godłem w „otwartej” koronie, co oczywiście wyklucza umieszczenie na niej jabłka i krzyża. Jak już wspomniano, w okresie PRL godło zostało pozbawione korony w ogóle, „problemu” więc w dalszym ciągu nie było. Koronę w otwartej formie przywrócono 31 grudnia 1989 roku. W znacznej części interpretacji, zarówno zwolenników, jak i przeciwników takiego stanu rzeczy, wygląd korony jest swoistego rodzaju „walką o krzyż”, mający symbolizować Kościół Katolicki. W takim razie, z jakiego powodu emblematyka ta stosowana była również w krajach protestanckich i prawosławnych? Krzyż, w tym wypadku, osadzony nierozdzielnie na jabłku symbolizującym *sferę mundis* (kulę ziemską) symbolizuje władcę jako pomazańca bożego, którego władza pochodzić ma właśnie od Najwyższego. Symbolika ta utrzymała się oczywiście w wiekach średnich, kiedy to przed włożeniem na skronie korony, namaszczano czoło władcy olejem wykonując znak krzyża. Warto też pamiętać, iż kulę z osadzonym na niej krzyżem dzierżył monarcha także w swej ręce. Próby zacierania i zniekształcania tradycji doprowadzają więc do wielu niepotrzebnych, a nawet kuriozalnych sytuacji. Mało kto przecież pamięta, że beczeszczona dzisiaj, przez niektóre środowiska, flaga Unii Europejskiej zawiera w sobie elementy maryjne, gdyż inspiracją do jej projektu była inna korona, z dwunastu gwiazd, z Cudownego Medalika znanego z objawień Matki Bożej św. Katarzynie Labouré w Paryżu. My jednak bądźmy dumni z naszego godła, Orła Białego w złotej koronie. Symbolu chwały i potęgi nie tak przecież zamierzchłych czasów. Symbolu *Corony Regni Poloniae*.

den, Denmark, Germany, the Netherlands, France, Great Britain, Italy, and Spain. The style was used both in royal and princely symbolism. However, for the Polish public, the most controversial element of such crown was topping it with an orb and a cross. Hence the image of the emblem in a closed crown, adopted in 1919, was replaced in 1927 with an emblem with an open crown, which, of course, made it impossible to add an orb and a cross to it. As mentioned before, in the times of the Polish People's Republic, the emblem had been stripped of the crown altogether, so there was no problem at all. The open crown was reinstated on 31st December 1989. In the opinion of many supporters and opponents of such a state of affairs, the crown's appearance was sort of a “fight for the cross”, symbolising the Catholic Church. Why then such an emblem style was also used in protestant and orthodox countries? In this case, the cross, inseparably placed on an orb representing *de sphaera mundi* (the sphere of the world), symbolizes the ruler as the anointed one, whose power comes from God. This symbolism prevailed in the Middle Ages. Before placing the crown on the ruler's temples, oil was applied to his forehead by making the sign of the cross. It is also worth noting that during the ceremony the monarch was holding the sphere with the cross placed on it. So attempts to obliterate and distort tradition lead to many unnecessary, and sometimes peculiar, situations. Few people know that the flag of the European Union, nowadays desecrated by many groups, includes Virgin Mary-related elements, as its design was inspired by another crown, with twelve stars of the Miraculous Medal known from visions of Blessed Virgin Mary of Saint Catherine Labouré in Paris. Let us be proud of our emblem, the White Eagle in a golden crown. It is a symbol of glory and might from not that distant past. It is a symbol of *Corona Regni Poloniae*.

PAMIĄTKĘ

POWSTA

NA

W

ROKU

18

Emil Noiński

„OBOK ORŁA ZNAK POGONI”

Znaki i symbole tajemnego państwa polskiego
z czasów Powstania Styczniowego

“PAHONIA SIDE BY SIDE WITH THE EAGLE”

Emblems and Symbols of the Secret Polish State during
the January Uprising

Pieczęć tuszowa Rządu Narodowego, Naczelnika Wojskowego Miasta Poznania. Godła: Orzeł Biały, Pogoń, Archanioł Michał na tarczy herbowej pod jedną koroną.

Rząd Narodowy, [1863], kat. 7.

Muzeum Niepodległości w Warszawie

Ink seal of the Polish National Government of the Military Chief of the City of Poznań Emblems: White Eagle, Pahonia (Pogoń), Archangel Michael on the escutcheon under one crown.

Polish National Government, [1863], cat. 7.

The Museum of Independence in Warsaw

Pierścionek damski, biżuteria żałobna. Podwójna obrączka ze skręcanego drutu obejmującego pętlę emblematy ułożone poziomo: złożoną kotwicę zakończoną krzyżem z orzełkiem, lata 60. XX w., kat. 14.

Muzeum Niepodległości w Warszawie

Women ring, mourning jewellery. Double ring made of twisted wire, enclosing in its loop horizontally arranged emblems as follows: a gilded anchor topped by a cross with a small eagle, 60s. 20th century, cat. 14.

The Museum of Independence in Warsaw

Podczas Powstania Styczniowego 1863-1864 roku i w epoce poprzedzającej jego wybuch Orzeł ponownie stał się symbolem niezawisłego bytu narodowego. Jego wizerunek obecny był zarówno podczas pierwszych manifestacji patriotyczno-religijnych, w okresie żałoby narodowej, jak i podczas walki zbrojnej już po wybuchu powstania¹. Możliwe to było dzięki sprawnie funkcjonującemu „tajemnemu” państwu polskiemu, istniejącemu *de facto* obok oficjalnego, jawnego, które dzierżyło w swych rękach pełnię władzy, mając do dyspozycji liczne garnizony wojskowe, policję, urzędy, sądy.

Agaton Giller, jeden z głównych architektów „tajemnego” państwa polskiego w okresie Powstania Styczniowego pisał, że zostało ono „w tajemnicy poczęte, tajemniczą ręką kierowane, dotąd przebieg jego w wielu najważniejszych wypadkach jest tajemnicą dla ogromnej większości tych nawet, którzy w nim brali udział”². Państwo to posiadało swój własny rząd, herb, siły zbrojne narodowe, administrację terenową, sądownictwo oraz agendy zagraniczne³. Od samego początku miało ono symboliczny wymiar istnienia.

Rząd Narodowy i te wszystkie jego władze – jak pisał Józef Kajetan Janowski, ostatni jego sekretarz – były tajemne, były mitem, pieczęcią. Naród poddawał się nie osobom, bo tych nie znał zupełnie, lecz poddawał się idei władzy narodowej, dzierżącej w swej dłoni, podnoszącej wysoko sztandar niepodległości narodu. Pieczęć była symbolem widowym tej władzy narodowej, tej pieczęci słuchano, tę pieczęć szanowano⁴.

Pieczęcią – o której pisze J. K. Janowski, dzierżący do końca ten symbol władzy w swych rękach – posługiwały się wszystkie wydziały Rządu Narodowego, podległe im bezpośrednio komórki organizacji narodowej w Warszawie i na prowincji

During the January Uprising of 1863-1864 and in the era directly preceding its outbreak, the eagle again became a symbol of an independent state. Its image was present during initial patriotic and religious demonstrations, national mourning, and during armed combat following the outbreak of the uprising¹. This was possible thanks to the well-functioning secret Polish state, which actually co-existed with the official, overt one, the one that had full power, including military garrisons, police, public administration, and courts.

Agaton Giller, one of the architects of the secret Polish state during the January Uprising, wrote that it had been “secretly established, ruled by a secret hand, and so far its most important activities are a secret to the majority, including its members”². The state had its own government, coat of arms, armed forces, field administration, the judiciary, and international agencies³. Its existence was symbolic from the very beginning.

As Józef Kajetan Janowski, the state’s last secretary, wrote, the National Government and its bodies were secret, were a myth, a seal. The nation did not bow to individuals, because they were unknown. The nation bowed to the idea of national rule, holding in its hand a banner of the nation’s independence. The seal was a clear symbol of the national rule. It was respected and obeyed⁴.

The seal that J. K. Janowski writes about, who held this symbol of power in his hand to the very end, was used by all branches of the National Government, national organisational units in Warsaw and in the country which reported directly to the branches, as well as commanders of uprising units. The seal was used to authenticate proclamations, decrees, reports,

¹ J. Tyszkiewicz, *O patriotycznej symbolice przedmiotów w dobie powstania 1863 roku*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 1966, nr 1, s. 107-112; S. Russocki, S. K. Kuczyński, J. Willaume, *Godło, barwy i hymn Rzeczypospolitej*, Warszawa 1978, s. 185-188.

² A. Giller, *Historia powstania narodu polskiego w 1861-1864 r.*, t. 1, Paryż 1867, s. 5.

³ F. Ramotowska, *Narodziny tajemnego państwa polskiego 1859-1862*, Warszawa 1990, passim; Eadem, *Rząd Narodowy Polski w latach 1863-1864. (Skład, organizacja, kancelaria)*, Warszawa - Łódź 1978, passim; Eadem, *Tajemne państwo polskie w powstaniu styczniowym 1863-1864. Struktura organizacyjna*, cz. 1-2, Warszawa 1999-2000, passim.

⁴ J. K. Janowski, *Pamiętniki o powstaniu styczniowym*, t. 1, Lwów 1923, s. 318.

¹ J. Tyszkiewicz, *O patriotycznej symbolice przedmiotów w dobie powstania 1863 roku*, [in:] *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*, 1966, No. 1, p. 107-112; S. Russocki, S. K. Kuczyński, J. Willaume, *Godło, barwy i hymn Rzeczypospolitej*, Warsaw, 1978, p. 185-188.

² A. Giller, *Historia powstania narodu polskiego w 1861-1864 r.*, vol. 1, Paris, 1867, p. 5.

³ F. Ramotowska, *Narodziny tajemnego państwa polskiego 1859-1862*, Warsaw, 1990, passim; Eadem, *Rząd Narodowy Polski w latach 1863-1864. (Skład, organizacja, kancelaria)*, Warsaw - Łódź, 1978, passim; Eadem, *Tajemne państwo polskie w powstaniu styczniowym 1863-1864. Struktura organizacyjna*, cz. 1-2, Warsaw, 1999-2000, passim.

⁴ J. K. Janowski, *Pamiętniki o powstaniu styczniowym*, vol. 1, Lviv, 1923, p. 318.

Wisiołek srebrny, biżuteria żałobna. Na kotwicy podwójnie okęconej sznurem ułożony orzełek w koronie. Skojarzenie symbolu nadziei (kotwica) i orła (Polska) oznacza deklarację wiary w odzyskanie niepodległości, 1863, kat. 15.

Muzeum Niepodległości w Warszawie

Silver pendant, mourning jewellery. On the anchor double wound with a cord a small eagle wearing a crown. The combined symbols of hope (anchor) and eagle (Poland) are to mean a declaration of faith in the restoration of independence, 1863, cat. 15.

The Museum of Independence in Warsaw

Medal bity w Paryżu „Na pamiątkę powstania Polski w roku 1863”, proj. Fritz Landry, 1865, kat. 6.
Muzeum Niepodległości w Warszawie

Medal minted in Paris "Na pamiątkę powstania Polski w roku 1863" (Commemoration of the Polish Uprising in 1863)" design by Fritz Landry, 1865, cat. 6.

The Museum of Independence in Warsaw

Medal upamiętniający uwłaszczenie chłopów podczas powstania styczniowego, 1863 r., kat. 5. Muzeum Niepodległości w Warszawie

Medal commemorating the enfranchisement of peasants during the January Uprising of 1863, cat. 5. The Museum of Independence in Warsaw

oraz dowódcy oddziałów powstańczych. Uwierzytelniano nią odezwy, dekrety, raporty, nominacje oraz korespondencję bieżącą władz narodowych. Widniał na niej wizerunek godła powstańczego⁵. Po raz pierwszy użyto go w maju 1862 roku na pieczęci Komitetu Centralnego Narodowego. Na dwupolowej tarczy francuskiej zwieńczonej koroną królewską umieszczony był Orzeł polski i Pogoń litewska.

Przyjmując taki wizerunek herbu – według projektu Joachima Lelewela, zatwierdzonego przez sejm w czasie Powstania Listopadowego – działacze konspiracyjni stawali się jednocześnie spadkobiercami i następcami tradycji zrywu niepodległościowego z lat 1830–1831⁶. W styczniu 1863 roku Stefan Bobrowski, członek Komitetu Centralnego Narodowego, zaproponował, aby obok Orła i Pogoni umieścić wizerunek Michała Archanioła jako herb Rusi. W ten sposób podjęto uchwałę o ustanowieniu nowego symbolu państwowego. Na wniosek Józefa Kajetana Janowskiego przyjęto, iż miejsce korony nad tarczą herbową zajmie krzyż.

Projekt nowego herbu wykonany według szkicu J. K. Janowskiego przez architekta Anzelma Dobromira Krysińskiego, zatwierdzono 19 stycznia 1863 roku na posiedzeniu Komitetu Centralnego Narodowego. W ten sposób symbolicznie podkreślono, że Orzeł (Polska), któremu w szponach umieszczono miecz, razem z Pogonią (Litwa) i Michałem Archaniołem (Ruś Kijowska) walczy o niepodległość ojczyzny. Symbolem w tej walce był krzyż, znak nadziei na pomoc Opatrzności. Powstańczy herb był więc niejako przeciwstawieniem do dwugłowego orła carskiego, który w szponach dzierżył miecz i berło⁷.

Symbolika ta bardzo szybko została odczytana przez społeczeństwo. W „Gazecie Narodowej”, półoficjalnym, powstańczym organie prasowym, pisano, że Rząd Narodowy umieszczając w herbie powstańczym Michała Archanioła, symbol Rusi, uczynił tym samym wyznanie wiary narodowej,

**wyказаł, że naród i z błędów dawnych się
dźwiga i sprawiedliwość wymierza, że na swobodzie i równouprawnieniu nie tylko pojedynczych**

nominations, and the ongoing correspondence of the national government. It had the image of the uprising's emblem on it⁵. It was used for the first time in May 1962 on the seal of the Central National Committee. On a two-field French shield topped with a royal crown the Polish Eagle and the Lithuanian Pahonia were placed.

By adopting such a version of coat of arms – according to the design by Joachim Lelewel, approved by the *Sejm* (the lower house of the Polish parliament) during the November Uprising – underground activists at the same time became successors of the tradition of the uprising from the years 1830–1831⁶. In January 1863, Stefan Bobrowski, member of the Central National Committee, proposed that an image of Archangel Michael as a symbol of Rus be placed next to the Eagle and Pahonia. In this way a resolution on establishing a new national symbol was adopted. At the request of Józef Kajetan Janowski, it was assumed that the crown over the coat-of-arms shield would be replaced with a cross.

The new coat of arms was designed by Anzelm Dobromir Krysiński based on a sketch by J. K. Janowski and approved on 19th January 1863 at a meeting of the Central National Committee. In this way it was symbolically emphasized that the Eagle (Poland), in whose claws a sword had been placed, together with Pahonia (Lithuania) and Archangel Michael (Kievan Rus), fought for the country's independence. The symbol of this fight was a cross, which meant hope for Providence's help. Therefore the uprising's coat of arms served as opposition to the two-head tsarist eagle, which held a sword and a sceptre⁷.

This symbolism was quickly made out by the society. *Gazeta Narodowa* (The National Newspaper), which was a semi-official press arm of the uprising, wrote that by placing Archangel Michael, the symbol of Rus, in the uprising's coat of arms, the National Government made a confession of national faith and

**showed that the nation had learnt from
past mistakes and wanted to bring justice, and**

⁵ J. I. Sztakelberg, *Pieczęcie powstańcze 1863–1864*, Warszawa 1988, s. 30.

⁶ Idem, *Godło powstańcze 1863 roku*, „Przegląd Historyczny” 1971, nr 3, s. 501.

⁷ Idem, *Pieczęcie powstańcze...*, s. 25–26.

⁵ J. I. Sztakelberg, *Pieczęcie powstańcze 1863–1864*, Warsaw, 1988, p. 30.

⁶ Idem, *Godło powstańcze 1863 roku*, [in:] *Przegląd Historyczny*, 1971, No. 3, p. 501.

⁷ Idem, *Pieczęcie powstańcze...*, p. 25–26.

obywateli, lecz i wszystkich żywiołów Rzeczypospolitej opiera byt swój przyszły. Jedna korona to jedna Rzeczpospolita polska; trzy herby obok siebie pod koroną to trzy ludy dobrowolnie połączone jak równi z równymi, to uznanie rozwoju historycznego Rzeczypospolitej; to nie nowy wymysł, ale wyrażenie od dawna żyjącej, walczącej, łamiącej z przeciwnościami, lecz w końcu zwycięskiej idei, która i praktycznie w życiu tych trzech ludów jest przeprowadzona⁸.

Orzeł w trójpolowym herbie umieszczany był zazwyczaj w polu czerwonym, Pogoń w polu błękitnym, Archanioł Michał w polu białym. Barwy te przenoszono także na sztandary i chorągwie, nieodłączny symbol powstania. Zazwyczaj umieszczano na nich godło powstańcze oraz wizerunki i symbole religijne (Matka Boska z Dzieciątkiem Jezus, krzyż, monogram Chrystusa – IHS). Widniały na nich hasła i dewizy m.in. „Śmierć albo zwycięstwo”, „Wolność, Całość, Niepodległość”, „Za naszą i waszą wolność”, „Równość, Wolność, Braterstwo”, „Boże zbaw Polskę”.

Z chwilą wybuchu powstania biało-czerwona kokarda z Orłem Białym stała się nieodłącznym elementem umundurowania oddziałów powstańczych. Instrukcja mundurowa z maja 1863 roku przewidywała „czapkę rogatą, granatową, wysoką na 5 cali, po lewej stronie klamrę z orłem białym w czerwonym polu, podpinkę skórzaną, daszek czworokątny”⁹. Szczególnie ujmującą scenę przypięcia kokardy przedstawił Artur Grottger na obrazie „Pożegnanie” (1866), gdzie powstaniec otrzymuje na konfederatkę symbol złożony z barw heraldycznych. Wizerunek Orła pojawił się w tym czasie także m.in. na klamrach do pasów, ładownicach.

W symbolice Powstania Styczniowego ważną rolę odegrały symbole religijne. Były one wyjątkowo zrozumiałe dla ludności Królestwa Polskiego i Litwy. Dla ludności polskiej władze rosyjskie były obce nie tylko w sensie etnicznym czy politycznym, ale przede wszystkim religijnym, stąd też niemal każde wystąpienie przeciwko Rosji przyjmowało

that it based its future existence not only on freedom and equality of individuals, but also of all the elements of Poland. A single crown is a united Poland. Three coats of arms next to one another, under a crown, represent three peoples voluntarily connected on equal terms. This is an acknowledgment of historical development of Poland. It is not a new concept, but an expression of a long-standing, struggling idea, which overcomes obstacles, finally prevails, and is put into practice in the lives of the three peoples⁸.

An eagle in a three-field coat of arms was usually placed in a red field, Pahonia in blue, and Archangel Michael in white. The colours would also be used on banners and flags, the integral elements of the uprising. Typically, the uprising's emblem as well as religious symbols and images (Madonna and Child, cross, Christogram – HIS) would be placed on them. They also featured slogans and mottos, e.g. “Death or victory”, “Freedom, Wholeness, Independence”, “For our freedom and yours”, “Liberty, Equality, Fraternity”, “God save Poland”.

With the outbreak of the uprising, the white and red bow with the White Eagle became an integral element of uniforms of the uprising's units. A uniform instruction from May 1863 provided for “a four-pointed navy-blue cap, 5 inches high, a buckle with a white eagle in a red field on the left, leather lining, and a four-sided peak”⁹. A particularly moving scene of pinning a bow was depicted by Artur Grottger in his painting “Farewell” (1866), in which an insurgent receives a *konfederatka* (four-pointed cap), a symbol composed of heraldic colours. At the time the image of the eagle also appeared, among others, on belt buckles and pouches.

An important role in the symbolism of the January Uprising was played by religious symbols. They were very clear to the people of the Kingdom of Poland and Lithuania. For the Polish population, Russian authorities were strangers not only in ethnical or political terms, but mainly in religious terms, hence nearly every act against Russia had

⁸ *Herb Rządu Narodowego*, „Gazeta Narodowa” 1863, nr 208, s. 1.

⁹ *Powstanie styczniowe. Materiały i dokumenty. Dokumenty Wydziału Wojny Rządu Narodowego 1863–1864*, oprac.: S. Chankowski, S. Kieniewicz, do druku przygotowali: S. Chankowski, S. Kieniewicz, Wrocław – Warszawa – Kraków 1973, s. 36.

⁸ *Herb Rządu Narodowego*, [in]: *Gazeta Narodowa*, 1863, No. 208, p. 1.

⁹ *Powstanie styczniowe. Materiały i dokumenty. Dokumenty Wydziału Wojny Rządu Narodowego 1863–1864*, edited by: S. Chankowski, S. Kieniewicz, publication prepared by: S. Chankowski, S. Kieniewicz, Wrocław – Warsaw – Krakow, 1973, p. 36.

odcień wyznaniowy¹⁰. Najczęściej odwoływano się do wizerunku Matki Boskiej Częstochowskiej, od stuleci uznawanej za Królową Polski. Wizerunek jej, obok Orła Białego, pojawiał się bardzo często na medalikach z czasów manifestacji patriotyczno-religijnych. Podczas walki zbrojnej jej obraz widniał na sztandarach oddziałów powstańczych.

Bardzo często wykorzystywano też wizerunek krzyża i „Oka Opatrzności”. Krzyż widniał m.in. na pieczęci Pierwszego Pułku Żuawów Śmierci. Żuawi mieli także na mundurach naszyte białe krzyże, nawiązujące niejako do krzyżowców, walczących z niewiernymi w obronie Kościoła katolickiego. Natomiast symbolika „Oka Opatrzności”, wykorzystywana na medalikach wybitych po masakrach ludności 27 lutego i 8 kwietnia 1861 roku, była wyrazem wiary w to, że Opatrzność czuwa nad zniewolonym narodem i ukarze gnębieli Polaków. Podczas powstania symbol ten trafił m. in. na pieczęcie obwodowych komitetów niewiast polskich w Galicji¹¹.

Nie były to jedyne symbole szeroko wykorzystywane zarówno w powstańczej sfragistyce, jak i propagandzie władz narodowych. Obok wspomnianych wyżej symboli religijnych używany był też wizerunek splecionych w uścisku dłoni, nazywany „rękami przyjaźni”. Symbol ten pojawił się po raz pierwszy w dniu pogrzebu ofiar masakry 27 lutego 1861 roku. Według zeznań Zdzisława Janczewskiego, członka Komitetu Akademickiego, symbolika rąk była bardzo wymowna. Miała to być ręka „włościańska z barankowym obramowaniem i pańska z przylegającym szczelnie rękawem sukienym, co miało oznaczać braterstwo chłopów ze szlachtą”. Symbol ten wykorzystany został także w pieczęci Komitetu Miejskiego w maju 1862 roku¹².

Po upadku powstania Orzeł przedstawiany na czarnym polu, okuty w kajdany, pozostał jedynym symbolem narodu w niewoli. Dla narodu żyjącego kilkadziesiąt lat w największym więzieniu świata, jak wówczas określano Królestwo Polskie, powyższe symbole były namiastką suwerennego bytu państwowego. Stworzenie symbolicznej formy

a religious undertone¹⁰. Most often, the image of Black Madonna of Częstochowa was invoked, who for centuries had been recognised as the Queen of Poland. In addition to the White Eagle, her image appeared very often on medallions from the times of patriotic and religious demonstrations. During armed combat, her image was placed on banners of the uprising units.

Very often images of the cross and the Eye of Providence were also used. The cross appeared on the seal of the First Regiment of Zouaves of Death, among others. The Zouaves also wore white crosses embroidered on their uniforms, somewhat reminiscent of crusaders fighting against infidels in order to defend the Catholic Church, whereas the Eye of Providence, used on medallions minted following the massacres of civilians on 27th February and 8th April 1861, was an expression of faith in that Providence watched the enslaved nation and would punish the oppressors. During the uprising, the symbol appeared, among others, on the seals of the Polish women's district committees in Galicia¹¹.

These were not the only symbols widely used in the uprising's sigillography and the national government's propaganda. In addition to the above-mentioned religious symbols, an image of a handshake, referred to as “hands of friendship”, was used. The symbol appeared for the first time at the funeral of the victims of the massacre of 27th February 1861. As testified by Zdzisław Janczewski, member of the Academic Committee, the symbolism of hands was very telling. The hands were supposed to be “that of a peasant, with a Lamb of God frame, and that of an estate owner, with a tightly fit cloth sleeve”, which was to symbolize brotherhood of peasants and the nobility. The symbol was also used in the seal of the City Committee in May 1862¹².

After the fall of the uprising, the eagle was depicted on a black field and with shackles. It remained the only symbol of the enslaved nation. For a nation living for several dozen years in the world's largest prison, as the Kingdom of Poland

¹⁰ J. Sztakelberg, *Pieczęcie powstańcze...*, s. 37.

¹¹ Ibidem, s. 37.

¹² *Powstanie styczniowe. Materiały i dokumenty. Zarys powstania styczniowego opracowany w Warszawskiej Cytadeli*, do druku przygotowali: S. Kieniewicz, T. Kopriewaja, J. Sztakelberg, Wrocław – Warszawa – Kraków 1985, s. 74, 116.

¹⁰ J. Sztakelberg, *Pieczęcie powstańcze...*, p. 37.

¹¹ Ibidem, p. 37.

¹² *Powstanie styczniowe. Materiały i dokumenty. Zarys powstania styczniowego opracowany w Warszawskiej Cytadeli*, publication prepared by: S. Kieniewicz, T. Kopriewaja, J. Sztakelberg, Wrocław – Warsaw – Krakow, 1985, p. 74, 116.

bytu państwowego, funkcjonującej obok tej „legalnej”, oficjalnej, możliwe było tylko dzięki ogromnej determinacji i nieugiętej woli Polaków, dążących do oswobodzenia kraju spod obcego jarzma. Karol Widmann, lwowski publicysta i literat z czasów Powstania Styczniowego, zapisał, że było to wcieleniem „istoty dziejowej naszego narodu, jego udziałności i pracowitości”, był to „duch narodu obudzonego do życia, duch, który staje się ciałem”¹³.

was called back then, the said symbols were a substitute for a sovereign state. Developing a symbolic form of a sovereign state, which functioned beside the official, “legal” one, was only possible thanks to the extraordinary determination and will of Poles, who struggled to liberate their country from foreign occupation. Karol Widmann, a Lviv journalist and writer from the times of the January Uprising, wrote that it had been an embodiment of “the historical essence of our nation, its independence, and diligence”, it had been “the spirit of a nation revived, a spirit which becomes flesh”¹³.

Medalionik patriotyczny na łańcuszku z metalowych koralików. W owalnym polu wizerunek Orła Białego wzór 1919 z postaciami Matki Boskiej i Dzieciątka na piersi, [po 1944], kat. 62.

Muzeum Niepodległości w Warszawie

Patriotic locket on a metal bead chain. The oval field depicts the White Eagle as designed in 1919, with figures of the Virgin and Child on its chest, [later than 1944], cat. 62.

The Museum of Independence in Warsaw

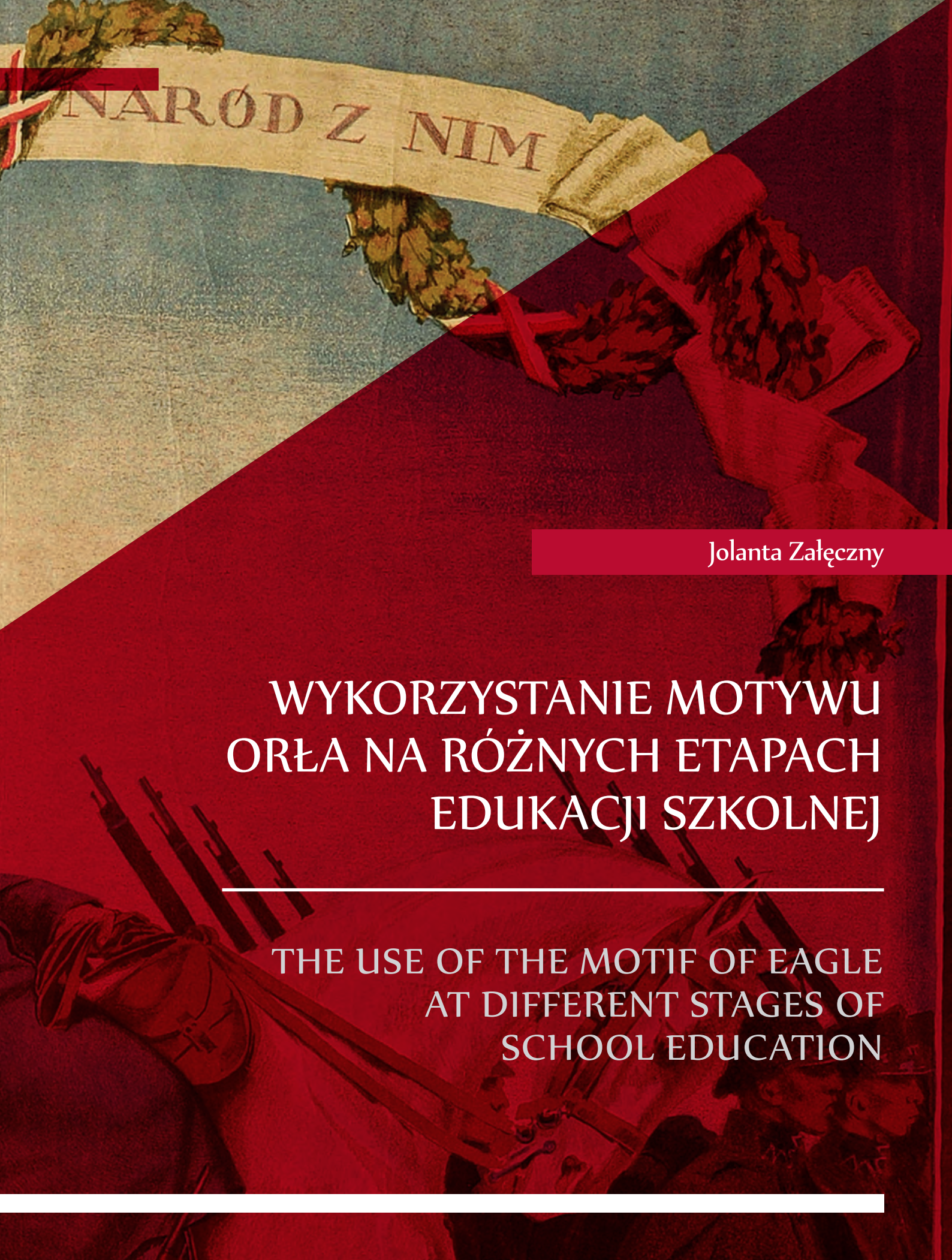
¹³ K. Widmann, *Narodowość i rewolucja. Studium polityczne*, Lwów 1864, s. 321.

¹³ K. Widmann, *Narodowość i rewolucja. Studium polityczne*, Lviv, 1864, p. 321.

ON ZA NARODEM

NARÓD Z NIM

Jolanta Załączny

WYKORZYSTANIE MOTYWU ORŁA NA RÓŻNYCH ETAPACH EDUKACJI SZKOLNEJ

THE USE OF THE MOTIF OF EAGLE
AT DIFFERENT STAGES OF
SCHOOL EDUCATION

Plakat Józef Piłsudski. Naczelnik Państwa i Naczelnny Wódz – Pierwszy Marszałek Polski,
 proj. Michał Boruciński (Entwerfer),
 lit. W. Głowczewski, 1920-1922
 Muzeum Niepodległości w Warszawie

Poster Józef Piłsudski. Naczelnik Państwa i Naczelnny Wódz – Pierwszy Marszałek Polski (Chief of State and Supreme Commander - First Marshal of Poland)",
 design by Michał Boruciński (Entwerfer),
 lit. W. Głowczewski, 1920-1922
 The Museum of Independence in Warsaw

*Że ptak nasz święty, że nasz orzeł biały
Nie do służalstwa stworzony – lecz chwały.*

*Our holy bird's, our white eagle's story
Is not that of servitude, but of glory.*

(B. Czerwieński *Memento*¹)

(B. Czerwieński, *Memento*¹)

Od czego zaczyna się edukacja patriotyczna? Jaką rolę pełnią w niej symbole narodowe? Jak umiejętnie wykorzystać treści historyczne i patriotyczne w edukacji? Takie pytania stawia sobie muzealnik przygotowujący lekcje do wystawy ukazującej historię polskiego godła. Z pomocą przyjdzie mu literatura, a dokładniej tekst wiersza Władysława Bełzy. Od niego bowiem rozpoczyna się edukacja patriotyczna każdego polskiego dziecka. Tak było też w przeszłości, gdy państwa polskiego nie było na mapie, a wychowanie domowe dawało podstawy kształtowania patriotyzmu. Ranga wiersza Bełzy nie zmieniła się. I wówczas i dziś *Katechizm polskiego dziecka* to tekst, z którego najmłodszy poznają w sposób łatwy i przystępny trudny temat, jakim jest patriotyzm. Dlatego tak ważne są słowa powtarzane przez kolejne pokolenia polskich dzieci:

What does patriotic education start with? What role do national symbols play in it? How to effectively use historical and patriotic content in education? These are the questions that a museum worker asks himself when preparing a lesson based on an exhibition featuring the history of the Polish emblem. Literature, and specifically a poem by Władysław Bełza, will be of help to him. This very poem is what patriotic education of every Polish child starts with. This was the case also in the past, when Poland was not on the map, and homeschooling formed the foundations of patriotic attitudes. Today Bełza's poem continues to be relevant. Both in the past and today, *Katechizm polskiego dziecka* (The Catechism of Polish Child) is a text which enables the youngest generation to grasp, in an easy and clear way, the difficult topic of patriotism. This is why the words repeated by generations of Polish children are so important:

*Kto ty jesteś?
Polak mały.
Jaki znak twój?
Orzeł biały².*

*Who are you?
A young Pole.
What is your sign?
The white eagle².*

Już na etapie wychowania przedszkolnego dziecko poznaje pojęcie Ojczyzny i symbole narodowe, bowiem to one odgrywają ogromną rolę w budowaniu w świadomości dziecka obrazu ojczystego kraju i poczucia przynależności do wielkiej wspólnoty narodowej. Prezentowanie dzieciom symboli winno przebiegać w atmosferze powagi, ale też radości. Tylko w ten sposób można nauczyć je właściwego szacunku dla tego, co w sposób nierozzerwalny łączy się z późniejszą dojrzałością obywatelską.

As early as in nursery school, the child learns the concepts of fatherland and national symbols as they play a major role in shaping the child's perception of its home country and building a sense of belonging to a large national community. The symbols should be presented to children in an atmosphere of seriousness but also joy. Only in this way can you teach them proper respect for the things that are inextricably linked to their later awareness as citizens.

¹ P. Hertz, W. Kopaliński, *Księga cytatów z polskiej literatury pięknej od XIV do XX wieku*, Warszawa 1975, s. 67.

² W. Bełza, *Katechizm polskiego dziecka*, [w:] *Lektury odległe i bliskie. Antologia literatury dla dzieci i młodzieży*, wybór i opr. S. Frycie, Warszawa 1991, s. 64.

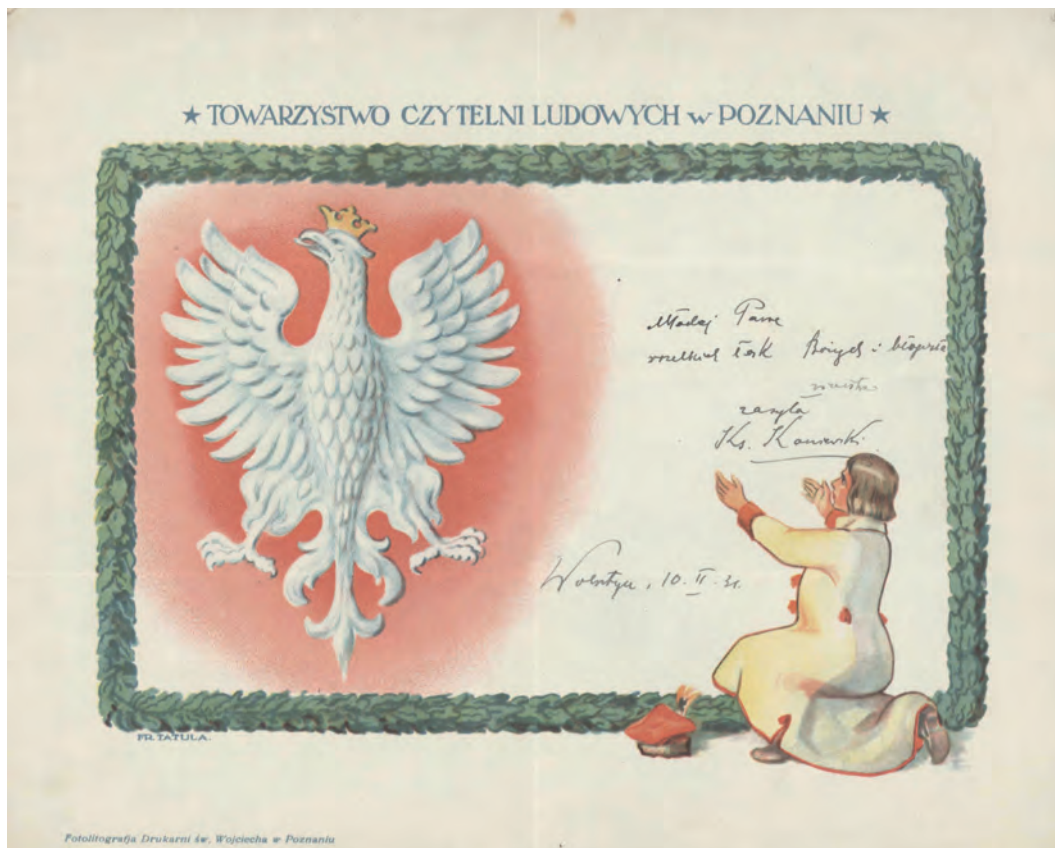
¹ P. Hertz, W. Kopaliński, *Księga cytatów z polskiej literatury pięknej od XIV do XX wieku*, Warsaw, 1975, p. 67.

² W. Bełza, *Katechizm polskiego dziecka*, [in:] *Lektury odległe i bliskie. Antologia literatury dla dzieci i młodzieży*, selected and edited by S. Frycie, Warsaw, 1991, p. 64.

Odznaka Honorowa „Orlęta”, ustanowiona przez gen. Tadeusza Rozwadowskiego, dowódcę armii „Wschód”, Jan Knedler, T. Łuczyński, 1919, kat. 32.

Badge of Honour "Orlęta (Eaglets)", established by gen. Tadeusz Rozwadowski, commander of the army "Wschód (East)", Jan Knedler, T. Łuczyński, 1919, cat. 32.

Telegram patriotyczny, wyd. Towarzystwo Czytelni Ludowych w Poznaniu, 1931
Muzeum Niepodległości w Warszawie

Patriotic telegram, ed. Towarzystwo Czytelni Ludowych in Poznań, 1931
The Museum of Independence in Warsaw

Opaska biało-czerwona Batalionów Chłopskich. Haft wyobrazający Orła Białego bez korony oraz litery „B.Ch.” i „W.P.”; Leokadia Sokolska, 1943, kat. 68.
Muzeum Niepodległości w Warszawie

White and red armband of the Peasant Battalions. Embroidery depicting the White Eagle without a crown and the letters "B.Ch." and "W.P."; Leokadia Sokolska, 1943, cat. 68.
The Museum of Independence in Warsaw

Opaska biało-czerwona z odbitym stemplem znakiem Wojska Polskiego, 1944, kat. 67.
Muzeum Niepodległości w Warszawie

White-red armband with the stamped symbol of the Polish Army, 1944, cat. 67.
The Museum of Independence in Warsaw

Stosunek człowieka do ojczyzny, miłość i przywiązanie do niej oraz poczucie wspólnoty ze wszystkimi Polakami to elementy edukacji patriotycznej w przedszkolu. Aby wychować prawdziwych patriotów trzeba zaszczyć w nich głębokie uczucie do Polski już od najmłodszych lat, kiedy u człowieka występuje największa wrażliwość emocjonalna. Przedszkole może kształtować obraz ojczyzny w umyśle dziecka w sposób świadomy i pożądany, tak, aby już jako dorosły człowiek dziecko wiedziało, czym jest tożsamość narodowa, przywiązanie do kraju ojczystego oraz zainteresowanie ludźmi, którzy w nim żyją. W wychowaniu patriotycznym chodzi głównie o to, aby kształtować postawy emocjonalnego przywiązania do kraju oraz o rozwijanie pozytywnych zachowań społecznych, w roli Polaka-patrioty³.

Wystawa poświęcona dziejom narodowego herbu może stanowić wprowadzenie do edukacji patriotycznej. Pokazanie dzieciom wybranych obrazów z dziejów państwa i narodu, skomentowanie ich w sposób przystępny dla małego odbiorcy oraz oddziaływanie obrazem i słowem na jego wyobraźnię, pozwoli przybliżyć mu trudny temat. Prowadzący zajęcia muszą mieć świadomość, że w ten sposób wprowadza się przedszkolaka w świat dla niego nowy i intrygujący, a właściwe podejście pozwoli pokazać mu „duchowe szczytki przechowywane w skarbnicy narodowej, czyli w pamięci zbiorowej”⁴. W wychowaniu patriotycznym najmłodszych należy mieć na względzie kształtowanie postaw emocjonalnych, budowanie przywiązania do ojczystego kraju, rozwijanie cech charakteru Polaka-patrioty, a przy tym trzeba pamiętać, że patriotyzm nie jest reliktem przeszłości. Realizując tematykę, warto zwrócić uwagę na fakt, że treści związane z symboliką narodową działają na wyobraźnię i emocje. A przecież u dzieci w wieku przedszkolnym szczególne znaczenie ma muzyka, plastyka, czy operowanie słowem. Można więc wykorzystać legendy, dostosowane do wieku dziecka opowieści, proste wierszyki i piosenki. Przykładem *Znak* autorstwa Marii Łaszczuk:

A man's attitude towards fatherland, his love of and attachment to it, as well as the sense of bond among all Poles are the elements of patriotic education in nursery school. To raise true patriots, you need to instil in them deep affection for Poland from the early years, when a man is most emotionally sensitive. Nursery school can shape the image of fatherland in a child's mind in a conscious and desired way so that when the child grows up, it knows what national identity and attachment to fatherland are, and is interested in the lives of fellow citizens. Patriotic education is mainly about shaping emotional attachment to the country and building positive social behaviour as a patriotic Pole³.

An exhibition devoted to the history of national emblem may serve as introduction to patriotic education. Presenting to the children selected images from the history of the state and the nation, commenting on them in a manner understandable to a young recipient, as well as influencing their imagination using image and words, will help familiarise them with a difficult topic. Teachers must be aware that in this way they introduce the child to a new and intriguing world, and proper approach will allow for presenting to the child the “spiritual remnants stored in the national treasury, or collective consciousness”⁴. In patriotic education of children, one must focus on shaping emotional attitudes, building attachment to the fatherland, developing qualities of character of a patriotic Pole, and all while bearing in mind that patriotism is not a thing of the past. When addressing the topic, note that the content related to national symbolism affects imagination and emotions. And in the case of nursery school children, music, art, and words are of particular importance. Therefore, you can use legends and stories adjusted to the child's age, as well as simple poems and songs. The poem titled *Znak* (The Sign) by Maria Łaszczuk is a good example here:

³ <http://przedszkolesowa.pl/edukacja-patriotyczna-w-przedszkolu/> [dostęp 14 czerwca 2015].

⁴ J. Prokop, *Universum polskie: literatura, wyobraźnia zbiorowa, mity polityczne*, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas”, Kraków 1993, s. 25.

³ <http://przedszkolesowa.pl/edukacja-patriotyczna-w-przedszkolu/> [access: 14th June 2015].

⁴ J. Prokop, *Universum polskie: literatura, wyobraźnia zbiorowa, mity polityczne*, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas”, Kraków, 1993, p. 25.

*Czy ty wiesz, jaki to znak: Do you know what sign that is:
w czerwonym polu a white bird
biały ptak? in a red field?
– Wiem – – I do –
odpowiedział Jędrzek mały – said Jędrzek –
to jest znak Polski: it is the sign of Poland:
Orzeł Biały⁵. The White Eagle⁵.*

W ramach zajęć plastycznych dzieci – zainspirowane wystawą – mogą przygotowywać w grupach albumy, różnymi technikami przedstawiać wizerunek godła, układać godło z puzzli. Pomysłowym nauczycielom wychowania przedszkolnego nie zabraknie zapewne inwencji twórczej⁶.

Na etapie edukacji wczesnoszkolnej (klasy I-III) uczeń poznaje symbole narodowe (godło, hymn narodowy) i najważniejsze wydarzenia historyczne oraz ludzi zasłużonych dla miejscowości, w której mieszka, zasłużonych dla Polski i świata. Będzie więc wystawa doskonałym sposobem ukazania przeszłości przez pryzmat naszych dokonań, będzie dokumentować obecność herbu, flagi, hymnu, ukazywać ich nierozdzielność z losami Polaków.

W ramach zajęć zintegrowanych – łącząc treści kilku szkolnych przedmiotów – można na różne sposoby wykorzystać wiedzę zdobytą podczas wizyty w muzeum. Punktem wyjścia, obok przywołanego już tekstu Bełzy, może być wiersz Beaty Szururowskiej *Polskie skarby*.

As part of art classes, the children, inspired by the exhibition, can work as a group to prepare albums, present the emblem using various techniques, or put together a puzzle showing the emblem. Creative nursery school teachers will surely not run out of ideas⁶.

At the early stage of their education (forms I-III) pupils learn about national symbols (emblem, anthem), the most important historic events, and people of merit to the town where they live, to Poland, and to the world. Thus the exhibition will provide an excellent opportunity to present the past in the context of our achievements, document the presence of the emblem, flag and anthem, and emphasize their inseparability from the lives of Polish people.

As part of integrated classes, by combining the content of several school subjects you can use the knowledge obtained during the visit to the museum in multiple ways. In addition to the said poem by Bełz, Beata Szururowska's poem titled *Polskie skarby* (Polish treasures) can serve as the starting point:

*Ma Polska trzy skarby Poland has three treasures
bezcenne, rzecz oczywista, for better or worse,
to hymn narodowy, godło the national anthem, the emblem,
i sztandar – flaga ojczysta and the flag, of course
(...) (...)
A biały orzeł z godła And the white eagle in the emblem
spogląda pełen powagi, glances with his serious eye,
to symbol polskiego zwycięstwa, a symbol of victory in a country
wolności i odwagi⁷. where freedom and courage never die⁷.*

⁵ M. Łaszczuk, *Znak*, „Polak Mały” 2013, nr 506, s. 3.

⁶ Odsyłam do autorskiego programu patriotycznego dla dzieci przedszkolnych opracowanego przez Ewę Roszkę i Barbarę Ruszała www.ko.rzeszow.pl/zalaczniki/dokumenty/0404200701.doc [dostęp 15 czerwca 2015].

⁷ http://forum.gazeta.pl/forum/w,47465,65620363,79040445,Re_8222_Polskie_skarby_8221_.html [dostęp 15 czerwca 2015]

⁵ M. Łaszczuk, *Znak*, Polak Mały, 2013, No. 506, p. 3.

⁶ See a proprietary patriotic curriculum for nursery school children developed by Ewa Roszka and Barbara Ruszała: www.ko.rzeszow.pl/zalaczniki/dokumenty/0404200701.doc [access: 15th June 2015].

⁷ http://forum.gazeta.pl/forum/w,47465,65620363,79040445,Re_8222_Polskie_skarby_8221_.html [access: 15th June 2015].

Sygnet wykonany w oflagu, niemieckim obozie jenieckim, 1940-1945, kat. 61.

Muzeum Niepodległości w Warszawie

Signet made in an Oflag, a German prisoner of war camp, 1940-1945, cat. 61.

The Museum of Independence in Warsaw

Furażerka wojskowa wzoru PSZ na Zachodzie, 1944, kat. 65.

Muzeum Niepodległości w Warszawie

Military side cap, the Polish Armed Forces in the West design, 1944, cat. 65.

The Museum of Independence in Warsaw

Zapoznanie z treścią pozwoli na wprowadzenie w atmosferę zajęć, nadanie im uroczystego charakteru. Utrwalenie symboli narodowych ułatwi np. ułożenie hasła: *Symbole narodowe* z układanki matematycznej oraz dopisanie do niego – na podstawie wiersza – nazw tych symboli⁸. Podobnie jak na etapie przedszkolnym dzieci mogą różnymi technikami wykonać wizerunek orła. Pracę należy poprzedzić przypomnieniem wyglądu herbu, zwróceniem uwagi na elementy wyróżniające współczesną jego wersję.

W ramach przedmiotu „historia i społeczeństwo” w klasach 4-6 szkoły podstawowej uczniowie poznają zagadnienie symboli narodowych, wiążąc je ze świadomością historyczną i pamięcią narodową. Nauczanie historii na tym poziomie ma charakter przywoływania obrazów z przeszłości. Ułożone chronologicznie wybrane zagadnienia z dziejów państwa i narodu staną się okazją do analizowania rozwoju

Acquainting the children with the text will introduce them to the solemn character of the class. One of the ideas to teach national symbols is to put together the term *national symbols* from mathematical puzzles, and assign names of the symbols to the puzzle based on a poem.⁸ Similarly to the nursery school stage, children can make an image of the eagle using various techniques. The work should be preceded by reminding the emblem's appearance and drawing attention to the elements characteristic for its contemporary version.

As part of the “history and society” subject, in forms 4-6 of primary school pupils become acquainted with national symbols by linking them to historic awareness and national memory. Teaching history at this stage involves evoking images from the past. Selected events from the history of the Polish state and nation, ordered chronologically, provide an opportunity to analyse the development of Poland's national emblem.

⁸ Taki pomysł zaproponowała w scenariuszu zajęć zintegrowanych w kl. I „Polska – moja ojczyzna” Weronika Barbara Koltun <http://lscdn.pl/pl/centrum-wymiany-wiedzy/wpiw/5341,Wychowanie-patriotyczne-w-edukacji-wczesnoszkolnej.html> [dostęp 15 czerwca 2015]. Inne pomysły znaleźć można w opracowaniu: *Mali patrioci. Program edukacji patriotycznej* www.ore.edu.pl/index.php?...mali-patrioci-program.. [dostęp 15 czerwca 2015].

⁸ Such idea was proposed by Weronika Barbara Koltun in a lesson plan for first formers: <http://lscdn.pl/pl/centrum-wymiany-wiedzy/wpiw/5341,Wychowanie-patriotyczne-w-edukacji-wczesnoszkolnej.html> [access: 15th June 2015]. Other ideas can be found in the following paper: *Mali patrioci. Program edukacji patriotycznej* www.ore.edu.pl/index.php?...mali-patrioci-program.. [access: 15th June 2015].

Wyrób przypominający formą orzełka wojskowego. Wykonany z plastiku w kilku kolorach, 1980-1989, kat. 76.

Muzeum Niepodległości w Warszawie

Item resembling in its form a military eagle. Made of plastic in several colours, 1980-1989, cat. 76.

The Museum of Independence in Warsaw

Orzełek stylizowany na formę historyczną, biżuteria traktowana jako znak sprzeciwu przeciw władzom komunistycznym, 1982-1983.

Muzeum Niepodległości w Warszawie

Antiqued small eagle, jewellery meant as a sign of opposition against the communist government, 1982-1983.

The Museum of Independence in Warsaw

herbu państwa polskiego. I w tym przypadku nauczycielowi przyjdą z pomocą twórcy wystawy oraz edukatorzy muzealni. Na ekspozycji można bowiem omówić i zilustrować wybrane wydarzenia, ukazać ich bohaterów, podkreślić patriotyzm kolejnych pokoleń. Poszczególne sekwencje wystawy mogą wprowadzać czy uzupełniać tematy lekcyjne, mogą też stanowić formę podsumowania cyklu zajęć, powtórzenia i utrwalenia wiadomości. Prezentowane na ekspozycji kolejne wizerunki herbu w lapidarny, symboliczno-graficzny sposób odzwierciedlają skomplikowane procesy historyczne, ułatwiając budowanie skojarzeń i zapamiętanie kolejności wydarzeń.

Przy okazji omawiania na lekcjach historii okresu panowania Piastów będzie sposobność do przypomnienia legendy o Lechu, Czechu i Rusie oraz odszukania korzeni polskiego godła. Kolejne tematy: panowanie Jagiellonów, władcy elekcyjni, upadek państwa to możliwość analizowania zmian w wizerunku herbu, odczytywanie wymowy dodawanych elementów heraldycznych. Powstania narodowe, walka o odrodzenie państwa polskiego w czasie I wojny światowej oraz bohaterstwo Polaków w latach 1939–1945 to okazja do pokazania patriotycznej wymowy herbu, a także

As before, exhibition creators and museum educators will be of help to the teacher. The exhibition allows for discussing and illustrating selected events, presenting their actors, and emphasizing patriotism of the next generations. Individual sections of the exhibition enable to introduce or supplement lesson topics, or to summarize a series of lessons and revise the material. A series of representations of the emblem displayed in the exhibition reflect complex historic processes in a visual, concise and symbolic manner, which facilitates building associations and remembering the order of events.

When discussing the reign of the Piast dynasty during history lessons, there will be an opportunity to recount the legend of Lech, Czech and Rus and search for the roots of the Polish emblem. Subsequent topics, such as the reign of the Jagiellonian dynasty, elected kings, and the fall of the state, allow for analysing changes in the emblem's appearance and interpreting the meaning of individual heraldic elements added to the emblem. National uprisings, the fight for restoration of Poland as an independent state during World War I, and Poles' courage during the years 1939-1945 provide opportunities to present the patriotic message of the emblem and its special presence in difficult moments

jego szczególnej obecności w chwilach trudnych dla narodu. Ciekawą ilustracją tematu będzie ukazanie orła jako elementu zdobniczego biżuterii patriotycznej, co niewątpliwie zwróci uwagę dziewcząt na kwestię obecności kobiet i ich zaangażowanie w działania niepodległościowe. Element ten – podobnie jak pocztówki z wizerunkiem orła – może być inspiracją do zajęć plastycznych.

Zasygnalizowane tu zagadnienia można rozwinąć na kolejnym etapie kształcenia w gimnazjum. Różne wizerunki orła posłużą do analizy zmian w wyglądzie herbu państwa, do zrozumienia symboliki, a przede wszystkim do rozwijania poczucia dumy z dokonań przodków. Wykorzystanie orła jako elementu zdobniczego w architekturze można zaakcentować na lekcjach wiedzy o kulturze.

W szkole ponadgimnazjalnej istnieje możliwość szerszego wykorzystania motywu orła. Uczeń jest w stanie – w oparciu o wcześniej zdobytą wiedzę oraz znajomość kontekstów – zrozumieć złożoność historii, a także odnieść się do obecności orła w literaturze, sztuce czy wreszcie do sformułowań o ukrytym sensie. Przykładem jest hasło z okresu stanu wojennego: „Orła WRON-a nie pokona”, które można wzbogacić ikonografią, a także odnieść do tekstów poetyckich⁹.

Dużo jest też możliwości wykorzystania tego motywu na lekcjach języka polskiego, bowiem w wielu utworach literackich autorzy wprowadzili w różnych konfiguracjach pojęcie orła. Pojawia się on w *Warszawiance*, a także w *Panu Tadeuszu* Adama Mickiewicza („Gdy orły nasze lotem błyskawicy/spadną u dawnej Chrobrego granicy”) czy w poezji Cypriana Kamila Norwida. Każdy fragment może stać się okazją do poszukiwania odwołań do historii, przypominania wydarzeń, w których Polacy pod sztandarami z orłem walczyli o wolność. Orzeł jako symbol Polski i waleczności Polaków zagościł w literaturze okresu powstania styczniowego. Powstaniec-poeta Mieczysław Romanowski prosił:

*Wyszyjże orła na odwrotnej stronie –
Orła, co biały, a ku słońcu wiecznie
Patrzy i trzyma miecz ostrzony w szponie*¹⁰.

⁹ Np. T. Jastrun, *W klatce*, J. Kulmowa, *Porozumienie*.

¹⁰ M. Romanowski, *Do... prośba o orła*, [w:] *Poezje Mieczysława Romanowskiego*, Lwów 1863, s. 24.

for the Polish people. An interesting illustration of the topic is to present the eagle as a decorative element of patriotic jewellery, which will surely draw girls' attention to the participation and engagement of women in independence efforts. This element, similarly to postcards with the eagle, may serve as inspiration for art classes.

The issues presented in this paper may be further elaborated on at the next stage of education, i.e. junior high. Different representations of the eagle will allow for analysing changes in the appearance of the country's emblem, understanding its symbolism, and, most of all, developing pride of ancestors' achievements. Use of the eagle as a decorative element in architecture may be addressed during cultural studies lessons.

In secondary school it is possible to use the motif of eagle to a greater extent. Based on the previously gained knowledge and understanding of contexts, pupils are able to appreciate the complexity of history and address the presence of eagle in literature and art and interpret hidden meanings. An example of this is a slogan from the time of martial law in Poland: “the eagle shall not be defeated by WRON” [*translator's comment*: *Wojskowa Rada Ocalenia Narodowego – Military Council of National Salvation*; by adding an *a* to the acronym you get the word *wrona*, which in Polish means *crow* – an untranslatable word play], which can be enriched by iconography and by making references to poetic texts⁹.

There are also many possibilities of using the motif during Polish studies classes, as authors introduced the concept of eagle in different literary works. It is present in *Warszawianka*, in *Pan Tadeusz* by Adam Mickiewicz (“When our eagles with a flight like lightning shall settle on the ancient boundaries of Boleslaw the Brave”), or in Cyprian Kamil Norwid's poetry. Any fragment may serve as an opportunity to look for references to history and to remind the events in which Poles fought for their independence under the banner with the eagle. The eagle, as a symbol of Poland and of Poles' bravery, is also present in the literature from the January Uprising period. Mieczysław Romanowski, a poet and insurgent, cried:

*On the reverse embroider the white eagle you saw,
The one which always looks up to the sun,
And holds a sword sharpened in its claw*¹⁰.

⁹ E.g. T. Jastrun, *W klatce*, J. Kulmowa, *Porozumienie*.

¹⁰ M. Romanowski, *Do... prośba o orła*, [in:] *Poezje Mieczysława Romanowskiego*, Lwów, 1863, p. 24.

Zaś wybitny kompozytor i pianista Ignacy Jan Paderewski uczynił orła bohaterem wiersza *Hej, Orle Biały*. Chcąc zainteresować młodzież tym tematem, można np. zorganizować szkolną sesję naukową poświęconą obecności orła jako narodowego symbolu w tekstach kultury.

W ramach zajęć pozalekcyjnych można spróbować zainteresować uczniów, szczególnie chłopców, wizerunkami polskiego orła wojskowego. Na wystawie odnajdą bowiem orła jako symbol formacji wojskowych w różnych okresach historii państwa polskiego. Z uczniami szczególnie zainteresowanymi historią można sięgnąć do nauk pomocniczych historii, analizować pieczęcie z wizerunkiem orła (sfragistyka), herby (heraldyka) czy medale i odznaczenia.

Warto jeszcze wspomnieć o możliwości wykorzystania wystawy dla potrzeb edukacji cudzoziemców, np. w wakacyjnych szkołach języka polskiego. Będzie to bowiem możliwość przekazania historii Polski w pigułce, w sposób skondensowany, przystępny, barwny i zrozumiały.

Proponowane na wystawie treści mają więc silne umocowanie w podstawie programowej i mogą być wykorzystywane przez nauczycieli wielu przedmiotów na różnych szczeblach kształcenia. Poprzez prezentowane na ekspozycji artefakty oraz nowoczesne rozwiązania multimedialne autorzy koncepcji wystawy wychodzą naprzeciw oczekiwaniom nauczycieli i starają się uzupełnić zawarte w podstawie programowej treści, a jednocześnie przekonać uczniów, że historia może być interesująca i pokazywana w sposób przystępny, a jednocześnie inspirujący.

Whereas Ignacy Jan Paderewski, a prominent composer and pianist, made the eagle the protagonist of his poem *Hej, Orle Biały* (Hey, the White Eagle). To get young people interested in the topic, you can, for example, organise a scientific session at school devoted to the presence of eagle as national symbol in cultural texts.

As part of extracurricular activities, you can get pupils, particularly boys, interested in representations of the Polish eagle in the military. The exhibition shows the eagle as a symbol of military formations across different periods of history of the Polish state. For students particularly interested in history, you can take advantage of history's auxiliary sciences, such as sigillography (studying seals with the image of eagle) and heraldry (studying medals and orders).

Also, the exhibition can be used for educating foreigners, e.g. in summer schools of the Polish language, as this will allow for teaching Polish history in a nut shell, i.e. in a condensed, understandable, vivid and clear way.

Thus the exhibition's content is closely connected with the core curriculum and may be used by teachers of many subjects at different stages of education. With the artefacts and advanced multimedia solutions, the exhibition authors address teachers' expectations by expanding the content included in the curriculum and convincing pupils that history may be interesting and can be presented in an understandable and inspiring manner.

CEL NARODOWY

I DOBROCZYNNY

Regina Madej-Janiszek

WIZERUNEK ORŁA JAKO SYMBOL NARODU BEZ PAŃSTWA

Rola pocztówki patriotycznej w walce z zaborcą na przełomie XIX i XX wieku

THE IMAGE OF THE EAGLE
AS A SYMBOL OF NATION WITHOUT A STATE

The Role of Patriotic Postcard in the Fight against Partitioning Powers
at the Turn of the 19th Century

Druk telegramu z motywem patriotycznym. Lit. Antoni Rose. Nakładem Księgarni Dziennika Kujawskiego w Inowrocławiu, 1905.

Orzeł Biały i Pogoń pod wizerunkiem króla Bolesława Wielkiego [Chrobrego].

Muzeum Niepodległości w Warszawie

Print of a telegram with a patriotic theme. Lit. Antoni Rose, by Księgarnia Dziennika Kujawskiego in Inowrocław, 1905. White Eagle and Pahonia (Pogoń) under the effigy of King Bolesław the Great [Chrobry].

The Museum of Independence in Warsaw

Druk telegramu z motywem patriotycznym. Lit. Antoni Rose, 1908. Orzeł Biały i Pogoń w ukłonie heraldycznym.

Muzeum Niepodległości w Warszawie

Print of a telegram with a patriotic theme. Lit. Antoni Rose, 1908. White Eagle and Pahonia (Pogoń) inclined in an accollee

The Museum of Independence in Warsaw

Zgłoszony na Niemieckiej Konferencji Pocztowej w 1865 roku przez generalnego poczmistrza w Berlinie Heinricha von Stephana pomysł otwartego listu (bez koperty) nie od razu spotkał się z zainteresowaniem. Dopiero 10 lat później 1 lipca 1875 roku został on wprowadzony do międzynarodowego obiegu. Na polskich ziemiach pierwsza karta korespondencyjna pojawiła się w zaborze austriackim w 1892 roku i dość szybko zdobyła popularność. Na ziemi Królestwa Polskiego dotarła nieco później i początkowo nazywano ją z rosyjska „odkrytką” lub „korespondentką”. Polska nazwa „pocztówka” funkcjonuje od 1900 roku, wyłoniono ją w konkursie ogłoszonym przez redakcję *Słownika Polskiego* na Wystawie Kart Pocztowych w Warszawie zorganizowanej przez Towarzystwo Dobroczynności. Zgłoszono wiele pomysłów na nazwę karty korespondencyjnej, m. in.: „otwartka”, „liścik”, „listówka”, „pisanika”. Wygrała „**POCZTÓWKA**” – nazwa przysłana przez niejaką Marię z B., a jak się wkrótce okazało za kryptonimem tym skrył się popularny i modny już wówczas w Warszawie literat Henryk Sienkiewicz. Według warszawskiego miesięcznika „Listek. Pismo ilustrowane poświęcone pocztówkom”, nakłady pocztówek na przełomie XIX i XX wieku były zapewne wielomilionowe, gdyż dla przykładu w Niemczech wysyłano ich 736 mln, we Francji – 88 mln, w Austro-Węgrzech – 31 mln, we Włoszech – 27 mln, w Anglii – 14 mln rocznie¹. Popularność pocztówki jako środka komunikacji międzyludzkiej sprawiła, że wraz z jej pojawieniem się na ziemiach polskich stała się przekazywaczem idei niepodległościowych i patriotycznych.

Pierwsze na ziemiach polskich karty pocztowe o charakterze patriotycznym drukowano w zaborze austriackim posiadającym stosunkowo dużą autonomię, skąd przemycano je do innych zaborów. Poza Galicją mogły one pojawiać się wyłącznie w określonym kontekście, np. jako historyczne wizerunki polskiego godła z czasów Piastów czy Jagiellonów, dawne tarcze herbowe ziem polskich albo reprodukcje malarstwa z przedstawieniami alegorycznymi, w innych wypadkach były konfiskowane. Tak też wśród symboli patriotycznych stosowanych na kartach pocztowych znajdujemy znaki narodowe, jak herby dzielnic kraju, herby miast, panoplia, kosy a także znaki religijne: Matka Boża Królowa Polski, krzyż, korona cierniowa odnoszące się do

The idea of an open letter (without an envelope), put forward in 1865 at the German Postal Conference in Berlin by Heinrich von Stephan, the general post director, initially did not meet with interest. It was only 10 years later, on 1st July 1875, when such letter was introduced globally. The first mailing card on Polish territory appeared in 1892 in the Austrian partition and quickly gained popularity. Somewhat later it reached the Kingdom of Poland where initially it was called *odkrytka* (open letter), or *korespondentka* (correspondence), as derived from Russian. The Polish name *pocztówka* (postcard) has been used since 1900. It was chosen in a competition announced by the editorial staff of *Słownik Polski* (Polish Dictionary) at the Mailing Cards Exhibition in Warsaw organised by Charity Association. Many ideas for the name of a mailing card were submitted, i.e. *otwartka* (meaning: open letter), *liścik* (meaning: brief letter), *listówka* (meaning: quick letter), or *pisanika* (meaning scribble). *Pocztówka* (postcard) won. The name was submitted by “Maria from B.”. As it later turned out, this was the nickname of already famous and popular in Warsaw writer, Henryk Sienkiewicz, \. According to *Listek. Pismo ilustrowane poświęcone pocztówkom*, a Warsaw monthly, annual circulation of postcards at the turn of 19th and 20th century was probably in millions. For example, 736 million of them were sent in Germany, 88 million in France, 31 million in Austria-Hungary, 27 million in Italy, and 14 million in England¹. The postcard’s popularity as a means of communication between people on Polish territory allowed for spreading patriotic and independence-related content.

The first patriotic postcards on Polish territory were printed in the Austrian partition, which had considerable autonomy, and then they were smuggled to other partitions. Outside Galicia, they could only appear in certain contexts, e.g. as historical representations of the Polish emblem from the times of Piast or Jagiellonian dynasties, old coats of arms of Polish regions, or reproductions of allegorical paintings; otherwise they were confiscated. Thus, among patriotic symbols used on postcards we can find national insignia such as coats of arms of the country’s provinces and cities, panoplies, scythes, as well as religious symbols such as Blessed Virgin Mary the Queen of Poland, the

¹ „Listek, pismo ilustrowane poświęcone pocztówkom”, R. 1, 1904, no 7.

¹ *Listek, pismo ilustrowane poświęcone pocztówkom*, R. 1, 1904, No 7.

Druk telegramu z motywem patriotycznym, 1910. Tarcza herbowa z Orłem Białym stylizowanym na godło z czasów króla Kazimierza Wielkiego.
Muzeum Niepodległości w Warszawie

Print of a telegram with a patriotic theme 1910. Coat of arms with the White Eagle stylized as an emblem of the reign of King Casimir the Great.
The Museum of Independence in Warsaw

Druk telegramu z motywem patriotycznym, 1911. Orzeł Biały i Pogoń na tarczy dwudzielnej. Wizerunek orła inspirowany godłem z XIV w.
Muzeum Niepodległości w Warszawie

Print of a telegram with a patriotic theme 1911. White Eagle and Pagonia (Pogoń) on a bipartite coat of arms. Image of an eagle inspired by a 14th century emblem.
The Museum of Independence in Warsaw

Rosyjska pocztówka propagandowa
wydana z na początku I wojny światowej.
Listopad 1914 r.
Muzeum Niepodległości w Warszawie

Russian propaganda postcard edited at the
beginning of WWI. November 1914.
The Museum of Independence in Warsaw

Pocztówka patriotyczna *Zmartwychwstająca Polska*
wydana w Krakowie. Rys. S. Tomaszewski, 1919 r.
Muzeum Niepodległości w Warszawie

Patriotic postcard *Resurrection of Poland* edited in
Cracow, drawing by S. Tomaszewski, 1919
The Museum of Independence in Warsaw

Pocztówka patriotyczna z symbolami powstańców
wydana ok. 1910 r.
Muzeum Niepodległości w Warszawie

Patriotic postcard with insurgent's emblems edited ca. 1910
The Museum of Independence in Warsaw

Druk telegramu z motywem patriotycznym. Lit. Antoni Rose 1913. Orzeł Biały i Pogoń. Wizerunek orła inspirowany godłem z kresu klasycyzmu.

Muzeum Niepodległości w Warszawie

Print of a telegram with a patriotic theme. Lit. Antoni Rose 1913. White Eagle and Pahonia (Pogoń). Image of an eagle inspired by a Neoclassical emblem.

The Museum of Independence in Warsaw

cierpienia Jezusa, czy wreszcie dający nadzieję na odrodzenie Polski Chrystus Zmartwychwstały. Najbardziej jednak wymownym symbolem tradycji narodowej był Orzeł Biały – znak państwowości polskiej, przedstawiany na kartach w różnorodny sposób.

W zbiorach Muzeum Niepodległości w Warszawie zgromadzono ok. 500 kart pocztowych o tematyce patriotycznej, pochodzących z lat 1900-1916. Na wielu z nich wizerunek orła jest głównym tematem, na innych orzeł jest jedynie ornamentem towarzyszącym przedstawianym scenom, portretom osób i symbolom narodowym. Na najwcześniejszych pocztówkach Orzeł Biały przedstawiany jest najczęściej w wersjach heraldycznych, tzn. na trójpolowym kartuszu herbowym w towarzystwie Pogoni i Archanioła – symboli Litwy i Rusi. Na niektórych kartusz zwieńczony jest koroną, której czasem towarzyszą czerwono-białe proporce, niekiedy z datami rozbiorów Rzeczypospolitej oraz powstań narodowych: 1792, 1794, 1830, 1863. Na kilku

cross, crown of thorns, referring to the suffering of Jesus, or the Resurrected Christ, who gives hope for the rebirth of Poland. However, the most meaningful symbol of national tradition was the White Eagle – the symbol of Polish statehood depicted on postcards in various ways.

The Museum of Independence in Warsaw has collected ca. 500 patriotic postcards from the years 1900-1916. On many of them the eagle is the main theme, whereas on others it serves only as an ornament accompanying the depicted scenes, portraits, and national symbols. On the earliest postcards the White Eagle is most often depicted in heraldic versions, i.e. on a three-field coat-of-arms cartouche accompanied by Pahonia and Archangel, symbols of Lithuania and Rus, respectively. On some postcards the cartouche is topped with a crown, sometimes accompanied by red and white streamers and dates of Partitions of Poland or national uprisings: 1792, 1794, 1830, 1863.

Druk telegramu z motywem patriotycznym, 1916. Tarcze herbowe z Orłem Białym i Pogonią. W centrum wizerunek orła zrywającego się do lotu – symbol nadziei na odzyskanie niepodległości. Muzeum Niepodległości w Warszawie

Print of a telegram with a patriotic theme 1916. Coats of arms depicting the White Eagle and Pahonia (Pogoń). The centre depicts a starting eagle - a symbol of hope for regaining independence. The Museum of Independence in Warsaw

kartach, w centralnej części kartusza lub nad nim widnieje wizerunek Matki Bożej z Dzieciątkiem. Niektóre z nich opatrzone są inwokacją do Matki Bożej Królowej Polski. Kartusz herbowy zastąpiony jest czasem tarczą z zatkniętymi zań panopliami, a wieńcząca go korona królewska – szyszakiem lub koroną cierniową, której towarzyszą łańcuchy i kajdany. Tarcza zwieńczona szyszakiem jest też tłem dla przedstawienia samodzielnego wizerunku orła z czasów królewskich. Kartusz z orłem lub orzeł jako ptak, umiejscawiany był na drzewcach kos obsadzonych na sztorc, pik, karabinów i broni siecznej. Na kilku kartach z koło 1910 roku widzimy orła w koronie, w którego rozpostarte skrzydła wkomponowano herby księstw, województw i miast polskich lub umiejscowiono je w bordiurze po jego bokach i nad nim. Z tego też okresu pochodzi seria pocztówek z herbami województw Rzeczypospolitej przed rozbiorem, których symbolem był często właśnie orzeł (czernichowskie, płockie, mazowieckie).

On several postcards, in the central part of the cartouche or above it, there is an image of Madonna and Child. Some of them come with an invocation to Blessed Virgin Mary the Queen of Poland. The coat-of-arms cartouche is sometimes replaced with a shield with panoplies attached to it, whereas the royal crown topping the cartouche – with a helmet or a crown of thorns accompanied by chains and shackles. The shield topped with a helmet is also a background for independent representation of the eagle from royal times. A cartouche with an eagle, or an eagle as a bird, would be placed on scythe shafts sticking up, as well as on pikes, rifles, and blade weapons. On several postcards from around 1910 we can see a crowned eagle whose widely spread wings are integrated in coats of arms of Polish duchies, provinces and cities, or placed on borders at the eagle's sides and above it. A series of postcards with coats of arms of Polish provinces before partitions also comes from this period. The eagle

Druk telegramu z motywem patriotycznym, pocz. XX w. Orzeł w tarczy herbowej inspirowany godłem z okresu klasycyzmu.
Muzeum Niepodległości w Warszawie

Print of a telegram with a patriotic theme 1910, early 20th century Eagle in a coat of arms inspired by a Neo-classical emblem.

The Museum of Independence in Warsaw

Druk telegramu z motywem patriotycznym, pocz. XX w. Secesyjna dekoracja telegramu, w podobnym duchu przetworzenie wizerunku Orła Białego z czasów Jagiellońskich.
Muzeum Niepodległości w Warszawie

Print of a telegram with a patriotic theme 1910, early 20th century Art Nouveau decoration of a telegram and a similarly modified representation of the White Eagle from the Jagiellonian period.

The Museum of Independence in Warsaw

Druk telegramu z motywem patriotycznym, pocz. XX w. Dwie tarcze herbowe z ze schematycznym rysunkiem Orła Białego.
Muzeum Niepodległości w Warszawie

Print of a telegram with a patriotic theme 1910, early 20th century Two coats of arms with a schematic drawing depicting the White Eagle.

The Museum of Independence in Warsaw

Na kartach świątecznych wizerunkiem orła zdobiono symbole bożonarodzeniowe i noworoczne lub wielkanocne. Dla zmylenia cenzury orzeł był też przedstawiany w postaci ptaka pozbawionego insygniów władzy, np. orzeł biały walczący z orłami czarnymi, jak łatwo się domyśleć, to walka orła polskiego z orłami państw zaborczych. Na pocztówkach z podobiznami bohaterów powstań narodowych, głównie Powstania Styczniowego, również wplataną pomiędzy portrety wizerunek orła i inne znaki narodowe. Rysunkom na kartach towarzyszą zwykle napisy: „Pozdrowienie polskie”, „Pozdrowienie z ...” (np. z Warszawy), „Jeszcze Polska nie zginęła”, „Boże, zbaw Polskę”, „Królowo Korony Polskiej, módl się za nami”, „Na intencję odrodzenia Polski”, a także fragmenty wierszy, nuty, pieśni o tematyce patriotycznej lub też życzenia z okazji świąt Bożego Narodzenia, Nowego Roku, Wielkiej Nocy, imienin i innych².

was often a symbol of these coats of arms (Czernichów, Płock, Mazovia). In the case of holiday cards, the image of the eagle was used to decorate Christmas, New Year and Easter symbols. To deceive censorship, the eagle was also depicted as a bird without insignia, e.g. a white eagle fighting against black eagles. It is not hard to guess that it represented the fight between the Polish eagle and that of partitioning powers. On the postcards with images of heroes of national uprisings, mainly January Uprising, the image of the eagle and other national symbols were put between the portraits. Drawings on the postcards were usually accompanied by captions: “From Poland with love”, “Best regards from ...” (e.g. Warsaw), “Poland is not yet lost”, “God save Poland”, “Queen of the Polish Crown, pray for us”, “To the rebirth of Poland”, as well as fragments of poems, notes, patriotic songs, or Christmas, New Year, Easter, name day and other wishes.².

² S. Ledóchowski, *Wstęp do systematyki pocztówki patriotycznej i jej ideowych uwarunkowań* [w:] *Aksjosemityka karty pocztowej*, red. P. Banaś, Wrocław 1992, s. 165-177.

² S. Ledóchowski, *Wstęp do systematyki pocztówki patriotycznej i jej ideowych uwarunkowań* [in:] *Aksjosemityka karty pocztowej*, edited by P. Banaś, Wrocław, 1992, p. 165-177.

Druk telegramu z motywem patriotycznym, pocz. XX w. Orzeł Biały pod wizerunkiem króla Bolesława Chrobrego.
Muzeum Niepodległości w Warszawie

Print of a telegram with a patriotic theme 1910, early 20th century White Eagle under the effigy of King Bolesław the Great.
The Museum of Independence in Warsaw

Druk telegramu z motywem patriotycznym, pocz. XX w. Tarcze z Orłem Białym i Pogonią flankujące rysunek symbolizujący przekazywanie wiedzy i tradycji.
Muzeum Niepodległości w Warszawie

Print of a telegram with a patriotic theme 1910, early 20th century Shields with the White Eagle and Pagonia (Pogon) flanking the representation symbolising the transfer of knowledge and tradition.
The Museum of Independence in Warsaw

Pocztówka patriotyczna *Orły na Wawelu* wydana przez Salon Malarzy Polskich w Krakowie, ok. 1920 r.
Muzeum Niepodległości w Warszawie

Patriotic postcard *Eagles on Wawel* edited by Polish Painters Club in Cracow, ca. 1920
The Museum of Independence in Warsaw

Pocztówka patriotyczna *Boże zbań Polskę* wydana przez Salon Malarzy Polskich w Krakowie w 1907 r.
Muzeum Niepodległości w Warszawie

Patriotic postcard *God save Poland*, edited by Polish Painters Club in Cracow, 1907
The Museum of Independence in Warsaw

Pocztówka patriotyczna *Apoteoza Kościuszki*,
mal. Adam Setkowicz, wydane ok. 1920 r.
Muzeum Niepodległości w Warszawie

Patriotic postcard *Apotheosis of Kosciuszko*,
painted by Adam Setkowicz, edited ca. 1920
The Museum of Independence in Warsaw

A. SETKOWICZ.

APOTEOZA KOŚCIUSZKI.
APOTHÉOSE DE KOŚCIUSZKO.

Pocztówka patriotyczna
Z powinszowaniem Nowego Roku!,
rys. Zygmunt Brudziński, 1907 r.
Muzeum Niepodległości w Warszawie

Patriotic postcard
Happy New Year!
drawing by Zygmunt Brudziński, 1907
The Museum of Independence in Warsaw

Przed I wojną światową oraz tuż po jej wybuchu w 1914 roku, orzeł coraz częściej przedstawiany był samodzielnie w postaci heraldycznej jako symbol odradzającej się Polski, zwykle w towarzystwie flagi narodowej oraz innych symboli patriotycznych albo jako ptak towarzyszący różnym postaciom symbolizującym skład społeczny narodu polskiego: Krakusowi z szablą, sokolnikowi, chłopu z kosą, strzelcowi ze sztandarem, legionście z biało-czerwoną flagą, personifikacji Polonii z kajdanami zerwanymi właśnie przez orła. Wizerunek orła widzimy też na sukniach postaci alegorycznych; symbolizujących Koronę otaczającą ramionami swoje dzieci: Ruś i Litwę, Polską Macierz Szkolną, Polonię zrywającą kajdany i zmartwychwstającą oraz na sztandarach towarzyszących innym elementom dekoracyjnym lub niesionych przez Krakusa, sokolnika, legionistę.

Stefan Granke wydał na początku wojny w Warszawie serię pocztówek, będących ilustracją do Odezwy Zwierzchniego Wodza Naczelnego – cara Mikołaja – z 14 sierpnia 1914 roku, nawołującej Polaków do udziału w wojnie po stronie rosyjskiej. W zbiorach muzealnych znajdują się dwie karty przedstawiające żołnierza rosyjskiego i polskiego Krakusa, uwalniających Orła Białego z kamiennego grobowca. Niebawem powstały kolejne warianty tej pocztówki: orzeł uwalniany przez żołnierzy polskiego i austriackiego albo samotnie – przez polskiego sokolnika. Jeszcze inna wersja przedstawia wychodzącą z grobu kobietę w powłóczyściej szacie z koroną na głowie, personifikującą zmartwychwstającą Polskę, której towarzyszy rozpoczynający skrzydła orzeł.

Wśród zgromadzonych w Muzeum pocztówek z przedstawieniami orła znajdują się karty zaprojektowane przez często dziś już zapomnianych, a na przełomie XIX i XX wieku znanych i popularnych artystów, jak: Kajetan Saryusz Wolski, Walery Eliaz Radzikowski, Stanisław Eliaz Radzikowski, Z. Skawiński czy litografów: Karol Kranikowski, Franciszek Zieliński. Pocztówki te produkowane były w znanych zakładach prowadzonych przez Polaków, jak np.: Stefan Wierusz Niemojewski we Lwowie, Towarzystwo Szkoły Ludowej w Krakowie, Krajowy Dom Wydawniczy, Wydawnictwo i Skład Hurtowy Ilustrowanych Kart Poczтовых w Warszawie, drukarnia i księgarnia Michała Arcta w Warszawie, wydawnictwo Stefana Granke w Warszawie, drukarnia i stereotypia Władysława Ludwika Anczyca w Krakowie, drukarnia Henryka Frista i jego wydawnictwo Salon Malarzy Polskich

Before World War I and right after its outbreak in 1914, the eagle was more and more often depicted independently in heraldic form as a symbol of Poland being reborn, usually accompanied by the national flag and other patriotic symbols, or as a bird accompanying various individuals representing different classes of the Polish society: *Krakus* (light cavalry) with a sabre, a falconer, a peasant with a scythe, a rifleman with a banner, a legionary with white and red flag, personification of Polish diaspora with shackles broken by the eagle. We can also see the image of the eagle on dresses of allegorical characters, who symbolize the Crown opening its arms for its children: Rus, Lithuania, Polish Educational Society, Polish diaspora breaking the shackles and being resurrected, and on banners accompanying decorative elements or carried by a *Krakus*, falconer, or legionary.

At the beginning of war, Stefan Granke issued in Warsaw a series of postcards illustrating the address of Commander-in-Chief, tsar Nicholas II, of 14th August 1914, calling on Poles to take part in the war on Russia's side. The museum's collection includes two postcards depicting a Russian soldier and a Polish *Krakus* releasing the White Eagle from a stone tomb. Other versions of the postcard soon came out: the eagle was freed by a Polish and Austrian soldier, or independently by a Polish falconer. Yet another version depicts a woman in a trailing dress emerging from a tomb with a crown on her head, personifying the resurrected Poland and accompanied by an eagle with widely spread wings.

The Museum's collection includes postcards depicting the eagle, which were designed by artists who are forgotten today but were well known at the turn of the 19th century. These include: Kajetan Saryusz Wolski, Walery Eliaz Radzikowski, Stanisław Eliaz Radzikowski, Z. Skawiński, or lithographers: Karol Kranikowski, Franciszek Zieliński. The postcards were produced in facilities run by Poles, such as: Stefan Wierusz Niemojewski in Lviv, Towarzystwo Szkoły Ludowej (People's School Society) in Krakow, Krajowy Dom Wydawniczy (National Publishing House), Wydawnictwo i Skład Hurtowy Ilustrowanych Kart Poczтовых (Publishing House and Wholesale Depot of Illustrated Postcards) in Warsaw, the Michał Arct printing house and bookstore in Warsaw, Stefan Granke's publishing house in Warsaw, Władysław Ludwik Anczyca's printing house and stereotypy in Krakow, Henryk Frist's printing house and his publishing house Salon Malarzy Polskich (Polish Painters Lounge)

w Krakowie, zakłady graficzne Franciszka Ziółkowskiego w Pleszewie, W. Krzeptowskiego w Krakowie, Stanisława Tomaszewskiego w Krakowie, Franciszka Karpowicza w Warszawie.

O wadze jaką przykładali twórcy pocztówek do ich znaczenia, co wynikało z wiary w moc ich oddziaływania jest wydana w 1910 roku, nakładem Towarzystwa Szkoły Ludowej w Krakowie, seria kart *Wizerunki orła białego w ich dziejowym rozwoju*, które zebrał i zestawiał Stanisław Eliaz Radzikowski. Sprzedawano je w specjalnych kopertach z wymownym nadrukiem:

Rzemieślnik polski często posługuje się orłem polskim jako ornamentem, a że go nie zna dokładnie, więc nasz piękny znak narodowy bywa nieraz potwornie wynaturzony i zgoła nawet do orła polskiego niepodobny. Wiele przedmiotów z odznakami wyrabiają Prusacy, więc o zgrozo! I orzeł najczęściej bywa pruski, z czarnego na biały przemalowany. Towarzystwo Szkoły Ludowej podjęło zadanie: wydawanie wizerunków orła polskiego na podstawie poszukiwań ściśle naukowych. Ze starych ksiąg, sztandarów, dekoracji architektonicznych itp. Zebrano co najcharakterystyczniejsze postacie i ułożono je w porządku wieków. Każda epoka wycisnęła swoje piętno, każdy styl uwydatnił się silnie na rysunku orła polskiego. Niech te drogie orły nasze wylecą w świat, niech dotrą do polskiego rzemieślnika i fabrykanta, niech wyrugują tandetę pruską i dają świadectwo naszego istnienia i siły odpornej³.

Wzorce te wykorzystywane były dla budowania patriotyzmu w społeczeństwie polskim, podczas działań wojennych w latach 1914-1920, dla tworzenia jedności narodowej w odbudowującym się po rozbiorach niepodległym państwie, a także podczas II wojny światowej oraz w walce o ustrój demokratyczny w schyłkowym okresie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.

in Krakow, as well as printing houses of Franciszek Ziółkowski in Pleszew, W. Krzeptowski in Krakow, Stanisław Tomaszewski in Krakow, and Franciszek Karpowicz in Warsaw.

A series of postcards titled *Images of the White Eagle across the Ages*, compiled by Stanisław Eliaz Radzikowski and issued in 1910 by the People's School Society in Krakow, shows the importance attached to postcards by its authors, who believed in their influence. They were sold in special envelopes with a very telling text:

A Polish craftsman often uses the Polish eagle as an ornament. And as he may not know, our beautiful national symbol is sometimes terribly twisted and not even similar to the Polish eagle. And – my goodness! – many items with the symbol are produced by Prussians! Thus, the eagle is most often Prussian, painted white to cover black. The People's School Society has undertaken the task of publishing images of the Polish eagle based on purely scientific research. We use old books, banners, architectural ornaments etc. The most characteristic historical figures have been compiled and arranged chronologically. Every age and style left its clear mark on the Polish eagle. Let our precious eagles fly across the world, let them reach a Polish craftsman and manufacturer, let them eradicate Prussian rubbish and give evidence of our existence and resilience³.

These values were used to build patriotism in the Polish society during the wars of 1914-1920, to ensure national cohesion in a state which regained its independence after the partitions, as well as during World War II and the struggle for democratic change in the collapsing Polish People's Republic.

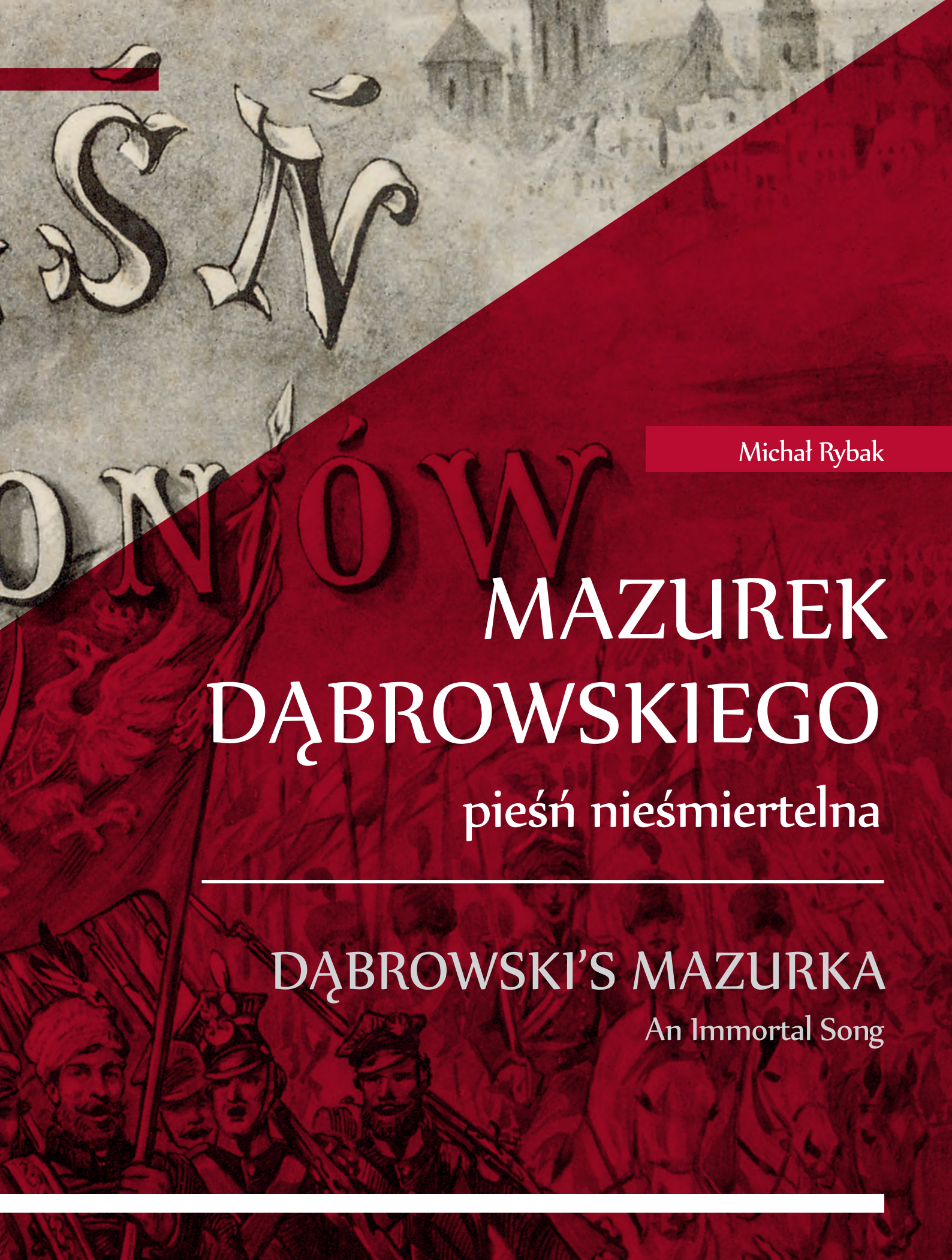
³ P. Banaś, *Orbis Pictus. Świat dawnej karty pocztowej*, Wrocław 2005, s. 221-222.

³ P. Banaś, *Orbis Pictus. Świat dawnej karty pocztowej*, Wrocław, 2005, p. 221-222.

PIE

LEGIO

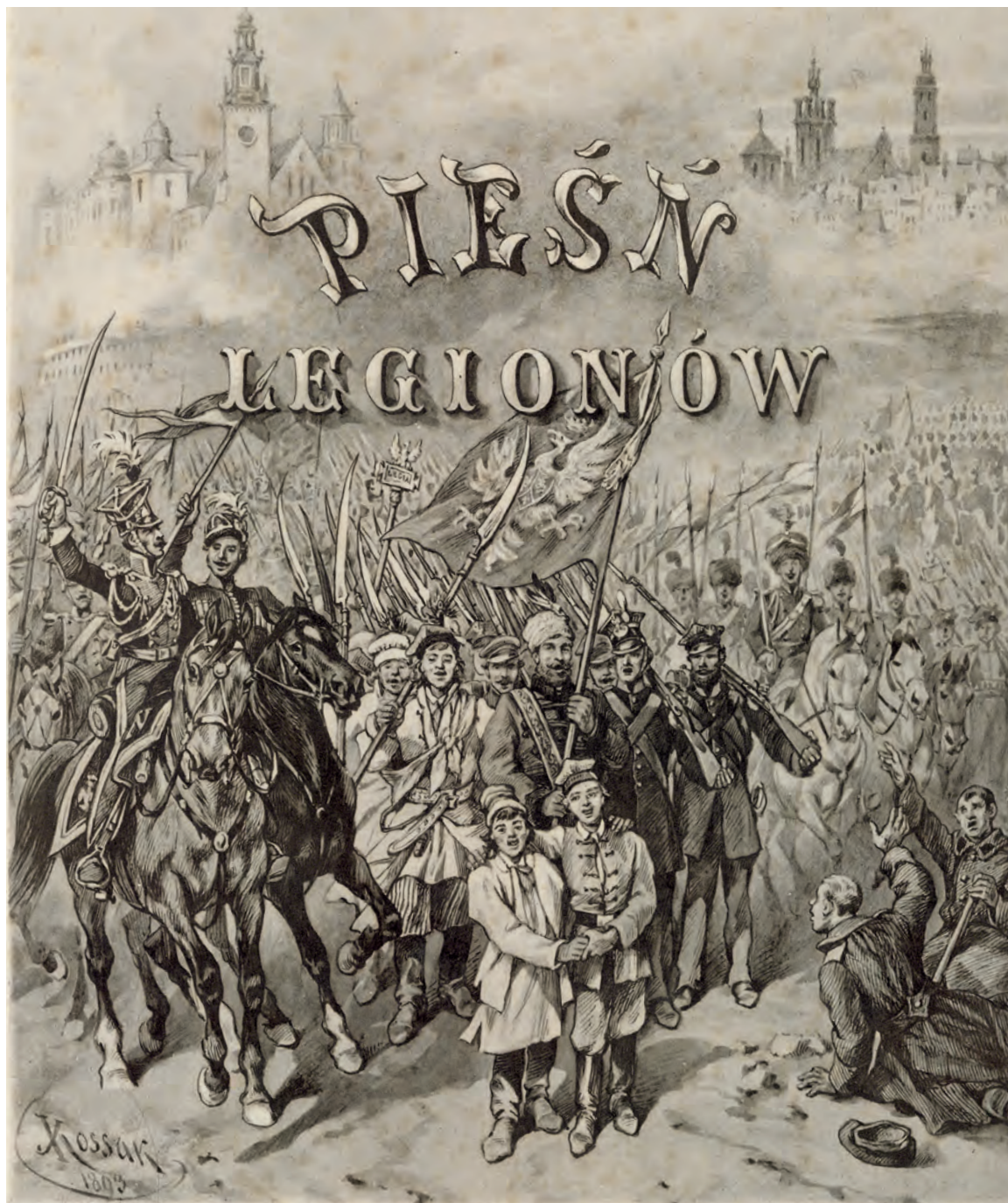

Michał Rybak

MAZUREK
DĄBROWSKIEGO
pieśń nieśmiertelna

DĄBROWSKI'S MAZURKA
An Immortal Song

Pieśń Legionów,
rys. Juliusz Kossak, 1893. Karta tytułowa.
Muzeum Niepodległości w Warszawie

Pieśń Legionów (Song of the Polish Legions),
drawing by Juliusz Kossak, 1893. Title page.
The Museum of Independence in Warsaw

Polish national anthem in the minds of Poles is the most recognisable patriotic song. Nowadays it is sung during mass events and celebrations of important historical anniversaries. From a historical perspective, Poles sang it during national uprisings, insurgencies, and World War I and II.

In the minds of Poles, the Polish national anthem is the most recognisable patriotic song. Nowadays it is sung during mass events and celebrations of important historical anniversaries. From a historical perspective, Poles sang it during national uprisings, insurgencies, and World War I and II.

Circumstances of writing the lyrics of *Dąbrowski's Mazurka* are related to a ceremony preceding the departure of Polish legions under the command of general Jan Henryk Dąbrowski. On 21st July 1797, the founder of Polish Legions met in Milan, Italy, with Napoleon Bonaparte. Poles fighting at the French Emperor's side believed they could regain the longed-for independence.

The author of lyrics of the "immortal song" was Józef Wybicki, a Polish writer and politician, head of the Legions' propaganda unit, serving under general Jan Henryk Dąbrowski. The lyrics were written in 1797 in Reggio Emilia, Italy¹.

For many years, historians had been claiming that the author was Michał Kleofas Ogiński. In 1938, Włodzimierz Późniak, a Polish musicologist, refuted this claim based on piano marches discovered in Gesellschaft der Musicfreunde library in Vienna, whose musical form did not correspond to the Polish anthem. Zbigniew Adriański argued that the style of the discovered pieces of music corresponded to *mazurka*, a folk song from Podlachia region². Lucjan Kamieński, who studies the Polish anthem, argues that *mazurka* originates from the western or northern Poland. He does not name the author, though, claiming that the national anthem "was written by the nation itself", which suggests collective work³.

The song of Polish Legions in Italy was for the first time publicly performed on 16th July 1797 during celebration of anniversary of the fall of the Bastille⁴. After a mass said in a church in Reggio Emilia in Italy the celebrations continued on the square in front of the church. They were attended by the local community. Józef Wybicki, author of the *mazurka's* lyrics, was proud of his work carrying enormous patriotic and emotional charge. *Przewodnik Encyklopedyczny* edited by Julian Krzyżanowski says that the patriotic song was allegedly sung by the author himself⁵.

Okoliczności napisania słów *Mazurka Dąbrowskiego* wiązały się z uroczystością poprzedzającą wyjazd polskich legionów pod dowództwem gen. Jana Henryka Dąbrowskiego. 21 lipca 1797 r. twórca Legionów Polskich we Włoszech spotkał się w Mediolanie z Napoleonem Bonaparte. Polacy walczący u boku cesarza Francuzów wierzyli, że mogą odzyskać upragnioną niepodległość.

Autorem słów „pieśni nieśmiertelnej” był Józef Wybicki, polski pisarz i polityk, szef propagandy Legionów u boku gen. Jana Henryka Dąbrowskiego. Tekst został napisany w lipcu 1797 r. w miejscowości Reggio Emilia we Włoszech¹.

Historycy przez wiele lat za kompozytora uznawali Michała Kleofasa Ogińskiego. W 1938 roku polski muzykolog Włodzimierz Późniak obalił tezę o autorstwie pieśni patriotycznej wybitnego kompozytora na podstawie odkrytych w wiedeńskiej bibliotece Gesellschaft der Musicfreunde marszy na fortepian, które nie nawiązywały w swojej formie muzycznej do hymnu polskiego. Zbigniew Adriański wysunął tezę, że muzyka nawiązuje swoją stylistyką do ludowej pieśni *mazurka* pochodzącego z okolic Podlasia². Lucjan Kamieński, badacz hymnu polskiego jest zdania, że mazurek pochodzi z okolic Polski zachodniej lub północnej. Nie podaje autora, ale według niego hymn narodowy „wyśpiewał sobie sam naród”, dając tym hipotezę o autorze zbiorowym³.

Pieśń Legionów Polskich we Włoszech po raz pierwszy została publicznie wykonana 16 lipca 1797 roku, podczas święta upamiętniającego kolejną rocznicę zburzenia Bastylia⁴. Po mszy świętej odprawianej w kościele Reggio Emilia we Włoszech uroczystość kontynuowano na placu przed kościołem. W obchodach brała udział lokalna społeczność regionu. Józef Wybicki, autor słów *mazurka* był dumny ze swojego dzieła, posiadającego niezwykle ładunek emocjonalno-patriotyczny. W *Przewodniku Encyklopedycznym* pod

¹ *Pieśń nieśmiertelna*, Poznań 2007, s. 27.

² Z. Adriański, *Złota księga pieśni polskich*, Warszawa 1997, s. 10.

³ *Pieśń nieśmiertelna*, op. cit., s. 38.

⁴ *Pieśń nieśmiertelna*, op. cit., s. 28.

¹ *Pieśń nieśmiertelna*, Poznań, 2007, p. 27.

² Z. Adriański, *Złota księga pieśni polskich*, Warsaw, 1997, p. 10.

³ *Pieśń nieśmiertelna*, op. cit., p. 38.

⁴ *Pieśń nieśmiertelna*, op. cit., p. 28.

⁵ *Przewodnik Encyklopedyczny*, edited by J. Krzyżanowski, Warsaw, 1984, vol. 1.

*Pieśń Legionów: Marsz, marsz Dąbrowski,
z ziemi włoskiej do Polski,
rys. Juliusz Kossak, 1893.,
Muzeum Niepodległości w Warszawie*

*Pieśń Legionów: Marsz, marsz Dąbrowski, z ziemi
włoskiej do Polski (Song of the Polish Legions: Onwards,
Dąbrowski, from Italy to Poland),
drawing by Juliusz Kossak, 1893,
The Museum of Independence in Warsaw*

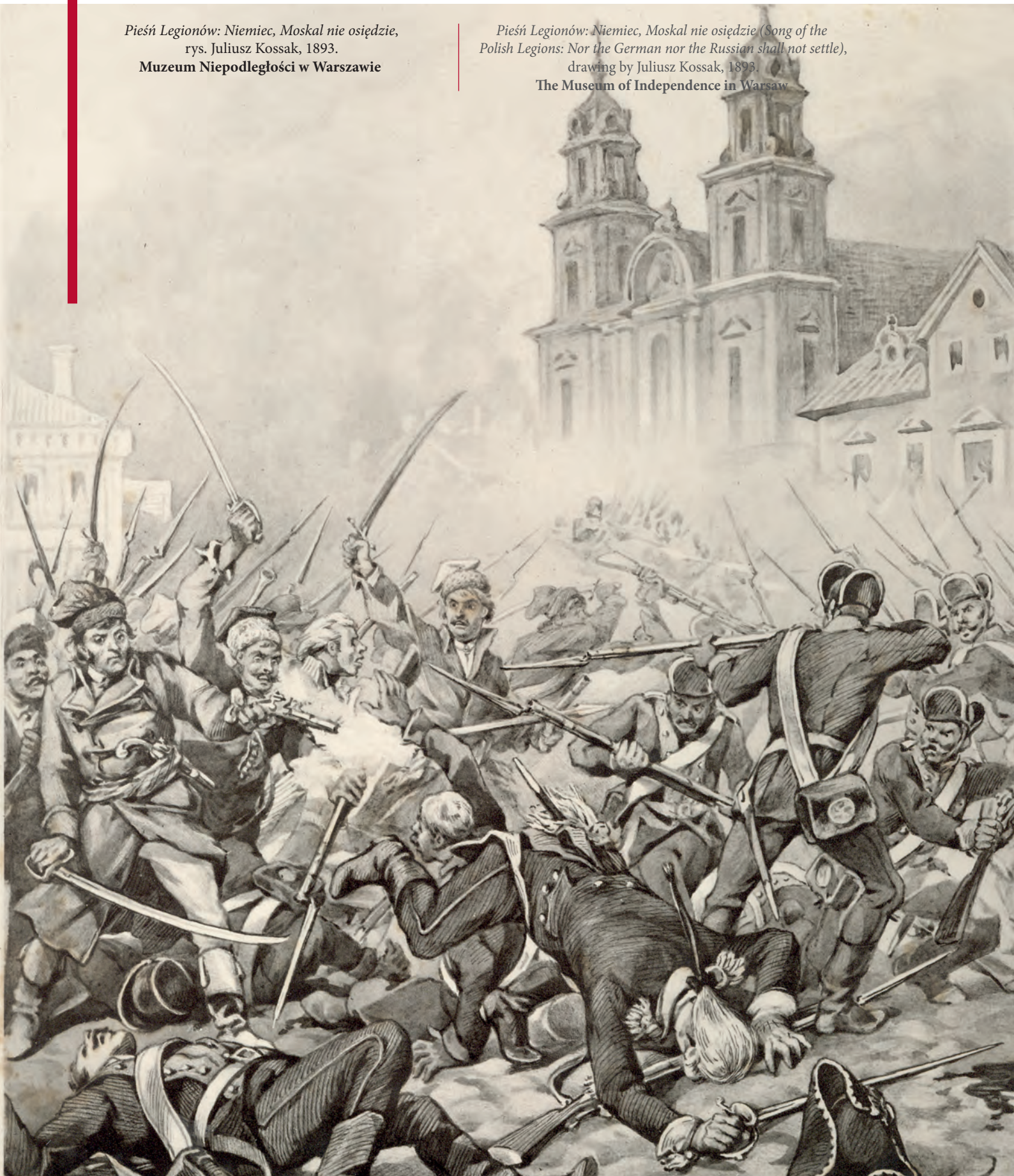
Pieśń Legionów: Jak Czarniecki po szwedzkim zaborze,
rys. Juliusz Kossak, 1893.
Muzeum Niepodległości w Warszawie

Pieśń Legionów: Jak Czarniecki po szwedzkim zaborze
(*Song of the Polish Legions: Like Czarniecki after*
the Swedish occupation),
drawing by Juliusz Kossak, 1893.
The Museum of Independence in Warsaw

Pieśń Legionów: Niemiec, Moskal nie osiedzie,
rys. Juliusz Kossak, 1893.
Muzeum Niepodległości w Warszawie

*Pieśń Legionów: Niemiec, Moskal nie osiedzie (Song of the
Polish Legions: Nor the German nor the Russian shall not settle),*
drawing by Juliusz Kossak, 1893.
The Museum of Independence in Warsaw

*Pieśń Legionów: Mamy raclawickie kosi,
Kościuskę Bóg pozwoli,
rys. Juliusz Kossak, 1893.*
Muzeum Niepodległości w Warszawie

*Pieśń Legionów: Mamy raclawickie kosi, Kościuskę
Bóg pozwoli" (Song of the Polish Legions: We have the
scythes from Raclawice, Kościuszko, by God's will),
drawing by Juliusz Kossak, 1893.*
The Museum of Independence in Warsaw

red. Juliana Krzyżanowskiego jest zawarta wzmianka, jakoby pieśń patriotyczną odśpiewał sam autor *Mazurka Dąbrowskiego*⁵.

Utwór od samego początku został przyjęty z należytych uznaniem przez Legiony Dąbrowskiego. Na początku 1798 roku śpiewany był przez Polaków na terenie trzech zaborów.

Po zakończeniu I wojny światowej i odzyskaniu przez Polskę niepodległości, *Mazurek Dąbrowskiego* stał się oficjalnie, od 26 lutego 1927 roku, hymnem narodowym. Tekst został zmieniony za sprawą nowych okoliczności, w jakich znalazła się Niepodległa Ojczyzna.

Pierwsza zwrotka nawiązuje do ostatniego rozbioru Polski dokonanego przez Rosję, Prusy i Austrię, oraz wiary Polaków, że Rzeczpospolita odrodzi się niczym „feniks z popiołów”. Druga strofa podkreśla osobę Napoleona Bonaparte, za sprawą którego legioniści podążający z zachodu Europy przyniosą Polsce niepodległość. Trzecia zwrotka przywołuje postać Stefana Czarnieckiego, wybitnego wodza, który starał się uchronić Rzeczpospolitą przed klęską podczas potopu szwedzkiego. Czwarta strofa była głosem dla Polaków rozproszonych po całym świecie, że zbliżają się polskie wojska. Bijące tarabany głoszą zwycięstwo i przyszłą suwerenność Rzeczpospolitej. W oryginalnym tekście strof jest więcej, a sama pierwsza, tytułowa podkreśla, że „Jeszcze Polska nie umarła, kiedy my żyjemy. Co nam obca moc wydarła, szablą odbijemy”.

Po każdej zwrotce Józef Wybicki dodawał refren, podkreślający wiarę polskich emigrantów w odrodzenie ojczyzny i „złączenie się z narodem”⁶.

W kopii rękopisu utworu Józefa Wybickiego, zawarta jest zwrotka o bohaterskich czynach Tadeusza Kościuszki w bitwie pod Raclawicami, podczas insurekcji 1794 roku, a także strofa mówiąca o ogólnonarodowej zgodzie, która pozwoli Polakom obronić się przed zaborcami⁷.

Zbigniew Adriański w *Złotej księdze pieśni polskich* podkreśla, że utwór odznacza się prostą, szczerą, demokratyczną i niezwykłą formą i treścią. „Nie słaui króla lub cesarza, nie wywyższa swojego narodu nad inne. Mówi o naszej historii językiem zwykłej żołnierskiej piosenki”⁸.

Polski hymn narodowy stał się podstawą do powstania innych słowiańskich hymnów i pieśni. Słowacy,

From the very beginning the piece was appreciated by Dąbrowski's Legions. In early 1798 it was sung by Poles in all three partitions.

Following the end of World War I and Poland regaining independence, *Dąbrowski's Mazurka* officially became the national anthem on 26th February 1927. The lyrics were changed due to the new circumstances which the independent Poland had found itself in.

The first stanza refers to the last partition of Poland, made by Russia, Prussia and Austria, and to Poles' belief that Poland shall arise like phoenix from the ashes. The second stanza speaks of Napoleon Bonaparte, under whose charge the legionaries coming from Western Europe would bring independence to Poland. The third stanza remembers Stefan Czarniecki, a distinguished commander who tried to protect Poland against failure during the Swedish Deluge. The fourth stanza serves as a message for Poles scattered across the world, informing them that the Polish troops are coming. The beating tarabans announce the victory and future independence of Poland. The original text contains more stanzas, and the first one says that “Poland has not yet died so long as we still live. What the alien power has seized from us, we shall recapture with a sabre”.

After each stanza Józef Wybicki added a chorus to emphasize the faith of Polish emigrants in the rebirth of Poland and in “rejoining the nation”⁶.

The copy of the manuscript of Józef Wybicki's piece includes a stanza on heroic deeds of Tadeusz Kościuszko in the Battle of Raclawice during the uprising of 1794, as well as a stanza on national concord to enable Poles to defend themselves against the partitioning powers⁷.

In his *Złota księga pieśni polskich* (The Golden Book of Polish Songs), Zbigniew Adriański stresses that the piece is simple, sincere, democratic and extraordinary in terms of form and content. “It does not praise the king or emperor and does not put the Polish nation above others. It speaks about our history using the language of a plain soldier's song”⁸.

The Polish national anthem has inspired other Slavic anthems and songs. Based on its lyrics, the Slovaks, Sorbs, Croats, and Ukrainians created their

⁵ Przewodnik Encyklopedyczny pod red. J. Krzyżanowskiego, Warszawa 1984, t. 1.

⁶ *Pieśń nieśmiertelna*, op. cit., s. 34.

⁷ *Pieśń nieśmiertelna*, op. cit., s. 35.

⁸ Z. Adriański, *Złota księga pieśni polskich*, op. cit., s. 10.

⁶ *Pieśń nieśmiertelna*, op. cit., p. 34.

⁷ *Pieśń nieśmiertelna*, op. cit., p. 35.

⁸ Z. Adriański, *Złota księga pieśni polskich*, op. cit., p. 10.

Pieśń Legionów: Słuchaj jeno, pono nasi biją w tarabany,
rys. Juliusz Kossak, 1893.
Muzeum Niepodległości w Warszawie

Pieśń Legionów: Słuchaj jeno, pono nasi biją w tarabany
(*Song of the Polish Legions: Listen, it would be our people beating the drums*), drawing by Juliusz Kossak, 1893.
The Museum of Independence in Warsaw

Łużycanie, Chorwaci, Ukraińcy zapożyczając nasz tekst stworzyli własne utwory, o ludzaco podobnych do naszego hymnu tytułach: *Hej, Słowianie* czy *Jeszcze Łużyce nie zginęły*, *Jeszcze Chorwacja nie umarła* czy *Jeszcze, nie umarła Ukraina*.

Słowa pieśni Legionów Polskich odnosiły się bezpośrednio do ważnych wydarzeń z dziejów polskiego oręża oraz do współczesnych Wybickiemu dowódców, w których pokładano nadzieję na przywrócenie suwerenności państwa polskiego.

own songs, with confusingly similar titles: *Hey, Slavs*, *Lusatia Is Not Yet Lost*, *Croatia Is Not Yet Lost*, or *Ukraine Is Not Yet Lost*.

Lyrics of the Polish Legions' song referred directly to major events in the history of military and to the generals contemporary to Wybicki, of whom people had hopes to restore Polish independence.

MARYNARK

Andrzej Kotecki

BANDERA POLSKA

Zarys historii

POLISH MARITIME FLAG

A Historical Outline

Plakat *Morze – duma Polski Ludowej.*
Czujnie bandery strzeż narodowej,
proj. J. Kirilenko
Muzeum Niepodległości w Warszawie

Poster *Morze – duma Polski Ludowej.*
Czujnie bandery strzeż narodowej
(*Sea - the pride of Polish People's Republic.*
Guard vigilantly the national flag,
design by J. Kirilenko
The Museum of Independence in Warsaw

Plakat *Marynarka Wojenna, wierna straż [...],* 1954
Muzeum Niepodległości w Warszawie

Poster *Marynarka Wojenna, wierna straż*
(*The Navy, the Faithful Guard*) [...], 1954
The Museum of Independence in Warsaw

Tradycja morska stworzyła na przestrzeni dziejów ludzkości bogatą obyczajowość. I chociaż każda społeczność ukształtowała własny ceremoniał morski, to jednak jego podstawowe zasady są identyczne pod każdą szerokością geograficzną. Jednym z jego najważniejszych elementów są zasady obowiązujące przy oznaczaniu przynależności państwowej danej jednostki za pomocą bandery. Obowiązują one zarówno w odniesieniu do jednostek cywilnych, czyli statków, jak i wchodzących w skład flot wojennych, czyli okrętów.

Tradycji takiego oznaczania statków należy doszukiwać się w czasach starożytnych. W basenie Morza Śródziemnego nie było zróżnicowanych konstrukcyjnie jednostek pływających. Ponadto, te same, w zależności od potrzeb, były wykorzystywane do celów transportowych czy militarnych. Nie było również systemów łączności. Dlatego jednym z podstawowych elementów wyróżniających były barwy umieszczone na żaglach, np. poziome lub pionowe pasy, różnorodne wzory geometryczne itp. Wraz z rozwojem cywilizacyjnym symbolika ta była wzbogacana o nowe symbole – proporce, które z czasem przerodziły się w znaki przynależności państwowej lub armatorskiej.

Materialnym świadectwem tego rozwoju jest pierwszy znany dokument, który normalizował to zagadnienie, czyli zbiór praw morskich *Consodato del mare*. Powstał on w Barcelonie na przełomie XIII i XIV w. Dokument ten odegrał niewątpliwie istotną rolę w rozwoju pierwszej europejskiej organizacji handlowej, jaką była Hanza. Na interesującym nas obszarze basenu Morza Bałtyckiego obowiązywało ono pod nazwą *Prawo miasta Visby*. A skoro funkcjonowało na terenie Hanzy, to również i miasta polskie, a szczególnie portowe były nim objęte¹.

Nim jednak w pełnym wymiarze zasady te mogły obowiązywać na terytorium ówczesnej Rzeczypospolitej, należało uporać się z panowaniem krzyżackim nad dolnym biegiem i ujściem Wisły, rzeki, która stanowiła główną oś komunikacyjną, a więc i transportową średniowiecznej Polski. Dopiero rok 1466, w którym został zawarty II pokój toruński przywrócił panowanie Polski nad południowym wybrzeżem Bałtyku.

Wspomniany powyżej pokój kończył prowadzoną przez Kazimierza Jagiellończyka wojnę 13-letnią z Zakonem Krzyżackim. Zmagania militarne toczyły się głównie na lądzie. Miała ona również swój epizod

Throughout the history of mankind maritime tradition has brought with it a wide variety of customs. While individual communities developed their own maritime ceremonies, the main principles have remained the same in every latitude. One of the most important elements of the ceremonies are the principles of marking the nationality of a given vessel using a maritime flag. The principles apply both to civilian vessels, i.e. boats, and vessels forming the navy, i.e. ships.

The tradition of such marking of ships dates back to ancient times. In the Mediterranean Basin, the design of vessels was not diverse. The same vessels were used for transport and military purposes, as needed. There were no communications systems either. Therefore, one of the main distinguishing elements were the colours placed on sails, e.g. vertical or horizontal stripes, various geometric patterns etc. As civilisation advanced, this symbolism was expanded with new elements, e.g. streamers, which over time evolved into nationality or ship owner's symbols.

The material evidence of this development is *Consodato del mare*, a set of maritime rules, the first known document which regulated this issue. It was produced in Barcelona at the turn of the 13th and 14th century. Undoubtedly, the document played an important role in the development of *Hansa*, Europe's first trade organisation. In the Mediterranean Basin the document was titled *Law of the Town of Visby*. And as the law was in force in *Hansa*, it also applied to Polish towns, especially ports¹.

But until the rules could be applied to the full extent on the territory of the then Poland, the country had to deal with Teutonic Order's control of the lower reaches and mouth of Vistula, the river which constituted a main transport route of medieval Poland. It was only in 1466, the year of the Second Peace of Thorn, when Poland regained control of the southern coast of the Baltic.

The said peace ended the Thirteen Years' War waged by Casimir IV Jagiellon against the Teutonic Order. Military operations took place mainly on land. But the war also had a maritime episode. And it should be added here that it played a significant role in the ultimate success of the Polish side. The battle was fought on 5th September 1463 in the Vistula Lagoon.

¹ S. K. Kuczyński, *Dawne bandery polskie*, „Nautologia”, 1971, nr 1, s. 1.

¹ S. K. Kuczyński, *Dawne bandery polskie*, [in:] *Nautologia*, 1971, No. 1, p. 1.

morski. I trzeba tutaj dodać, że odegrał on niepoślednią rolę w końcowym sukcesie strony polskiej. Bitwa została stoczona 5 września 1463 r. na Zalewie Wiślanym. W tym dniu połączona flota trzech miast pruskich – Gdańsk, Elbląg i Braniewo, w sile 26 okrętów dowodzonych przez rajcę Mathiasa Colmenera i kapra Wincentego Stolle, rozgromiła flotę krzyżacką w liczbie 44 jednostek. Jako że było to pierwsze tak ważne starcie floty polskiej, przyjrzyjmy się znakom, pod jakimi walczyły polskie jednostki. Niewątpliwie na ich masztach powiewały bandery z herbami miast. Były one umieszczone na czerwonym lub biało-czerwonym tle. Ten układ barw był niezwykle mocno osadzony w średniowiecznej heraldyce polskiej. Toteż nic dziwnego, że po dziś dzień ten właśnie zestaw barw stanowi o polskiej tożsamości narodowej.

W przypadku wspomnianej powyżej bitwy, nie ma jeszcze mowy o banderze królewskiej. Trudne jest ustalenie czasu pojawienia się takiego znaku na polskich okrętach. Niestety, tkanina to materiał bardzo nietrwały. Tym bardziej, że były one używane w niekorzystnych dla niej warunkach, jakie panują w środowisku morskim. Takie czynniki jak kontakt ze słoną wodą czy skrajnie zmieniające się warunki atmosferyczne, w znacznym stopniu wpływały na zużycie materiału. Z tych względów nie jest nam znany zachowany żaden egzemplarz bandery z dawnych wieków. Mając to na uwadze musimy zadać sobie pytanie: czy jesteśmy w stanie określić czas w naszych morskich dziejach, w którym nad wodami Bałtyku załopotała polska bandera?

Kontynuatorem polityki morskiej państwa był kolejny władca, ostatni z Jagiellonów Zygmunt August. Od 1562 r. „strażnicy morza”, czyli kaprowie królewscy, podnoszą kolejny znak na swych okrętach. Otóż za panowania tego króla zostaje wprowadzona bandera królewska, zwana też proporcem królewskim. Nie można w chwili obecnej jednoznacznie określić jej wyglądu. Możemy jedynie domniemywać, że był to biały płat tkaniny z widniejącym na nim złotym monogramem królewskim S.A. – Sigismundus Augustus.

Wprowadzenie obok bandery narodowej, drugiego wyznacznika – bandery królewskiej – miało na celu odróżnienie jednostek cywilnych, będących własnością kupca, obywatela państwa, od tych, które były państwowymi, czyli należącymi do króla. Drugą zmianą wprowadzoną w tamtym czasie, było zróżnicowanie miejsca ich podnoszenia na okręcie. Nadrzędną zasadą była ranga bandery narodowej – ta była podnoszona

On that day the allied fleet of three Prussian cities – Gdańsk, Elbląg, and Braniewo – with 26 ships, led by councillor Mathias Colmener and privateer Wincenty Stolle, crushed the Teutonic fleet of 44 ships. As it was the first such important battle of the Polish fleet, let us look at the symbols under which the Polish ships fought. Undoubtedly, they had flags with the cities' coats of arms on their masts. They were placed against a red or white-and-red background. Such set of colours was deeply rooted in the heraldry of medieval Poland. Therefore, it is no wonder that even today this very set of colours defines the Polish national identity.

In the case of the said battle, we cannot yet talk of a royal flag. It is hard to determine the time when such symbol appeared on the Polish ships. Unfortunately, fabric is a material of very poor durability. The more so that it was used in harsh conditions of the sea. Factors such as contact with seawater or extremely changeable weather conditions had a significant impact on the material's durability. For these reasons, not a single flag from the past survived. Bearing this in mind, we must ask ourselves a question: are we able to determine the period in our maritime history when the Polish flag waved on the Baltic Sea waters?

The country's maritime policy was continued by Sigismund II Augustus, the last of the Jagiellonians. In 1562 the “guardians of the sea”, or royal privateers, raised another flag on their ships. During Sigismund's reign, a royal flag (also referred to as streamer) is introduced. Today it is impossible to unambiguously determine its appearance. We may only assume that it was a white piece of fabric with a golden royal monogram “S.A.” for Sigismundus Augustus.

Introduction of another distinguishing mark, i.e. the royal flag, in addition to the national flag was aimed at differentiating between civilian vessels being the property of merchants, i.e. citizens, and state ones owned by the king. Another change introduced at the time concerned the place of raising the flag on the ship. The main criterion was the rank. The national flag was raised on the main mast, which constituted the highest point on the ship. The second in rank was the royal streamer waving on the foremast. The rear mast, i.e. mizzen-mast, was reserved for the Gdańsk flag, as it was the main base of the royal fleet stationed in Wiślouskie Fortress.

Almost identical forms of national and royal flags were probably used during the reign of elected kings. Flags in such form were raised in 1576 during the reign

na maszcie głównym – grotmaszcie, stanowiącym jednocześnie najwyższy punkt na okręcie. Drugim, co do rangi był porządek królewski powiewający na maszcie przednim, czyli fokmaszcie. Maszt tylny – bezanmaszt był zarezerwowany dla bandery gdańskiej, jako głównej bazy floty królewskiej, która stacjonowała w twierdzy Wisłoujście.

Niemal identyczną formę bandery narodowej oraz królewskiej prawdopodobnie stosowano za panowania władców elekcyjnych. W 1576 r. taki właśnie znak podnoszono za panowania Stefana Batorego. Można przypuścić, że ów książę Siedmiogrodu wybrany na tron Polski, w miejsce inicjałów literowych, na piersi Orła umieścił herb rodowy – trzy kły dzika. Takie przypuszczenie może znaleźć swoje uzasadnienie w analogii do panowania dynastii Wazów, a szczególnie Zygmunta III i Władysława IV. To za ich władzy heraldyka królewska uległa znacznej rozbudowie. W odniesieniu do bandery wiązało się to ściśle z powołaniem pierwszej Admiralicji – Komisji Morskiej oraz organizacją regularnej floty wojennej. Przedsięwzięcia te wymagały również rozbudowy systemu znaków podnoszonych na okrętach. Za panowania Wazów tzw. wielką banderę podnoszoną na grotmaszcie stanowił płat karmazynowej tkaniny, na którym widniał srebrny orzeł ze złotymi elementami: koroną, dziobem i szponami. Król Zygmunt III Waza połączył polskie symbole narodowe ze szwedzkimi i rodowymi. Tło miało barwę karmazynową z białym krzyżem. Na nim znajdował się srebrny orzeł, na którego piersi widniał herb rodowy Wazów – złoty snop zboża. Całość była obwiedziona złotym łańcuchem Orderu Złotego Runa i zamknięta w okręgu. W tym czasie na banderach królewskich mogły znajdować się łączone godła polskie i szwedzkie. Wówczas na piersi orła umieszczano czteropolową tarczę dzieloną po przekątnej z wizerunkami Orła Białego, Pogoni Litewskiej, Trzech Złotych Koron Szwedzkich oraz szwedzkiego Lwa Heraldycznego. Na przecięciu przekątnych mógł być nałożony herb rodowy Wazów².

Jako że mamy do czynienia z regularną flotą wojenną, możemy zaobserwować kształtowanie się ceremoniału podnoszenia bandery uwzględniającego rangę oficerską. Gdy na pokład okrętu wstępował jego dowódca – oficer, na bukszprycie podnoszono jego porządek.

of Stephen Bathory. It may be assumed that the Prince of Transylvania elected to the Polish throne replaced the letter initials on the eagle's chest with the ancestral coat of arms, three boar's tusks. Such assumption could be based on the similarity to the reign of the House of Vasa, especially king Sigismund III and Władysław IV. During their reign royal heraldry was significantly expanded. As regards the flag, it was closely connected with establishing the first Admiralty, i.e. Maritime Commission, and a regular navy. These undertakings also required expanding the system of symbols on ships. During the reign of the House of Vasa, the so called "great flag" was a piece of crimson fabric raised on the main mast, which featured a silver eagle with golden elements: the crown, beak, and claws. King Sigismund III Vasa merged the Polish national symbols with the Swedish and ancestral ones. The background was crimson with a white cross. Against it was a silver eagle on whose chest there was the Vasas' ancestral coat of arms, i.e. a golden sheaf. The whole design was encircled by a golden chain of the Order of the Golden Fleece. At the time royal flags may have featured merged Polish and Swedish emblems. Back then a four-field shield was placed on the eagle's chest, divided diagonally with images of the White Eagle, Lithuanian Pahonia, Three Swedish Golden Crowns, and the Swedish Heraldic Lion. The Vasas' ancestral coat of arms could be placed on the intersection of the diagonals².

As we can now talk of a regular navy, we can see the development of the ceremony of raising a flag while taking into account the officer's rank. When the captain (officer) boarded the ship, his streamer was raised on the bowsprit.

Another symbol whose tradition dates back to distant past is the Navy streamer. It was a bent uncovered arm. Only its upper part was covered with a puffed sleeve. A similar arm with a sword constituted an element of coats of arms awarded at the Sejm of 1596 in Lublin to the guardians of the sea (privateers) for their service in battle.

The fall of the Polish-Lithuanian Commonwealth in the second half of the 18th century eradicated the Polish maritime flag from sea routes. Nevertheless, throughout 125 years of partitions there were attempts to restore the Polish national flag, including the maritime flag. This could be exemplified by the activities of Antoni Protazy Potocki, aka Prot, on the Black Sea.

² S. K. Kuczyński, op. cit., s. 1.

² S. K. Kuczyński, op. cit., p. 1.

Innym znakiem, którego tradycja sięga tych odległych wieków, jest proporzec Marynarki Wojennej. Było to ugięte i nieokryte (nieubrane) ramię. Jedyne jego górna część okryta była bufiastym rękawem. Analogiczne ramię z mieczem stanowiło element herbów nadanych strażnikom morza (kaprom) za zasługi bojowe w 1569 r. na sejmie w Lublinie.

Upadek Rzeczypospolitej w II poł. XVIII w. wyrugował polską banderę z morskich szlaków. Niemniej na przestrzeni 125 lat zaborów pojawiają się próby odrodzenia floty polskiej, a więc i bandery, czego przykładem może być działalność Prota Potockiego na Morzu Czarnym.

W XIX w., za sprawą m. in. emigrantów, w różnych rejonach globu pojawia się polska bandera, wykorzystująca w swoim wyrazie graficznym polską tradycję heraldyczną. Również na ziemiach polskich pojawia się bandera narodowa. Z czasów Królestwa Kongresowego pochodzi m. in. relacja Tomasza Świeckiego³.

Kolejnym etapem w tej historii jest Powstanie Listopadowe. Wówczas kształtuje się ostateczna, znana nam współcześnie flaga państwowa. Debata w tej sprawie toczyła się na forum sejmu powstańczego w dniu 7 lutego 1831 r. Wówczas też pojawia się polska bandera na statkach, które zostały wycarterowane do przewozu broni dla powstańców z Wielkiej Brytanii do położonej na żmudzkim wybrzeżu Poługi⁴.

Kolejne działania zostały podjęte w trakcie Powstania Styczniowego. W czasie jego trwania po raz pierwszy został opisany nie tylko wygląd polskiej bandery, lecz także krój polskiego munduru marynarskiego⁵.

Polskie znaki państwowe na trwałe wracają na morze po odzyskaniu niepodległości w dniu 11 listopada 1918 r. Ich ostateczny wygląd został określony przez ustawodawcę 1 sierpnia 1919 r. w *Ustawie o godle i barwach polskich*. Pierwszym okrętem, na którym podniesiono polską banderę był okręt hydrograficzny ORP „Pomorzanin”, *notabene* zakupiony z prywatnych funduszy adm. Unruga.

Zgodnie z powyższym dokumentem, banderę Marynarki Wojennej stanowi prostokątny płat tkaniny o barwach państwowych biało-czerwonych. Na swobodnym boku znajduje się trójkątne wcięcie

In the 19th century, thanks to, among others, the emigrants, the Polish flag appeared across the globe, referring in its design to the Polish heraldic tradition. The Polish national flag also emerged on Polish territory. Tomasz Świecki's account, among others, comes from the times of Congress Poland³.

The next stage of this story was the November Uprising. The flag that we know today was finally shaped during that time. The issue was discussed at the Sejm of Congress Poland on 7th February 1831. During that time the Polish maritime flag also appeared on ships which were chartered to carry arms for the insurgents from Great Britain to Poługa, located on the coast of Samogitia⁴.

Subsequent activities were undertaken during the January Uprising. In the course of it, the appearances of not only the Polish maritime flag but also the cut of the navy uniform were described⁵.

Polish national symbols returned for good to the Polish sea following Poland regaining its independence on 11th November 1918. Their final appearance was specified by legislators on 1st August 1919 in the Act on Polish National Emblem and Flag. The first ship on which the Polish flag was raised was ORP *Pomorzanin*, a Polish hydrographic survey ship, actually purchased from admiral Unrug's private funds.

According to the Act, the navy flag is a rectangular piece of fabric in white and red colours. On the free side there is a triangular indentation with the depth equal to half the width of the edge. The ratio of the sides is 5:10.5. In the middle of the white stripe, half the distance from the flagpole to the top of the indentation, there is a red coat-of-arms shield with a silver emblem. The eagle's beak, claws and crown (up to 1944/46 and after 1993) are golden. The ratio of the emblem's height to the rectangle's width is 2:5. The Act also sets forth the standards for the flag used by commercial ships. The main difference was the lack of indentation and a slightly different sides ratio, i.e. 8:5. Another reform of national symbols was adopted on 13th December 1927 and consisted mainly in changing the image of the eagle itself. It was then when the eagle's visual appearance was finally settled and it continues

³ T. Świecki, *Historyczna wiadomość o ziemi pomorskiej, mieście Gdańsku oraz żegludze y panowaniu Polaków na Morzu Bałtyckim*.

⁴ M. Brandys, *Koniec świata szwależerów*, t. IV, *Zmęczeni bohaterowie*, Warszawa 1976, s. 316–318.

⁵ W. Hubert, *Dawne bandery polskie*, „Broń i barwa”, R. 1934, nr 6, s. 120.

³ T. Świecki, *Historyczna wiadomość o ziemi pomorskiej, mieście Gdańsku oraz żegludze y panowaniu Polaków na Morzu Bałtyckim*.

⁴ M. Brandys, *Koniec świata szwależerów*, vol. IV, *Zmęczeni bohaterowie*, Warsaw, 1976, p. 316–318.

⁵ W. Hubert, *Dawne bandery polskie*, [in:] *Broń i barwa*, 1934, No. 6, p. 120.

o głębokości równej połowie szerokości tej krawędzi. Stosunek boków stanowi 5:10,5. Na środku pasa białego w $1\frac{1}{2}$ odległości od drzewca do wierzchołka wycięcia znajduje się czerwona tarcza herbowa z godłem w kolorze srebrnym. Dziób, szpony i korona Orła (do 1944\46 i po 1993) zostały wykonane w kolorze złotym. Stosunek wysokości godła do szerokości prostokąta wynosi 2:5. W tym samym dokumencie zostały określone normy dla bandery stosowanej we flocie handlowej. Podstawową różnicą był brak wycięcia oraz nieco inny stosunek boków, który został określony na 8:5. Kolejna reforma znaków państwowych miała miejsce 13 grudnia 1927 r. i dotyczyła głównie zmiany rysunku samego Orła. Wówczas jego forma graficzna została ustalona na niemal identycznej, obowiązującej do dziś. Warto w tym miejscu zwrócić uwagę, że wielkość bandery na każdej jednostce musiała być proporcjonalna do wielkości jednostki. W tym wypadku brano pod uwagę długość pokładu okrętu⁶.

Tak ukształtowane znaki państwowe na polskich statkach i okrętach obowiązywały do roku 1947. W tym czasie dokonano zmiany wyglądu proporca Marynarki Wojennej – zbrojne ramię kapra zostało zastąpione tarczą z dwoma mieczami grunwaldzkimi. Znak ten obowiązywał do roku 1959, kiedy to przywrócono jego tradycyjną formę⁷. Kolejna modyfikacja nastąpiła w 1993 r. W wyniku zachodzących przemian ustrojowych konieczne było wprowadzenie zmian w znakach państwowych. Przy tej okazji przekształceniu uległ również wygląd proporca Marynarki Wojennej. Niestety dokonana zmiana stoi w skrajnej sprzeczności z polską tradycją morską. W zatwierdzonym wzorze jest to zbrojne ramię zaczerpnięte z wizerunku ciężkozbrojnego rycerza, członka załogi⁸.

to be used today in a nearly identical form. It is worth noting here that the size of the flag on every vessel had to be proportionate to the vessel's size. In this case, the length of the ship's deck was taken into account.⁶

Such appearance of the national symbols was in force on Polish boats and ships until 1947. In that year the appearance of the Navy streamer was changed. The privateer's military arm was replaced with a shield with two Grunwald swords. The symbol was used until 1959 when its traditional form was restored.⁷ Another modification was introduced in 1993. As a result of political changes, it became necessary to introduce changes in national symbols as well. During that time the appearance of the Navy streamer was also modified. Unfortunately, the introduced change is in stark contrast to the Polish maritime tradition. The approved design includes a military arm derived from the image of a heavy cavalry knight, a crew member⁸.

⁶ Dziennik Ustaw RP 1919, nr 69; Dziennik Ustaw 1927, nr 115.

⁷ Dziennik Ustaw PRL nr 47, poz. 315; Dziennik Ustaw PRL 1959, nr 71, poz. 447.

⁸ Dziennik Ustaw RP 1993, nr 34 poz. 154.

⁶ *Dziennik Ustaw RP* (Journal of Laws of the Republic of Poland), 1919, No. 69; *Dziennik Ustaw* (Journal of Laws of the Republic of Poland), 1927, No. 115.

⁷ *Dziennik Ustaw PRL* (Journal of Laws of Polish People's Republic), No. 47, Item 315; *Dziennik Ustaw PRL* (Journal of Laws of Polish People's Republic), 1959, No. 71, Item 447.

⁸ *Dziennik Ustaw RP* (Journal of Laws of The Republic of Poland) 1993, No. 34, Item 154.

W. CHOMICZ. ↕

BUDUJMY SZKOŁY I OSWI...

2-10
PAŹDZIERNIK
1938

Tadeusz Skoczek

Z ORŁEM BIAŁYM PRZEZ WIEKI

TOGETHER WITH THE WHITE
EAGLE THROUGH THE AGES

WIA TO POLSKA PAŃSTWA

Plakat V-Tydzień Szkoły Powszechnej 2-10 październik 1938,
rys. Witold Chomicz, 1938
Muzeum Niepodległości w Warszawie

Poster V-Tydzień Szkoły Powszechnej 2-10 październik 1938
(V-Week of the Common School 2-10 October 1938),
drawing by Witold Chomicz, 1938
The Museum of Independence in Warsaw

<p><i>Czy On tu jeszcze jest i czy coś dla nas znaczy? Szybując pośród chmur co widzi, na co patrzy? Tam w dole piękny kraj lecz ludzie podzieleni. Wspólnego celu brak, na zgodę brak nadziei.</i></p>	<p><i>Is he still here and does he mean anything to us? Gliding amongst the clouds what can he see, what is he looking at? A beautiful country lies beneath but the people are divided. There is no common goal, and no hope for reconciliation.</i></p>
---	--

Jadwiga Koczanowska, *Orzeł Biały*

Jadwiga Koczanowska, *Orzeł Biały* (The White Eagle)

Muzeum Niepodległości, Instytucja Kultury Samorządu Województwa Mazowieckiego, od wielu lat realizuje misję definiowaną pojęciami tradycja, pamięć, suwerenność, niezależność, niepodległość. Jednostka utworzona została 30 stycznia 1990 roku na bazie zbiorów Muzeum Historii Polskiego Ruchu Rewolucyjnego oraz Muzeum Lenina, które istniało w latach 1955–1989 w zabytkowym Pałacu Przebendowskich/Radziwiłłów. Izabela Cywińska, ówczesna minister kultury i sztuki, powołując nową instytucję w atmosferze rewolucyjnych zmian w zarządzaniu państwem wczesnego okresu transformacji, nadała nowej placówce dosyć ekstrawagancką nazwę – Muzeum Historii Polskich Ruchów Niepodległościowych i Społecznych. W pierwszym statucie nadano podstawowe zadanie dokumentowania wszystkich dróg do niepodległości i suwerenności narodu polskiego. Ramy czasowe określano od Insurekcji Kościuszkowskiej do rewolucji Solidarności, niesłusznie chyba ograniczając ten zakres czasowy. Praktyka pokazała, że o niepodległości i jej symbolach mówić należy bez jakichkolwiek ograniczeń czasowych. Taki jest też wydźwięk wystawy stałej ukazującej motyw orła w historiografii i sztuce Polski.

Obecna nazwa – Muzeum Niepodległości – istnieje od 12 sierpnia 1991, kiedy to Ministerstwo Kultury i Sztuki zatwierdziło nowy statut. Dlatego, w ramach czasowych 30 stycznia 2015 – 12 sierpnia 2016, obchodzimy 25-lecie działalności.

For many years, the Museum of Independence, a cultural institution of the local government of the Mazovian Province, has engaged in carrying out its mission of promoting tradition, memory, sovereignty, and independence. The institution was established on 30th January 1990 by taking over the exhibits of the Museum of History of Polish Revolutionary Movement and of the Museum of Lenin, which operated from 1955 to 1989 in the historic Przebendowski/Radziwiłł Palace. By establishing the new institution against the backdrop of revolutionary changes in running the country that occurred in the early days of Polish transformation, Izabela Cywińska, the then Minister of Culture and Art, gave the institution a rather extravagant name, i.e. the Museum of History of Polish Independence and Social Movements. The main task of the new institution, as set forth in the first statute, was to document all roads of the Polish people to independence. The timeframe spanned from the Kościuszko Uprising to the Solidarity movement, which had been an unfair limitation. It turned out that independence and its symbols escape any time limits. And this is the true tone of the permanent exhibition featuring the motif of eagle in Polish historiography and art.

The current name, i.e. Museum of Independence, has been in place since 12th August 1991, when the Ministry of Culture and Art approved the new statute. Therefore, from 30th January to 12th August 2016 we are celebrating 25 years of operation.

Odznaka Naczelnego Komitetu Narodowego, [1914-1915]
w kształcie spinki do mankietów, jednostronna, na stopce.
Muzeum Niepodległości w Warszawie

Badge of the Supreme National Committee, [1914-1915] in
the shape of a cuff link, one-sided, on a support.
The Museum of Independence in Warsaw

Muzeum Niepodległości posiada dwa oddziały. Pierwszy – Muzeum X Pawilonu Cytadeli Warszawskiej utworzono w 1962 roku (Zarządzenie Ministra Kultury i Sztuki z 24 sierpnia) w atmosferze przygotowań do setnej rocznicy Powstania Styczniowego (wtedy jako oddział Muzeum Polskiego Ruchu Rewolucyjnego). Inauguracja odbyła się dokładnie w rocznicę wybuchu powstania, 22 stycznia 1963. Ekspozycję stałą otworzono kilka lat później, 18 września 1969 roku. Dokładnie pięćdziesiąt lat po inauguracji działalności rozpoczęto gruntowny proces rewitalizacji substancji zabytkowej naszego oddziału w ramach projektu „Kompleksowa poprawa oferty kulturalnej i wzrost dostępności do kultury obiektów Muzeum Niepodległości w Warszawie poprzez rewitalizację i modernizację oddziału: Cytadeli Warszawskiej – w szczególności X Pawilonu, XI Pawilonu, Bramy Bielańskiej i dziedzińca”. Kolejna, już 150., rocznica wybuchu Powstania Styczniowego stała się symboliczną datą inauguracyjną projektu współfinansowany ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, w ramach Regional-

The Museum of Independence has two branches. The first one, i.e. Museum of the Tenth Pavilion of the Warsaw Citadel, was established in 1962 (Regulation of Minister of Culture and Art of 24th August) in an atmosphere of preparations for the 100th anniversary of the January Uprising (back then as a branch of the Museum of Polish Revolutionary Movement). The opening took place precisely on the anniversary of the outbreak of the uprising, i.e. 22nd January 1963. The permanent exhibition was opened a few years later, i.e. on 18th September 1969. Exactly fifty years after the opening, a process was started to completely revitalise the historic part of our branch as part of the project titled *Comprehensive Improvement of Cultural Offer and Access to Culture in Facilities of Museum of Independence in Warsaw by Revitalising and Modernising the Citadel Branch in Warsaw, in particular the Tenth Pavilion, the Eleventh Pavilion, Gate Bielańska, and Courtyard*. Yet another, this time the 150th, anniversary of the January Uprising symbolically marked the launch of the project co-financed by the European

Rogatywka oficerska z dystynkcjami podpułkownika WP.
Należała do Zygmunta Wieleżyńskiego, [1930-1939]
Muzeum Niepodległości w Warszawie

Rogatywka (four-pointed cap) of an officer with the rank
insignia of lieutenant colonel in the Polish Army. Property of
Zygmunt Wieleżyński, [1930-1939]
The Museum of Independence in Warsaw

nego Programu Operacyjnego Województwa Mazowieckiego. Odbywają się już na dziedzińcach naszego oddziału imprezy plenerowe: Majówka z Flagą Białą-Czerwoną (2 maja 2015), Konwent Gier Strategicznych „Grenadier” (23–24 maja 2015), zgromadzenie patriotyczne w rocznicę stracenia Romualda Traugutta i członków jego Rządu Narodowego (5 sierpnia 2015). Zainaugurowano też działalność Galerii w Bramie Bielańskiej, oraz przygotowano program stałej galerii plakatu, jaka będzie funkcjonować w X Pawilonie Cytadeli Warszawskiej.

Drugim oddziałem Muzeum Niepodległości jest Muzeum Więzienia Pawiak (wraz z filią – Mauzoleum Walki i Męczeństwa przy alei Szucha). Utworzone zostało uroczystie 28 listopada 1965 roku, również jako oddział Muzeum Polskiego Ruchu Rewolucyjnego. Była to jedna ze sztandarowych inwestycji ówczesnego Społecznego Funduszu Odbudowy Stolicy. Obecnie obchodzimy 50-lecie założenia Muzeum na Pawiaku. Cykl uroczystości związanych z tym jubileuszem zapoczątkowaliśmy 28 listopada

Regional Development Fund as part of the Regional Operational Programme of the Mazovian Province. A number of outdoor events have already been held in the courtyards of our branch: May Day Picnic with the White and Red Flag (2nd May 2015), the “Grenadier” Strategy Games Convention (23rd to 24th May 2015), and a patriotic gathering on the anniversary of execution of Romuald Traugutt and members of his National Government (5th August 2015). Also, a gallery in Gate Bielańska was launched and an agenda of a permanent exhibition of posters in the Tenth Pavilion of the Warsaw Citadel was prepared.

The second branch of Museum of Independence is the Museum of Pawiak Prison (including its branch: Mausoleum of Struggle and Martyrdom at al. Szucha). It was officially opened on 28th November 1965, also as a branch of the Museum of Polish Revolutionary Movement. It was one of flagship investments of the then Social Fund for Rebuilding the Capital. We now celebrate the 50th anniversary of establishing the Museum of Pawiak Prison. On 28th November 2014,

Medal Społecznej Fundacji Pamięci Narodu Polskiego.
Wizerunek orła na skale zrywającego kajdany.
Proj. Jacek Kotela, 1992

Medal of the Social Foundation of the Polish Nation Memory.
Representation of an eagle on the rock breaking its shackles.
Design by Jacek Kotela, 1992

2014 r. koncertem „50 lat w służbie pamięci”. Do-tychczas odbyło się wiele imprez jubileuszowych: w muzeum i w sejmie zorganizowaliśmy wystawę „Sport za drutami” (w niemieckich obozach w cza-sach II wojny światowej), uczciliśmy 72. rocznicę Akcji pod Arsenalem, „O więcej, niż życie” to było okolicznościowe spotkanie z dr Wandą Półtawską, więźniarką Pawiaka. Przy okazji 70. rocznicy zakoń-czenia II wojny światowej zaproponowaliśmy mło-dzieży działania edukacyjno-artystyczne „W służbie pamięci – impresja” organizowane wspólnie z Funda-cją ART. Noc Muzeów zdominowały plenerowe akcje i inscenizacje. W cyklu rocznicowym przebiegały też uroczystości z okazji 73. rocznicy egzekucji więźniów Pawiaka w Magdalence. 30 lipca 2015 r. odbył się interesujący koncert „Pamiętamy. Wieczór poświę-czony więźniom Pawiaka”, na którym medalem PRO MASOVIA został uhonorowany Stanisław Zalewski, więzień Pawiaka, KL Auschwitz i innych obozów nie-mieckich, wieloletni prezes Polskiego Związku By-łych Więźniów Politycznych Hitlerowskich Więzień i Obozów Koncentracyjnych, wręczone zostały pod-pisane przez Marszałka Województwa Mazowieckie-go dyplomy więźniom Pawiaka, dzieciom pawiackim i przedstawicielom rodzin pawiackich oraz osobom

with the *50 Years of Remembrance* concert, we laun-ched a series of events to celebrate the anniversary. In the museum and in the Polish parliament we have or-ganised an exhibition titled *Sports behind Barbed Wire* (in German concentration camps during World War II). We have also celebrated the 72nd anniversary of the Operation Arsenal and held a meeting with Wanda Półtawska, PhD, former inmate of Pawiak Prison (*For More than Just Life*). During the 70th anniversary of the end of World War II, in association with Fundacja ART, we engaged in educational and artistic activities addressed to children (*Serving the Memory – an Im-pression*). The Night of Museums, on the other hand, was dominated by outdoor activities and stagings. We also commemorated the 73rd anniversary of execution of inmates of Pawiak Prison in Magdalenska. On 30th July 2015 an interesting concert took place, i.e. *We Remember. A Night Devoted to Inmates of Pawiak Prison*. During the concert, Stanisław Zalewski, former inma-te of Pawiak Prison, Auschwitz concentration camp and other German camps, the long time chairman of Polish Association of Former Political Prisoners of Hitler’s Prisons and Concentration Camps, received the PRO MASOVIA medal. During the event former inmates of Pawiak Prison, Pawiak children, represen-

Srebrna moneta kolekcjonerska o nominale 20 zł 15-lecie Senatu III RP z wtopionym bursztynem w wizerunek laski marszałkowskiej. Mennica Państwowa, 2004

Silver collector coin with a denomination of 20 złoty 15-lecie Senatu III RP (15th anniversary of the Senate of the Polish Third Republic) with amber embedded into the representation of the marshal's staff. Polish Mint, 2004

zasłużonym dla Muzeum Więzienia Pawiak. Koncert był równocześnie podsumowaniem pierwszego etapu realizacji projektu Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Mazowieckiego, działanie 6.1, pt. „Modernizacja terenu dziedzińca wokół obiektu ekspozycji Muzeum Więzienia Pawiak, Oddziału Muzeum Niepodległości”. Inne działania organizowane z okazji 50-lecia Muzeum Więzienia Pawiak jeszcze przed nami.

Otwierana 10 września 2015 roku wystawa stała „Z Orłem Białym przez wieki. Symbol władców. Państwa i narodu” jest jedną z imprez organizowanych z okazji naszych jubileuszy. Pozostanie też na wiele lat symbolem realizacji podstawowych założeń misji Muzeum Niepodległości. Towarzyszyć jej będzie bogaty program edukacyjnych i promocyjnych w tym m.in.:

- ♦ cykl pięciu wykładów, których motywem przewodnim jest Orzeł Biały jako symbol państwowości polskiej, dzięki której treści wystawy zostaną rozszerzone o wybrane aspekty z dziedziny historii, heraldyki i historii sztuki
- ♦ warsztaty plastyczne dla dzieci staną się zachętą do pełniejszego uczestnictwa w ofercie naszego

towarzyszących, i ludzi zasłużonych dla Muzeum Więzienia Pawiak, a także dyplomami podpisanymi przez Marszałka Mazowieckiego. Koncert również oznaczał zakończenie pierwszego etapu projektu o nazwie *Modernisation of the Courtyard Area Around the Exhibition Facility of the Museum of Pawiak Prison, a Branch of the Museum of Independence*, realizowanego w ramach przedsięwzięcia 6.1 Regionalnego Programu Operacyjnego Mazowieckiego. Inne działania organizowane z okazji 50-lecia Muzeum Więzienia Pawiak są nadal przed nami.

Trwała wystawa otwarta 10 września 2015 roku, „Z Orłem Białym przez wieki. Symbol władców, państwa i narodu”, jest jedną z imprez organizowanych z okazji naszych jubileuszy. Pozostanie też na wiele lat symbolem realizacji podstawowych założeń misji Muzeum Niepodległości. Towarzyszyć jej będzie bogaty program edukacyjnych i promocyjnych w tym m.in.:

- ♦ a series of five lectures with the White Eagle, a symbol of Polish statehood, as the main theme, which will enrich the exhibition content with selected aspects of history, heraldry, and history of art;

Muzeum i utrwalenia treści przekazywanych za pośrednictwem wystawy. Podczas zajęć uczestnicy będą mogli poznać różne techniki plastyczne, podejmą samodzielne próby tworzenia, stosując różne narzędzia i materiały plastyczne.

Realizacja tak ambitnego planu nie byłaby możliwa bez udziału środków Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego wynikających z realizacji konkursu grantowego MKiDN „Wspieranie działań muzealnych” w ramach którego realizowany jest projekt wystawienniczy „Z Orłem Białym przez wieki” – modernizacja stałej wystawy muzealnej.

W Muzeum Niepodległości kwestie symboli narodowych obecne były w ekspozycjach, wydawnictwach i działalności edukacyjnej od wielu lat. Wspomnieć należy wystawy: „Motyw Orła Białego w zbiorach kolekcjonerskich” (1990), głośną wystawę opracowaną przez Bogdana Wróblewskiego, znanego artystę plastyka zajmującego się heraldyką, symboliką oraz tradycjami narodowymi, pn. „Orzeł Biały 1295–1995” (zorganizowaną w 1995 roku), „Symbole pracy i wiary (1995), „Kto ty jesteś... Znaki polskiej tożsamości narodowej w latach 1792–1918” (2001), „Znaki państwa polskiego: herb, barwy, hymn” (2004–2005) i „Z Orłem Białym przez wieki” (2007–2014). Szerzej o ostatnich projektach pisze Krzysztof Mordyński, przedstawiając idee obecnej wystawy.

Warte przypomnienia są też wydawnictwa: *Jaki znak twój* album z reprodukcjami wykonanymi przez Bogdana Wróblewskiego (2007) czy materiały z referatami wygłaszanymi podczas konferencji naukowych: *Polski obyczaj patriotyczny* (2007), *Na drogach do niepodległej* (2009). Wiele interesujących przedstawień symbolu orła znaleźć można w albumach wydawanych w serii „Skarby Kultury i Literatury Polskiej”: *Kraków i okolice. Album widoków* (tom I: 2008, tom II: 2014), *Banderia Prutenorum* (2009), *Skarby Biblioteki Jagiellońskiej* (2009), *Uniwersytet Jagielloński w Krakowie 1364–2014* (2014).

Orzeł Biały. Współcześnie wart jest przypomnienia symbol, znak, godło. W ponowoczesnym społeczeństwie spierają się dwie postawy: „nowoczesna” i „tradycyjna”. Obie, jeśli nie rozpoczną dialogu, skazują się na wykluczenie. Polską tradycję zbyt często pokazuje się jako kuriozum, przeżytek, „folklor”. Z drugiej strony nasze państwo, po transformacji z 1989 roku, niesprawiedliwie definiuje się jako państwo postkolonialne. Współczesne rozchwianie

- ♦ visual arts workshops for children will serve as incentive to participate more fully in our Museum's offer and spread the message conveyed through the exhibition. The workshops will enable participants to learn about different artistic techniques and try them out themselves using various tools and materials.

Performance of such an ambitious plan would not be possible without financial support from the Ministry of Culture and National Heritage under grant competition *Support for Museum Activities* held by the Ministry, as part of which the project *Together with the White Eagle through the Ages* – modernisation of permanent exhibition – is implemented.

National symbols have been present in exhibitions, publications and educational efforts of the Museum of Independence for many years. Worth noting are the following exhibitions: *The White Eagle in Collections* (1990), a famous exhibition prepared by Bogdan Wróblewski, a well-known artist whose main interests include heraldry, symbolism, and national traditions; *White Eagle 1295–1995* (organised in 1995); *Symbols of Work and Faith* (1995); *Who Are You... Symbols of Polish National Identity in 1792–1918* (2001); *Symbols of Polish State: Emblem, Colours, Anthem* (2004–2005); and *Together with the White Eagle through the Ages* (2007–2014). The latest projects are described in greater detail by Krzysztof Mordyński, who presents the ideas behind the current exhibition.

Also worth mentioning are the following publications: *The What Is Your Sign* album featuring reproductions by Bogdan Wróblewski (2007) and lectures given during scientific conferences: *Polish Patriotic Custom* (2007), *On the Road to Independence* (2009). Many interesting representations of the white eagle can be found in albums published as part of the *Treasures of Polish Culture and Literature* series: *Krakow and Its Surroundings: the Views Album* (vol. I: 2008, vol. II: 2014), *Banderia Prutenorum* (2009), *Treasures of Jagiellonian Library* (2009), *The Jagiellonian University in Krakow 1364-2014* (2014).

The White Eagle. The symbol and emblem are worth remembering nowadays, as in our post-modern society we witness a clash between two attitudes: the “progressive” one and the “traditional” one. Without dialogue, both sides condemn themselves to exclusion. The Polish tradition is too often pictured as an oddity, relic, folklore. On the other hand, following the 1989

intelektualne społeczeństwa polskiego niebezpiecznie staje się dwubiegunowym, wzajemnie się zwalczającym kuriozum. Zwolennicy nowoczesności bezmyślnie zwalczają tradycjonalistów, i na odwrót – konserwatyści okopują się na swoich pozycjach, deprecjonując wszystko co nowe, niezrozumiałe, nowatorskie. A obiektywna słusność społeczna tkwi gdzieś pośrodku.

Andrzej Szczerski z pozycji historyka sztuki obecne polskie rozdroże intelektualne definiuje tak:

Historia udanych projektów modernizacyjnych w Polsce jest w dużym stopniu tożsama z historią wolności, zarówno w wymiarze społecznym, jak i indywidualnym. Polska niepodległość okazuje się dla sukcesów modernizacji bez wątpienia korzystna, a bez wypracowania adekwatnych wzorców nowoczesności trudno planować przyszłość niepodległego kraju.

Dlatego warto pokazywać imponderabilia, symbole najważniejsze, podstawowe. Nie tylko dla przypomnienia historii własnego narodu, jego świętości, tradycji. Również dla budowania nowoczesnej tożsamości grupowej, solidaryzmu narodowego i społecznego patriotyzmu.

Aby wyrażone w motcie tego artykułu słowa, adekwatne do obecnych sytuacji, unieważnić. By ludzie podzieleni znaleźli wspólny cel. Kultura jest najlepszym miejscem do osiągnięcia tego celu. Wystawa „Z Orłem Białym przez wieki. Symbol władców, państwa i narodu” powinna wzbudzić w nas dumę, a nowoczesne środki wyrazu z pewnością przybliżą problematykę młodym pokoleniom, wychowanym na nowoczesnych narzędziach informacji. Wtedy wiersz Jadwigi Koczanowskiej zaprezentowany poniżej, modlitwa nieco pesymistyczna w swym wyrazie, straci swój profetyzm i nostalgiczną aktualność.

transformation, Poland has wrongly defined itself as a postcolonial state. The intellectual dissonance in today's Polish society is dangerously becoming a bipolar, mutually exclusive curiosity. Advocates of progress thoughtlessly fight against traditionalists, while the latter stick to their mindset by rejecting everything which is new, innovative, or incomprehensible. However, the objective social truth lies somewhere in the middle.

As an art historian, Andrzej Szczerski defines the current Polish intellectual dissonance in the following way:

The history of successful modernisation projects in Poland in large part corresponds to the history of freedom, both in the modern sense, and at the level of an individual. The Polish independence has proven to be beneficial to the achievements of modernisation, and without adequate patterns of progress it is difficult to plan the future of an independent state.

Therefore, it is worth to present the imponderables, the most important, basic symbols, not only to remember the history of one's nation, its tradition and former glory, but also to build a progressive group identity, national solidarity, and modern patriotism.

So as to defy the words used in this article's motto, so much reflecting the current situation. So as to enable the divided people find a common goal. Culture is the best tool to achieve this. The exhibition *Together with the White Eagle through the Ages: a Symbol of Rulers, the State, and Nation* should arouse pride in us and at the same time the adopted means of expression will surely help present the issues to the younger generations, brought up with advanced information tools. Then Jadwiga Koczanowska's poem, presented below, a prayer whose message is rather pessimistic, will lose its prophetic character and nostalgic relevance.

*Czasu dostałam całkiem sporo,
dobra wszelkiego też niemało,
goryczy szczyptę odpowiednią,
by szczęście lepiej smakowało.
I z tym bagażem drogocennym
biegnę ku słońcu, bo zmierzch blisko,
czekając na kolejne świty
o (s)pokój proszę nade wszystko*

*I was given quite a lot of time,
and all sorts of good – no less,
plus a pinch of despair,
to make happiness taste best.
And with this precious luggage
I rush towards the sun, the dusk is almost here,
waiting for another dawn
wanting nothing more than my worries to disappear*

BIBLIOGRAFIA

BIBLIOGRAPHY

- Adrjański Zbigniew, *Złota księga pieśni polskich*, Warszawa 1997
- Aksjomatyka karty pocztowej, red. P. Banaś, Wrocław 1993
- Artymowski Stefan, *Ordery i odznaczenia polskie jako źródło informacji historycznych*, „Niepodległość i Pamięć”, 2011, nr 33
- Banaś Paweł, *Orbis Pictus. Świat dawnej karty pocztowej*. Wrocław 2005
- Bąkała Krzysztof, *Historia symboliczna – znakiem, herbem i barwą pisana*, Warszawa 2009
- Bąkała Krzysztof, *Kanclerz Regni Poloniae*, Warszawa 2006
- Bezak Paweł, *Znaki żołnierzy Polski podziemnej w ikonografii, opracowaniach i w zbiorach muzeów warszawskich*, Pruszków 2006
- Bigoszevska Wanda, *Polskie ordery i odznaczenia*, Warszawa 1989
- Brandys Marian, *Koniec Świata szwoleżerów*, t. IV, *Zmęczeni bohaterowie*, Warszawa 1976.
- Bujanowicz Lech, Sawicki Zdzisław, *Orzeł. Symbol przynależności*, Warszawa 2004
- Dziennik Ustaw PRL 1955 nr 47 poz. 315.
- Dziennik Ustaw PRL 1959 nr 71 poz. 447.
- Dziennik Ustaw RP 1919 nr 69.
- Dziennik Ustaw RP 1927 nr 115.
- Filipow Krzysztof, *Order Orła Białego 1705-2005*, Białystok 2006
- Filipow Krzysztof, *Order Orła Białego*, Białystok 2005
- Gawłowski Henryk, *Polskie orły wojskowe 1913-1920*, Kielce 1991
- Hubert Witold, *Dawne bandery polskie*, [w:] „Broń i Barwa” R. 1934, nr 6, s. 120.
- Hubert Witold: *O banderze 1831 r.*, [w:] „Broń i Barwa” R. 1938, nr 8, s. 141.
- Jaworska Aleksandra. *Orzeł Biały herb państwa polskiego*, Warszawa 2003
- Koczorowski Eugeniusz, Koziarski Jerzy, Pluta Ryszard, *Zwyczaje i ceremoniał morski*, Wydawnictwo Morskie, Gdańsk 1972.
- Komornicki Stanisław, Bielecki Zygmunt, *Wojsko Polskie 1939-1945. Barwa i broń*, Warszawa 1990
- Kuczyński Stefan Krzysztof, *Dawne bandery polskie*, [w:] „Nautologia”, 1971, nr 1, s.1.
- Kuczyński, Stefan K., *Orzeł w Warszawie*, Warszawa 1993
- Lektury odległe i bliskie. Antologia literatury dla dzieci i młodzieży*, wybór i opr. S. Frycie, Warszawa 1991
- Listek: pismo ilustrowane poświęcone pocztówkom*. R.I, 1904, nr 1-5;7-12
- Madey Ewa, *Z dziejów polskiej bandery wojennej, proporca i znaków Marynarki Wojennej*, [w:] „Prze-
gląd Morski”, R. 1982, z. 10, s. 58.
- Morgulec Jerzy, *Słownik nakładców i wydawców pocztówek na Ziemiach Polskich oraz poloników (17 zeszytów)*, Warszawa 2000-2004
- Murgrabia Jerzy, *Symbole wojskowe Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie 1939-1946*, Warszawa 1990
- Oberleitner Stefan, *Polskie ordery odznaczenia i niektóre wyróżnienia szaszczytne 1705-1990*, Zielona Góra 1992
- Orły Nasze. Orzeł Biały w zbiorach Biblioteki Jagiellońskiej*. Red. M. Rokosz, Kraków 1996
- Orzeł – znak żołnierza polskiego*, [red.:] A. R. Chodyński, Malbork 1981

- Orzeł Biały – 700 lat herbu Państwa Polskiego*, zespół aut. S. K. Kuczyński et alia, red. nauk. P. Mrozowski i M. Makowski, Warszawa 1995
- Pertek Jerzy, *Polacy na morzach i oceanach*, t. I (do roku 1795), Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1981.
- Pertek Jerzy, *Polacy na szlakach morskich świata*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Gdańskie Towarzystwo Naukowe, Wrocław – Gdańsk 1957.
- Pieśń nieśmiertelna*, red. H. Kostrzevska, Poznań 2007 (praca zbiorowa)
- Prokop Jan, *Universum polskie: literatura, wyobrażenia zbiorowa, mity polityczne*, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas”, Kraków 1993
- Przewodnik Encyklopedyczny*, red. J. Krzyżanowski, Warszawa 1984, t. 1
- Puchalski Zbigniew, Wojciechowski Ireneusz J., *Ordery i odznaczenia polskie i ich kawalerowie*, Warszawa 1987
- Puchalski Zbigniew, *Dzieje polskich znaków zaszczytnych*, Warszawa 1998
- Russocki Stanisław, Kuczyński Stefan K., Willaume Juliusz, *Godło, barwy i hymn Rzeczypospolitej*, Warszawa 1978
- Satora Kazimierz, *Emblematy, godło i symbole GL i AL*, Warszawa 1998
- Sztakelberg Jurij I., *Godło powstańcze 1863 roku*, „Przegląd Historyczny” 1971, nr 3
- Sztakelberg Jurij I., *Pieczenie powstańcze 1863 – 1864*, Warszawa 1988
- Święcki Tomasz, *Historyczna wiadomość o ziemi pomorskiej, mieście Gdańsku oraz żegludze y panowaniu Polaków na Morzu Bałtyckim*, Warszawa 1811.
- Welker Lesław J., *Znaki Polski Walczącej*, Toruń 2001
- Z Orłem Białym przez wieki*, red. A. Stawarz, oprac. K. Mordyński, Warszawa 2007
- Za Ojczyznę i Naród. 300 lat Orderu Orła Białego*, red. M. Męcłewska, A. Szczecina-Berkan, M. Zawadzki, Warszawa 2005
- Zawistowski Tomasz, *Polskie orły do czapek w latach 1900-1917*, Warszawa 2014
- Zawistowski Tomasz, *Polskie orły do czapek w latach 1917-1919*, Warszawa 2010
- Zawistowski Tomasz, *Polskie orły do czapek w latach 1919-1939*, Warszawa 2004
- Zawistowski Tomasz, *Polskie orły do czapek w latach 1939-1945*, Warszawa 2008
- Zawistowski Tomasz, *Orzeł zwany „kuricą”* [w:] *Biuletyn IPN „pamięć.pl”*, 2013, nr 10 (19)
- Znaki Państwa Polskiego. Herb – Barwy – Hymn*, oprac. H. Wiórkiewicz, Warszawa 2004
- Znamierowski A., *Insygnia, symbole i herby polskie*, Warszawa 2003
- Żygulski Zdzisław jun., Wielecki Henryk, *Polski mundur wojskowy*, Kraków 1988

SPIS MUZEALIÓW

na wystawie ze zbiorów

Muzeum Niepodległości w Warszawie:

LIST OF EXHIBITS

at the exhibition from the collection
Museum of Independence in Warsaw:

1. Plakietka z wizerunkami cesarza Napoleona Bonapartego i księcia Józefa Poniatowskiego.
Autor nieznany, XIX/XX w.
Śred. 16,7 cm, mosiądz
E10735
2. Orzełek wojskowy na czapkę, tłoczony w blasze, w formie i rozmiarach orłów produkowanych na potrzeby Wojska Polskiego w okresie Królestwa Polskiego 1815-1831.
Autor nieznany, XIX w.
Wys. 18 cm, blacha srebrzona
E12845
3. Medale pamiątkowe wybite w Paryżu w pierwszą rocznicę powstania listopadowego. Na awersie alegoria Wolności, mocarz zrywający kajdany, na rewersie sztandary z napisami Ruś Biała, Ruś Czarna, Wołyń.
Jean Jacques Barre, 1832
Śred. 5,1 cm, brąz
E12770, E12749
4. Zegarek dwukopertowy szwajcarskiej firmy Galomne z kluczykiem do nakręcania mechanizmu. Na stronie odwrotnej niż tarcza zegarowa grawerunek przedstawiający dwudzielny herb Polski z okresu powstania listopadowego.
Autor nieznany, XIX w.
Śred. 4 cm, srebro, szkło
E13160
5. Medale upamiętniające uwłaszczenie chłopów podczas powstania styczniowego. Na awersie napis: „Na pamiątkę uwłaszczenia włościan przez Rząd Narodowy Polski 22 styczn. 1863 r.”, na rewersie hasła: „Wolność, Równość, Niepodległość” w otoku, oraz herb trójdzielny Rządu Narodowego z okresu powstania styczniowego.
Autor nieznany, 1863 r.
Śred. 3,3 cm, srebro
E4689, E7425
6. Medale bite w Paryżu „Na pamiątkę powstania Polski w roku 1863”. Na awersie herb trójdzielny Rządu Narodowego z okresu powstania styczniowego, na rewersie dwie postacie: chłop z kosą oraz szlachcic w kontuszu podają sobie ręce na znak zgody narodowej. W otoku napis „Równość, Wolność, Niepodległość”.

Fritz Landry, 1865
Śred. 3,7 cm, cyna
E4610, E7325

7. Pieczęć tuszowa Rządu Narodowego, Naczelnika Wojskowego Miasta Poznania. Na kartce papieru odcisk stempla, czarna okrągła pieczęć z trójdzielnym herbem Rządu Narodowego z okresu powstania styczniowego. Godła: Orzeł Biały, Pogoń, Archanioł Michał na tarczy herbowej pod jedną koroną. Rząd Narodowy, [1863]
21x14 cm (kartka), śred. 2 cm (pieczęć), papier, tusz czarny
E3869
8. Okrągła broszka z okresu żałoby narodowej w kształcie pasa z klamrą. Wewnątrz pasa wizerunek Orła Białego w koronie. Dookoła napis „Boże zbaw Polskę”, jedno z popularnych haseł Powstania Styczniowego.
Autor nieznany, lata 60. XIX w.
4,5x4cm, biały metal
E4667
9. Broszka w kształcie orzełka w koronie umieszczona na szpilce, noszona w czasie powstania styczniowego jako symbol narodowy.
Autor nieznany, lata 60. XIX w.
2x1,5 cm, dł. szpilki 4 cm, srebro, mosiądz
E4677
10. Wisiołek – biżuteria o funkcji symbolicznej. Awers: na tle kotwicy zakończonej krzyżem i oplecionej sznurem dwa skrzyżowane sztandary, na nich orzeł. Rewers: na tle kotwicy i sztandarów popiersie Tadeusza Kościuszki.
Autor nieznany, lata 60. XIX w.
6x2 cm, srebro
E4678
11. Broszka w kształcie orzełka w koronie otwartej, wspartego na wstędze z napisem „Boże zbaw Polskę”, za orzełkiem dwie skrzyżowane szable.
Autor nieznany, XIX/XX w.
4x3 cm, blacha bielona
E4679
12. Wisiołek z tarczą trójdzielną z okresu Powstania Styczniowego.
Autor nieznany, [po 1863 r.]
2,5x2,5 cm, emalia, srebro
E4680
13. Kokarda biało-czerwona z orzełkiem, ozdobiona piórem pawim.
Autor nieznany, 1863
11x9,5 cm, orzeł 2x3 cm, kaszmir, pióro, mosiądz
E8213
14. Pierścionek damski, biżuteria żałobna.
Podwójna obrączka ze skręcanego drutu obejmującego pętlą emblematy ułożone poziomo:

złożoną kotwicę zakończoną krzyżem z orzełkiem.

Autor nieznany, lata 60. XX w.

Średnica 2 cm, srebro,

E4685

15. Wisiorek srebrny, biżuteria żałobna.

Na kotwicy podwójnie okręconej sznurem ułożony orzełek w koronie. Skojarzenie symbolu nadziei (kotwica) i orła (Polska) oznacza deklarację wiary w odzyskanie niepodległości.

Autor nieznany, 1863

3x1,5 cm, srebro

E4716

16. Wisiorek srebrny, biżuteria żałobna.

Na tarczy napis „Jeszcze Polska nie zginęła” okalający Orła Białego.

Autor nieznany, 1863

2x2 cm, srebro

E4721

17. „Alegoria Polski” odznaka pamiątkowa stowarzyszenia Samarytanin Polski wydana przez Naczelny Komitet Narodowy. Tarcza z wizerunkiem szybującego orła nad wschodzącym słońcem, mieczem i chorągwią. Umieszczona na tarczy data „16 VII 1914” upamiętnia dzień założenia NKN. Nad tarczą korona stanisławowska.

Wg proj. Józefa Wilka, 1914

3,1x2,5 cm, mosiądz srebrzony

E10215

18. Odznaka Naczelnego Komitetu Narodowego z wizerunkiem orła bez korony, w otoku napis „N.K.N. 1914. Walka o niepodległość”.

Autor nieznany, 1914

Śred 2,8 cm, mosiądz

E12377

19. Orzełek wojskowy do furazerek, bity według wzoru 1917/1919, na zakrętce.

Autor nieznany, ok. 1930

4x2,8 cm, biały metal

E9957

20. Odznaka Naczelnego Komitetu Narodowego „Zasłudze Samarytańskiej” w formie krzyża na owalnym pierścieniu. Na skrzyżowaniu ramion plakieta z Orłem Białym na czerwonym tle.

Wg proj. Antoniego Stanisława Procajłowicza, 1916

5x4 cm, brąz, emalia

E12907

21. Obrączka Legionisty z orłem w koronie.

Autor nieznany, [po 16.08.1914 r.]

Śred. 2,2 cm, biały metal

E13107

22. Obrączka Legionisty z orłem w koronie i wygrawerowanym napisem „Legiony 16/VIII 1914

- Polskie”
Autor nieznan, [po 16.08.1914 r.]
Śred 2,2 cm, biały metal
E14656
23. Sygnet pamiątkowy z wyraźnym wizerunkiem Orła Białego w koronie i datami 1914 oraz 1915.
Autor nieznan, 1914-1916
Śred. 2,3 cm, metal srebrzony
E6057
24. Moneta o nominale 1 Fenig, na rewersie wizerunek Orła Białego w koronie w stylizacji odbiegającej od polskich wzorów historycznych. Mennica w Stuttgarcie, 1918.
Śred. 1,5 cm, żelazo
E8875
25. Medal „Dwa wieki Konstytucji 3 Maja”, na awersie reprodukcja medalu Martina Holzhey’a z 1791 r., na rewersie herb Rzeczypospolitej z okresu panowania króla Stanisława Augusta oraz daty 1791-1991.
Wg proj. Zbigniewa Stasika, 1991
Śred. 7 cm, tombak patynowany
E16195
26. Gwiazda Pamiątkowa Ochotniczej Legii Kobiet.
Kazimierz Chodziński, Sobczyk i Włosiński, 1920
5x5 cm, metal złożony
E16121
27. Czapka ułańska 1 Pułku Ułanów Legionów Polskich. Na przodzie legionowy orzeł z cyfrą „1”.
Do czapki dołączony ozdobny biały sznur zakończony chwostami.
Należała do majora Wacława Galewskiego.
Legiony Polskie, 1915
25x23, sukno szare, skóra, metal
E13084
28. Orzeł 2 Pułku Ułanów Legionowych.
Legiony Polskie, [1915-1918]
Wys. 10,3 cm, blacha mosiężna, srebrzona
E12844
29. Kilim II Brygady Legionów Polskich z napisem „II B LP”.
Legiony Polskie, 1916
151x119, wełna,
E14612
30. Odznaka „1918 Żądamy Niepodległej Zjednoczonej Polski” ustanowiona przez Narodowe Zjednoczenie Kolejowców.
Autor nieznan, 1918
3,8x3,2 cm, biały metal
E16119

31. Odznaka Pamiątkowa „Za waleczność” ustanowiona przez Naczelną Komendę Straży Ludowej w Poznaniu.
Autor nieznany, 1919
3,8x3,8 cm, mosiądz, emalia, jedwab
E15650
32. Odznaka Honorowa „Orlęta”, ustanowiona przez gen. Tadeusza Rozwadowskiego, dowódcę armii „Wschód”.
Jan Knedler, T. Łuczyński, 1919
4,5x4,5 cm, miedź srebrzona
E15796
33. Odznaka 18 Dywizji Piechoty Kazimierza Pluty-Czachowskiego ustanowiona na wniosek gen. Franciszka Krajowskiego.
Autor nieznany, 1920-1921
4,6x3,4 cm, metal biały, emalia, mosiądz
E14248
34. Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski.
Autor nieznany, 1936
5,3x5,3 cm, metal, emalia
E15646
35. Medal Wojska za Wojnę 1939-1945
Odznaczenie przyznawane przez Prezydenta RP na Uchodźstwie.
Autor nieznany, 1945
Śred. 3,5 cm, dł. wstążki 6,7 cm
Mosiądz, tkanina
E12626
36. Odznaka Straży Granicznej
Orzeł wg wzoru 1927 ułożony na wieńcu dębowym i elemencie przypominającym słup graniczny.
Odznaka nadawana przez Komendanta Straży Granicznej II RP.
Autor nieznany, po 01.1929
Wys. 5,1 cm, szer. 3,4 cm, metal emaliowany
E13101
37. Sztandar Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Żeńskiej.
Na awersie Orzeł Biały z pięciolistną rozetą, napis „Kat. Stow. Młodzieży Żeńskiej”, na rewersie Matka Boska Ostrobramska, napis: „Ty co w Ostrej świecisz bramie”
Autor nieznany, 1937
99x96 cm, obszycie szer. 5 cm, ryps
E16301
38. Plakietka w kształcie tarczy herbowej z Orłem Białym i medalionem z Matką Boską z Dzieciątkiem
Na tarczy napis „Kraków Wawel”, wokół medalionu „Królowa Korony Polskiej”.
Autor nieznany, 1932
18x14 cm, drewno, metal
E16312

39. Sztandar siedmioklasowej szkoły powszechnej nr 1 w Krzemieńcu.
Na awersie wyhaftowany Orzeł Biały, na rewersie namalowany wizerunek Matki Boskiej Częstochowskiej
Autor nieznany, 1930-1932
110x101 cm, adamaszek, nić, farba
E16342
40. Sygnet patriotyczny ze schematycznym wizerunkiem Orła Białego wz. 1927.
Autor nieznany, [1927-1945]
2,3x2,1 cm, aluminium, tworzywo sztuczne
E16573
41. Krzyż Niepodległości, egzemplarz nadany pośmiertnie Stanisławowi Choróbskiemu.
Mieczysław Kotarbiński, [po 1930]
4x4 cm, brąz, emalia, jedwab
E 16618
42. Plakietka na pamiątkę powstania styczniowego zamówiona przez Stowarzyszenie Weteranów Powstania 1863/1864. Na sześcioramiennej drewnianej ramce przytwierdzony blaszany znaczek posrebrzany w kształcie tarczy herbowej dwudzielnej z Orłem i Pogonią, wokół tarczy panoplie. Poniżej napis „St. 1863/64 W.” (nazwa Stowarzyszenia)
Autor nieznany, [1914-1939]
23,5x27 cm, blacha miedziana, srebro, drewno, aksamit
E16591
43. Znaczek w kształcie tarczy herbowej. W czerwonym polu Orzeł Biały. Nad tarczą herbową korona zamknięta. Znaczek na zakrętkę.
Autor nieznany, Rosja (?), 1916-1919
2x1,3 cm, srebro, emalia
E16344
44. Odznaka Sołtysa, w owalnym polu Orzeł Biały wzorowany na godle z 1919 r. W otoku napis „Sołtys”.
Wytw. Bracia Łopieńscy, [1920-1930]
Śred. 5,7 cm, mosiądz
E12357
45. Odznaka honorowa Polskiego Czerwonego Krzyża. Równoramienny krzyż prosty, pomiędzy jego ramionami pęki złotych promieni tworzących stylizowaną gwiazdę, Pośrodku krzyża nałożony Orzeł Biały.
Autor nieznany, 1927
4,8x4,8 cm, metal srebrzony i złożony, emalia
E15488
46. Medal „Naczelnik Państwa Józef Piłsudski”
Jan Bohdan Chmielewski, 1987
Śred. 7 cm, tombak
E15468

47. Rogatywka oficerska z dystynkcjami podpułkownika WP. Należała do Zygmunta Wieleżyńskiego
Autor nieznany, 1930-1939
Śred. 20 cm, gabardyna, metal, tektura, lakier
E15188
48. Metalowe zwieńczenie drzewca sztandaru w formie Orła Białego dla Szkoły Powszechnej nr 7
w Łucku.
Autor nieznany, 1921-1939
29x21 cm, metal
E16228
49. Proporczyk z herbem Polski. Haftowana tkanina żakardowa z Orłem Białym w koronie. Pamiątka
10. rocznicy odzyskania niepodległości Polski, oprawiona w drewnianą ramkę.
Autor nieznany, 1928
21,5x14 cm, jedwab
E8904
50. Orzeł wojskowy, kombatancki, z symbolem Polski Walczącej na tarczy amazonek.
Andrzej Panasiuk, [po 1980]
6,4x4,8 cm, mosiądz srebrzony
E15583
51. Orzeł regulaminowy Gwardii Ludowej i Armii Ludowej noszony na czapkach i furazerkach. Wi-
zerunek miał budzić kojarzenia z tzw. „orłem piastowskim”. Orzełki tłoczone przez Sztab Gwar-
dii Ludowej.
Autor nieznany, 1943
5,2x3,5 cm, blacha niklowa
E10914
52. Orzeł wojskowy Armii Krajowej w formie wypukłej tarczy z wybitym na niej orłem wzór 1919,
w koronie zamkniętej. Na tarczy amazonek litery „AK”.
Autor nieznany, 1942-1944
6x4,2 cm, blacha brązowa
E13112
53. Orzeł wojskowy Armii Ludowej, odlewany w stopie cynowym z literami „AL”. Używany przez
VI łódzki obwód AL.
Autor nieznany, 1944
4x2,5 cm, stop cynowy
E403
54. Orzeł Gwardii Ludowej Okręgu Warszawskiego. Godło wojskowe wzór 1919 z usuniętą koroną.
Autor nieznany, 1944
5,5x4 cm, mosiądz srebrzony
E5876
55. Orzeł wojskowy 1 Dywizji Piechoty im. Tadeusza Kościuszki.
Wg. proj. Janiny Broniewskiej, 1943
4,5x5 cm, mosiądz

E10486

56. Orzeł wojskowy Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie noszony przez żołnierza Wojciecha Ziemińskiego.
Autor nieznan, [proj. Paryż 1940], 1940-1945
4,2x2,7 cm, mosiądz srebrzony
E14733
57. Beret wojskowy, granatowy, który należał do Henryka Voglefangera, popularnego artysty
znanego jako „Tońcio” z zespołu „Wesołej Lwowskiej Fali”.
Autor nieznan, 1942-1944
Śred. 27,5 cm, sukno, nici, metal
E16735
58. Orzeł wojskowy Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie.
Autor nieznan, [1940-1945]
5,5x3,5 cm, biały metal
E16740
59. Odznaka pamiątkowa Samodzielnej Brygady Strzelców Karpackich w formie nowocześnie stylizowanego orła z rozpostartymi skrzydłami, zamiast tarczy amazonek półksiężyc i dwa bagnety.
Odznaka na zakrętce.
Autor nieznan, 1942
4,6x4,7 cm, srebro
E12958
60. Orzełek wojskowy Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie. Należał do żołnierza 2 Korpusu Polskiego, Czesława Onoszko.
Autor nieznan, 1944-1945
Wys. 4 cm, mosiądz niklowany
E16132
61. Sygnet wykonany w oflagu, niemieckim obozie jenieckim. Schematycznie zarysowana sylwetka Orła Białego.
Autor nieznan, 1940-1945
Śred. 2 cm., srebro (?)
E14604
62. Medalionik patriotyczny na łańcuszku z metalowych koralików. W owalnym polu wizerunek Orła Białego wz. 1919 z postaciami Matki Boskiej i Dzieciątka na piersi.
Autor nieznan, [po 1944]
Śred. 2,7 cm, metal srebrzony
E15581
63. Orzełek Armii Krajowej o oryginalnym kształcie wycięty z blachy. Skrzydła orła skierowane w dół, na głowie korona zamknięta. Na piersi sporych rozmiarów tarcza z Syrenką, w górnych rogach litery „AK”.
Autor nieznan, 1942-1944
11x7 cm, blacha stalowa
E407/2

64. Pamiętnik Józefa Wieszcza z wykazem występów zespołu „Lwowskiej Fali”. W pamiętniku wpisy i rysunki widzów z różnych polskich jednostek wojskowych odwiedzanych w czasie II wojny światowej. Pamiętnik używany był od 11.09.1939 do 17.11.1946 r.
Józef Wieszczyk, 1939-1946
29,5x16,5, skóra, metal, papier
E16115
65. Furażerka wojskowa wzoru PSZ na Zachodzie, wg relacji używana podczas powstania warszawskiego. Należała do porucznika Zbigniewa Brzeziewicza ze Zgrupowania „Gustaw”. Na furażerke orzełek wojskowy i metalowa gwiazdka.
Autor nieznany, 1944
11x28 cm, gabardyna, metal
E14942
66. Pamiętkowa papierośnica ozdobiona na obudowie odznakami i oznakami Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie.
Autor nieznany, 13.03.1945
7,8x9,4 cm, srebro
E15584
67. Opaska biało-czerwona z odbitym stemplem znakiem Wojska Polskiego (Orzeł i litery W.P.)
Autor nieznany, 1944
9x19 cm, płótno
E1918
68. Opaska biało-czerwona Batalionów Chłopskich. Haft wyobrażający Orła Białego bez korony oraz litery „B.Ch.” i W.P.”
Leokadia Sokolska, 1943
10x20 cm, płótno
E1868
69. Medal Zwycięstwa i Wolności ustanowiony przez Krajową Radę Narodową, wersja II na rypsowej wstążce. Odznaczenie przyznawane za czynny udział w walkach podczas II wojny światowej.
Autor nieznany, 1946
Śred. 3,3 cm, mosiądz, ryps
E15457
70. Krzyż Oficerski Odrodzenia Polski IV kl., egzemplarz nadany Felicji Fornalskiej 22.07.1952 r.
Autor nieznany, [1944-1952]
Śred. 5,5 cm, metal złocony, emalia, ryps
E15204
71. Medal 40-lecia Polski Ludowej „Walka Praca, Socjalizm”, egzemplarz przyznany Felicji Fornalskiej 22.07.1984 r.
Proj. Edward Gogol, 1984
Śred. 3,1 cm, tombak srebrzony, jedwab
E15210
72. Medal „Za Udział w Wojnie Obronnej 1939” ustanowiony przez Sejm PRL w 1981 r.. Egzem-

plarz przyznany gen. Stefanowi Tarnawskiemu.
Proj. Edward Gogol, 1981
Śred. 4 cm, tombak srebrzony
E15432

73. Odznaka „Zasłużony Lekarz PRL”
Autor nieznan, 1979
4,3x4,3 cm, metal srebrzony i złoty, emalia
E15485
74. Opaska NSZZ „Solidarność” z napisem, impregnowana na odwrocie.
Autor nieznan, [po 1980]
6x43,5 cm, płótno białe, farba plakatowa czerwona
E15522
75. Znaczek plastikowy „Ruch Niepodległościowy” z wizerunkiem Orła Białego w koronie i wstęgą białą-czerwoną pod nim. Orzeł Biały stylizowany na godło wzór 1919.
Autor nieznan, 1980-1989
Śred. 4,3 cm, plastik, farba
E15635
76. Wyrób przypominający formą orzełka wojskowego. Wykonany z plastiku w kilku kolorach. Orzełek w koronie, na tarczy amazonek rzymska cyfra V.
Autor nieznan, 1980-1989
7x5,2 cm, plastik
E15715
77. Znaczek na szpilce w formie orzełka, jeden z serii „Orły metalowe 19182-1983” wydawanej przez opozycję w PRL. Był manifestacją przeciwko oficjalnie obowiązującemu godłu państwowemu bez korony.
Autor nieznan, 1982-1983
2,4x2,1 cm, metal oksydowany
E15694
78. Znaczek metalowy „Solidarność”. Na czerwonym tle Orzeł Biały bez korony. Na piersi orła tarcza złota z wizerunkiem Matki Boskiej z Dzieciątkiem. Poniżej napis „Solidarność”.
Autor nieznan, 1980-1989
3,3x2,4 cm, mosiądz
E15627
79. Znaczek na szpilce z wizerunkiem Orła Białego wz. 1919 wokół którego napis „11.XI/1918”.
Autor nieznan, [po 1945]
Śred. 1,6 cm, dł. szpilki 2 cm, mosiądz, tworzywo sztuczne
E16834
80. Sygnet członków Stowarzyszenia b. Więźniów Politycznych. Na głowicy stylizowany orzeł nałożony na Krzyż Niepodległości.
Autor nieznan, 1939
Srebro
E5084

81. Orzełek wojskowy, kombatancki.
Andrzej Panasiuk, Warszawa, po 1980
4x3 cm, metal oksydowany
E15499
82. Znaczek metalowy z wizerunkiem Orła Białego wzorowanego na dekoracji z Kaplicy Zygmuntowskiej na Wawelu.
Autor nieznany, 1980-1989
2x1,1 cm, metal srebrzony, oksydowany
E15731
83. Kula ozdobna na okrągłej podstawie z mosiężnym Orłem Białym w koronie.
Autor nieznany, [po 1990]
Śred. 21 cm, wys. z podstawą 46 cm, metal, mosiądz
E15503
84. Medal Społecznej Fundacji Pamięci Narodu Polskiego. Wizerunek orła na skale zrywającego kajdany.
Jacek Kotela, 1992
Śred. 7cm, brąz posrebrzany
E15492
85. Srebrna moneta kolekcjonerska o nominale 20 zł „15-lecie Senatu III RP” z wtopionym bursztynem w wizerunek laski marszałkowskiej. Wyprodukowana przez Mennicę Państwową.
Autor nieznany, 2004
Śred. 3,8 cm, srebro, bursztyn
E16038
86. Medal „Pro Memoria”, w awersie przedstawienie Orła Białego w koronie siedzącego na szabli i kawałku drutu kolczastego. Wokół rozerwane kraty więzienne. Medal nadawany przez Urząd do Spraw Kombatantów i Osób Represjonowanych.
Proj. Andrzej Nowakowski, 8.05.2005
Śred. 2 cm, tombak srebrzony
E16169
87. Wizerunek Orła Białego w metalowej ramce wypełnionej aksamitnym podłożem. Orzeł srebrzony, ramka pozłacana, aksamit w kolorze zielonym.
Autor nieznany, 2006
Śred. 19x19 cm, aksamit, drewno, tombak srebrzony i złożony
E16215
88. Plakietka w formie serca przedstawiająca stylizowanego Orła Białego w koronie.
Bogusław Niedźwiecki, 2005
Wys. 16 cm, mosiądz
E16173

Koordinacja pracy redakcyjnej
(Editorial works coordinated by):

Magdalena Przybylska

Redakcja techniczna
(Technical editing):

Marzena Milewska

Fotografie ze zbiorów Muzeum Niepodległości
(Photos of Museum of Independence collection):

Tadeusz Stani

ISBN 978-83-62235-79-7

Wydawca (Published by):

Muzeum Niepodległości w Warszawie (Museum of Independence in Warsaw)
al. Solidarności 62, 00-240 Warszawa
tel. (Phone) 22 826-90-91, e-mail: sekretariat@muzeumniepodleglosci.art.pl

Druk i oprawa (Print and binding):

Drukarnia Kolejowa Kraków Sp. z o. o.
ul. Forteczna 20A, 32-086 Węgrzce
Tel. (Phone) 12 298-04-00; e-mail: biuro@drukkol.pl